

Livet i transitt: Midlertidighet i hverdagslivet.

En kulturvitenskapelig undersøkelse blant polske migranter i Norge etter 2004

av Dag Henning Menge

Masteroppgave i kulturvitenskap

Universitetet i Bergen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Vår 2016

Abstract

Transit life: Temporality in the everyday. A cultural scientific study among Polish migrants in Norway after 2004.

Migration from Poland to Norway has increased enormously after Poland joined *The European Union* (EU) in 2004. Norway is connected to the EU because of their membership in the *European Economic Community* (EEC). Due to this, Norway and Poland are part of a *free movement*, which allows all members of EU/EEC-states, to move between member states to seek for work. Poland is traditionally an emigration country and after 2004 approximately 2 million people moved to other EU-countries (Thomsen 2010). In Norway today, there are around 100.000 people of Polish origin and a major part of them live *temporarily* in the country. Many of them are commuting, others bring their partner or family along, but most of them wish to return to Poland one day. Research on the main occasional sectors for Polish laborers in Norway, construction workers and cleaners, shows that *temporality* is a major aspect in their migration process, although some migrants seems to get a more permanent perspective over time. I am curious if the temporality is also a central aspect in the life of migrants who are not working construction or as cleaners, but working in the industries or in jobs that need higher qualifications. According to this, the main research question in this master thesis will be: *Are "all" Polish migrants in Norway after 2004 temporary migrants?* Closely knitted to this question, is the research question: *How does temporality affects the migrants daily life?* To analyze both questions I will use *qualitative research interviews* with Polish migrants in the area of Bergen. By using a *phenomenological approach*, I will research two important sectors of the informants' everyday life in Norway, work and leisure. By using *Max Weber's action theory*, I will try to get an understanding of why the Polish informants moved to Norway. A central question for temporality will be whether the migrant adapts to the new society or not. To find an answer to this question, I will take into account the informant's identification with Norway and Poland and their *acculturation strategies*, by using Berry's acculturation model (1997). If most of the Polish migrants seem to be temporary migrants, it would mean, due to the heterogeneity of the group, that there must be different kinds of temporality in the migration process and I will try to define several forms of temporality.

Forord

Jeg ønsker å takke de menneskene som har vært viktig for gjennomføringen av masteroppgaven:

Min veileder, Haci Akman, for gode diskusjoner og innspill.

Lederen av masterseminaret, Tone Hellesund, og medstudentene.

Min far, Heinz H., for å lese og kommentere tekstene mine.

Å lese litteratur er en sentral aspekt for en masteroppgave. Enda viktigere kan det være å lære det som ikke finnes i bøkene allerede, å lære om «the real life», for å sette teorien i et empirisk perspektiv og omvendt. Derfor trengs informanter. Mennesker som forteller om livet sitt. Jeg takker derfor Joanna Bivand for å opprette kontakt til noen av informantene. Jeg takker også tolken Anna S. Gravdal for å være behjelpelig med å tolke tre intervjuer.

Kjære informanter! Tusen takk. Jeg håper at dere finner deres egen stemme igjen i oppgaven. I så fall har jeg lyktes med å tolke deres virkelighet noenlunde rett. Det var hyggelig å bli kjent med dere og uten deres innsats hadde jeg ikke kommet i mål. Jeg ønsker alle sammen lykke til med livet videre, om dette blir i Polen eller i Norge, midlertidig eller permanent. Dere har lært meg mye om livet i Polen og deres liv i Norge. Derfor vil jeg takke med en frase som jeg har lært i min barndom i Ruhrområdet i Tyskland, som vi barna brukte når vi gledet oss over noe, når vi lyktes med noe: «Jawolski polski!» Jeg vil utvide frasen til: «Jawolski polski norweski!»
Dziękuję serdecznie!

Min største takk i forbindelse med masteroppgaven går til min samboer Viki! Du har motivert meg til å ta opp studiene igjen og derfor hadde jeg ikke skrevet denne masteroppgaven uten deg. Samtidig har du betalt en pris: Bøkene lå strødd over leiligheten i mer enn et år. Men takk og pris, Viki, nå er bøkene på biblioteket igjen (bortsett fra de jeg kjøpte og vi ikke har hylleplass til). Likevel, jeg lover ingenting, noen av bøkene var rett og slett veldig bra! Så kanskje du ser dem igjen?

Bergen i mai 2016.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning og problemstilling	6
2. Historisk bakgrunn	
2.1. Fakta om Polen	9
2.2. Polen og emigrasjon	11
2.3. EU og hvorfor er Norge «med»?	13
3. Metode	
3.1. Kvalitativ metode	14
3.2. Kvalitative forskningsintervjuer	15
3.3. Forskningsetikk	16
3.4. Dilemma: rekruttering av informanter	18
3.5. Intervjusituasjon	21
3.6. Bruk av tolk	21
4. Tidligere forskning	
4.1. Polske migranter i Norge etter 2004	24
5. Hoveddel: Teoretisk og empirisk tilnærming	
5.1. Innledning	30
5.2. Teoretisk perspektiv og sentrale begreper	30
5.3. Begrepsavklaring: migrasjon	32
5.4. Temporær migrasjon	33
5.4.1. Pendling	36
5.5. Forskjeller: Polen og Norge	39
5.6. Migrasjonsårsak	48
5.6.1. Hvorfor flytte?	49
5.6.2. Strukturell påvirkning	59
5.7. Den hverdagslige livsverden	61
5.7.1. Arbeid	64
5.7.2. Fritid	68
5.7.2.1. Fritidsaktiviteter	74

5.8.	Identifisering	77
5.9.	Akkulturasjonsstrategi	83
5.10.	Midlertidig eller permanent?	91
6.	Avslutning	
6.1.	Oppsummering	95
6.2.	Konklusjon	97
6.3.	Implikasjoner for fremtiden	99
7.	Litteraturliste	100
8.	Appendix	
8.1.	Intervjuguide	107
8.2.	Samtykkeerklærings skjema	109
8.3.	Kort presentasjon av informantene	110

1. Innledning og problemstilling

Oppgavens overordnede tema er migrasjon fra Polen til Norge etter 2004, der Polen ble medlem i *Den Europeiske Union* (EU). Medlemskapet førte til at landet ble en del av det som betegnes for innereuropeisk *fri flyt* av, blant annet, arbeidskraft. Den frie flyten gjør det mulig å søke arbeid i hvilket som helst annet EU/EØS-medlemsland uten restriksjoner. Norge er en del av dette samarbeidsprosjektet på grunn av medlemskapet i *Det europeiske økonomiske samarbeidsområde* (EØS).

Interessen for temaet oppstod under flere års arbeid i byggenæringen, der jeg har arbeidet tett sammen med polske migranter. Som tysker, som snakker forholdsvis godt norsk, ble jeg som regel en slags «mellommann», mellom norske sjefer/oppdragsgivere og de polske kollegaene. Samarbeidet var som regel produktivt og kunne være svært underholdende og humoristisk til tider.

Om jeg skulle oppsummere min erfaring med polske migranter med et eneste ord, må dette bli «*temporary*». På norsk: *midlertidig*. De fleste kollegaene derimot kjente ikke til begrepet *midlertidighet*, de kjente *temporality* eller bare *tymczasowo*. Alle mine tidligere polske kollegaer oppfattet seg som midlertidig i Norge. De var her for å tjene penger og de fleste pendlet mellom familieliv i Polen og arbeid i Norge. I de ti årene som jeg har jobbet sammen med polske migranter har jeg ikke truffet én eneste som oppfattet seg som permanent boende i Norge. Blikket var alltid rettet mot Polen. Enkelte hadde livets midtpunkt i Norge til tider, men hadde likevel planer om å dra tilbake til hjemlandet før eller senere. Også de som hentet sin familie eller partner til Norge, ville tilbake til Polen en gang i fremtiden. Midlertidighet var et så gjennomgående tema hos polske migranter at jeg ble veldig nysgjerrig på dette. Hva vil det egentlig si å være midlertidig?

De fleste av dem snakket ikke norsk. «Do you speak English?», spurte jeg. «A little bittle», var svaret. I mange tilfeller var det mer «bittle» enn «little» og kommunikasjonen måtte foregå med hender, føtter og mimikk. Det var ikke alltid gitt at «yes» betydde «yes». Det var heller ikke gitt at norsk var det dominerende språket på byggeplassene. Mine egne norskkunnskaper kunne til tider oppfattes som bortkastet; polskkunnskaper derimot kunne vært nyttig. Å delta på norskkurs følte for de fleste ikke som nødvendig. Det var alltid andre polakker tilstede, og dessuten skulle oppholdet bare være midlertidig. Så hvorfor slite på norskkurs når en kan arbeide istedenfor? Norsk forble stort sett begrenset til to uttrykk: «Tusen takki» og «kjempe pempe». En gjensidig språklig forståelse ble imidlertid mulig på engelsk med årene. Framfor

norsk har de fleste lært seg litt engelsk, ved å være «tvunget» til å praktisere språket på byggeplassene. Etter hvert kunne vi til og med «filosofere» på engelsk: «Stones is stone» ble byggeplassens svar på Shakespeares «To be or not to be».

De fleste av mine tidligere arbeidskolleger, som kom rett etter EU-utvidelsen i 2004, bor fortsatt i Norge, men *midlertidig*. Når de skal flytte tilbake? «Next year», er et vanlig svar. Det som var fasinende med denne «livsstilen» var at livet ser ut til å være veldig fremtidsrettet. *Her og nå* er mindre viktig, det er fremtiden som teller. I Norge bor de fleste av mine tidligere kolleger forholdsvis «enkelt», ofte i kollektiv med andre polske migranter. Jeg kjenner et brødrepar i midten av førtiårene som har delt rom i ti år hittil nå, ni måneder av året, mens familiene deres bor i Polen. Hvorfor gjør de det? Fordi de er her bare midlertidig og fordi de sannsynligvis skal flytte tilbake snart, senest «next year». De sparer hvor de kan og bruker penger i Norge kun på det som er mest nødvendig: bensin og Kneippbrød. På tilbudsdager også gjerne en grillet kylling! Det meste av matvarer tas med fra Polen. For å bruke tiden i Norge effektiv, jobbet mine tidligere arbeidskolleger hver dag fra kl. 7-17 og hver lørdag fra kl. 7-14. Men arbeidstiden er bare «komprimert». Med de ekstra timene opptjenes ekstra ferie, som tilbringes hos familien i Polen. Deres liv i Polen er det motsatte enn deres liv i Norge. Mange har «store» hus (eller holder på å bygge «store» hus), som de gjerne viser bilder av på sin mobiltelefon. Dessuten er det veldig vanlig å eie en splitter ny Volkswagen Sharan eller Touareg, som symboliserer at de har gjort det bra i utlandet.

Slik ble jeg kjent med og interessert i temaet *midlertidig (temporær) migrasjon*. I en enkel definisjon kan temporær migrasjon beskrives som en prosess der migranten lever i en periode i et land, for deretter å vende tilbake til hjemlandet. Migrasjon fra Polen til Norge er ikke et nytt fenomen, men antallet migranter fra Polen før 2004 har vært forholdsvis lite. Det som dermed er nytt i Norges migrasjonshistorie, er migrasjon fra Polen som et «massefenomen». I 1991, for eksempel, bodde 2,854 polske migranter i Norge (Grečić 1993). Tall fra 2015 viser at det bor nesten 100 000 personer med polsk bakgrunn i landet. Polske migranter står dermed for ca. 14 % av migranter i Norge. Den nest største migrantgruppen er svenskere med 36 900 bosatte og litauere med 35 900 (SSB 2015). Tallene viser dessuten kun de migranter som er registrert i folkeregisteret. De som arbeider opp til tre måneder i strekk må ikke registrere seg. Derfor er det sannsynlig at nettotallet av polske statsborgere i Norge vil være høyere enn det som er oppført i folkeregisteret.

Etter hvert begynte jeg å bli nysgjerrig på hvilken betydning midlertidighet kan ha for migranten selv. Når deres *midlertidige* liv i Norge handler *permanent* om Polen, hvordan oppleves livet i Norge? Kan de føle seg hjemme her? Er de kun «borte»? Er det kanskje som å være i en slags boble? I et *ingenmannsland*?

Hvorfor lærer det fleste seg ikke norsk? Er det på grunn av midlertidighet? Eller skyldes det migrantens motivasjon?

Som nevnt, er jeg blitt kjent med situasjonen for polske byggere arbeidere gjennom mange år. Derfor ble jeg også nysgjerrig på andre polske migranter utenom byggenæringen. Hvordan er det med polske migranter som jobber for eksempel i industrien og innenfor yrker som krever høyere utdanning? Lever de også midlertidig i Norge? Eller har de annet tidsperspektiv på oppholdet?

I bladet «Polakk» (Meisingset *et al.* 2011) leste jeg en dag et intervju med en polsk filolog, Agnieszka Silska, som ble spurt, etter åtte år i Norge, om hun bor her permanent eller midlertidig? Jeg vil gjengi denne dialogen:

«Har du tenkt å bo i Norge – la oss si – de 10 neste årene? -Jeg vet ikke [...] [og begrunner dette med et savn av familien i Polen og norsk vintermørke] - Tror du at du en gang flytter tilbake til Polen? – Ja, svarer Agnieszka umiddelbart. Og blir ettertenksom. -Når da? -Jeg vet ikke [...] det er vanskelig. Noen ganger kan jeg sitte med en følelse av midlertidighet i Norge. Jeg føler meg ikke fast her. Det er hemmende: Man legger ikke ordentlige planer, kjøper ikke leilighet. Jeg vet ikke hva som skjer om ett år [...] Jeg vil helst unngå en situasjon der jeg er 40 år og bor alene i Norge uten familie [...] -Kan du si mer om følelsen av midlertidighet? -Det er et savn etter Polen. Men samtidig bor jeg her og trives veldig godt. Mentalt er jeg to steder hele tiden, selv om jeg fysisk er i Norge for det meste. Det er noe med at gresset er grønnere i Polen» (ibid.:16).

Etter dette intervjuet konstruerte jeg følgende hypotese: *Alle* (unntaket som bekrefter regelen) polske migranter som kom til Norge etter EU-utvidelsen i 2004 (eller rett før, som Silska i eksempelet overfor) er *midlertidige* migranter. Ikke minst fordi EU-regelverket begunstiger dette og tilrettelegger for at mulighetene kan holdes åpne.

Dermed blir oppgavens overordnede problemstilling som skal undersøkes:

Er «alle» polske migranter i Norge, som kom etter EU-utvidelsen i 2004, midlertidige migranter?

Polske migranter er en heterogen gruppe i forhold til variabler som alder, yrke og kjønn. Den ene kommer alene, den andre med familien, mens andre pendler mellom arbeid i Norge og familien i Polen. Hvis de fleste polske migranter oppfatter seg som midlertidig, vil ikke det samtidig bety at det finnes flere former av midlertidighet? For eksempel en form for midlertidighet som *ikke* nødvendigvis bremser for integrering? En midlertidighet der migranten lærer seg norsk likevel?

I denne oppgaven vil jeg derfor undersøke fenomenet *midlertidighet* blant polske arbeidsmigranter i Norge ved hjelp av noen viktige aspekter i deres migrasjonsprosess: Hvilke forskjeller ser informantene mellom Polen og Norge? Hvilke mekanismer fører til migrasjonsprosessen? Hvordan identifiserer seg informantene med Norge og hvordan tilpasser de seg?

Hovedvekten i tilnærmingen til problemstillingen skal ligge på deres *hverdagsliv* i Norge og dens to relasjonelle segmenter *arbeid* og *fritid*.

2. Historisk bakgrunn

2.1. Fakta om Polen

Polen et av de største landene i Sentral- og Øst-Europa¹ med ca. 40 millioner innbyggere. Landet er etnisk veldig homogent med 97 % polakker (Holm-Hansen 2013:325ff). Den etniske dominansen er en konsekvens av territoriale forandringer som Polen har gjennomgått etter andre verdenskrig. Etniske minoriteter forsvant i stor grad og er statistisk nesten ikke nevneverdig. Den største minoriteten i dag er tyskere i Schlesien med 0,4 %. Andre minoriteter er for eksempel ukrainere, hviterussere og jøder. Siden 1999 er Polen en del av NATO (North Atlantic Treaty Organization) og 1. mai 2004 ble landet medlem av EU. Enhetsstaten Polen er delt inn i 16 provinser, såkalte *voivodskaper* (ibid.:328).

Mellom 1795 og 1918 forsvant Polen fra det europeiske kartet og falt under østerriksk-ungarsk, russisk og prøyssisk herskap. Først etter første verdenskrig i 1918 kunne Polen etablere seg på

¹ Statsviteren Elisabeth Bakke (2006) avgrensner dagens Sentral-Europa til Polen, Tsjekkia, Slovakia, Ungarn og Slovenia (ibid.:10).

nytt som egen stat (Enstad 2000:138). Etter å ha vært «statsløs» i en så lang periode, er det bemerkelsesverdig at den polske befolkningen har klart å «oppretholde sin nasjonale identitet og en glødende patriotisme» (Ehn og Ehn 1977:17, egen oversettelse). Polen opplevde den lengste og hardeste okkupasjonen av alle land under andre verdenskrig og 6 millioner mennesker ble drept. Halvparten av dem var polske jøder (Taras 1986:32).

Etter krigen ble Polen flyttet vestover og okkupert/dominert av Sovjetunionen. Fra 1948 hadde kommunistene full kontroll over landet. Polen var det første landet i Europa som reiste motstand mot kommunismen; opposisjonell virksomhet hadde foregått siden 1948. En masseopposisjon ble satt i gang av streikende skipsverftsarbeidere i Gdańsk i 1980 og opposisjonsbevegelsen spredde seg over hele landet og landets grenser. Den ble kjent under navnet Solidarność (Solidaritet) og ledet av Lech Wałęsa. Solidarność var grunnlaget for de europeiske integreringsprosessene i 1989 (Enstad 2000:136). Kommunismens fall førte til parlamentarisk demokrati og til markedsorientert økonomi. I Juni 2003 ble det gjennomført et referendum om EU-medlemskap, der 77,45 % svarte ja, mens 22,55 stemte imot (Marody 2003:110). Omtrent 15 år etter Berlin-murens fall ble Polen et av åtte tidligere kommunistland som ble EU-medlem i 2004. «Symbolsk var dette oppfylginga av ein draum – draumen om å vende `tilbake til Europa´» (Bakke 2006:9). Landet har fått stort utbytte av EU-medlemskapet. Polens økonomiske situasjon har forbedret seg og landets svært høye arbeidsledighet på nesten 20 % (og enda høyere i enkelte regioner, Thomsen 2010) rett før EU-medlemskapet er nesten blitt halvert. Journalisten Ingrid Brekke (2014) beskriver Polen som «Europas lysende stjerne». Likevel lyser stjernen i dag ikke så høyt for den gjennomsnittlige befolkningen:

«Dagens Polen sett utenfra og følt innenfra gir to svært ulike perspektiver [...] Polen var det eneste landet i EU som hadde økonomisk vekst hvert år gjennom hele den siste finanskrisen. De har mindre korrupsjon enn andre postkommunistiske land, og demokratiet er stabilt [...] Likevel er det fortsatt langt igjen til vesteuropeisk levestandard. I en undersøkelse om hvordan eldre i verden har det, havnet Polen nesten nederst i Europa. Dessuten er lønningene svært lave, arbeidsmarkedet vanskelig, velferdssystemet har klare mangler og forskjeller mellom folk er store» (Brekke 2014:88f).

Landet har fortsatt en arbeidsledighet på 10,3 % (Eliassen 2016) og derfor søker mange arbeid i andre land.

Den romersk-katolske kristendommen er en viktig del av den polske befolkningens hverdagsliv. Å være *polsk* beskrives i en kjent frase som ensbetydende med å være *katolikk* (Polak – Katolik)². Kirkens innflytelse i Polen har alltid vært stor i krisetider som krig og okkupasjon, men spesielt de store geopolitiske forandringene etter andre verdenskrig førte til en radikal forandring i den religiøse troen i Polen (Markiewicz 1987:74). Først da ble den romansk-katolske troen dominerende og fikk en monopolistisk stilling som «massekarakter» (Piwowarski 1987:81). I dag er rundt 95 % polakker romansk-katolsk (Holm-Hansen 2013:328). Nærmest hele befolkningen, uansett «klasse» eller «sjikt», er ikke bare troende men også praktiserende katolikker. Dermed har religion en høy integreringsfaktor og *religiøsitet* og *patriotisme* er nesten ensbetydende i den polske befolkningens bevissthet (Piwowarski 1987:82).

Den katolske kirken har altså en viktig funksjon i opprettholdelsen av Polens nasjonale og religiøse verdier. Også i Norge vises dette godt, for eksempel i Bergen, på en søndags-ettermiddag utenfor den katolske *St. Paul menighet*, når det er polsk messetid. Kirken er så godt besøkt at mennesker må ta plass på trappen utenfor inngangsdøren. Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen (2010) skriver at «det har vært en rask vekst i etterspørselen etter katolske gudstjenester på polsk [i Norge]. Kirken fungerer også delvis som «sentralbord» for formidling av bolig, arbeid og nettverk» (Eriksen 2010:183). Under rekrutteringen av informanter viste det seg at nærmest alle katolske menigheter i Norge har polske prester eller kapellaner.

2.2. Polen og emigrasjon

Sosiologen Ewa Morawska (2001) bruker begrepet *polsk migrasjonskultur* for å beskrive noe som er en viktig del av polakkenes historie og deres dagligliv: *migrasjon*. Til og med under kommunismen emigrerte mange selv om dette var forbudt. Den tidligere polske presidenten Lech Wałęsa forteller som sine foreldres emigrasjon i 1973. De skulle arbeide i Amerika for å støtte familien i Polen:

«Their decision to go was dictated by common sense and tradition: in our family there had always been someone on the other side of the ocean. It was in our blood: one or the other went over there so that the rest of the family could count on some security and a chance of financial help» (Wałęsa 1987 i Morawska 2001:59).

² Sosiologen Władysław Piwowarski (1987) skriver «To be a Pole is to be Catholic (Polak-Katolik)» (ibid.:83).

I den polske dagligtalen finnes frasen *jeździć na saksy* (dra til Sachsen), som opprinnelig ble brukt for midlertidig arbeidsopphold i Tyskland mellom 1890 og 1914. «[It] is still used idiomatically in present-day Poland to refer to network-supported travels abroad to earn additional income for the family” (Morawska 2001:60). Såkalt *arbeidsturisme* etter murens fall i 1989, var som regel temporær migrasjon som sjeldent førte til bosettelse. «Money earned abroad was spent in Poland – often on everyday consumption – and the family home remained in Poland” (White 2011:32). Det blir anslått at omtrent to millioner polske statsborgere har migrert til andre EU-land for å arbeide etter 2004 (Thomsen 2010:159). Når man ser på landets migrasjonshistorie og deres migrasjonsmønstre i dag, kan det hevdes at migrasjon i Polen er en livsstil (White 2011:61). «A worldwide diaspora³ has been an integral component of the formation of the modern Polish nation since the nineteenth century” (Morawska 2001:58). Derfor finnes det mange etnisk-polske samfunn i hele verden.

Før andre verdenskrig har migrasjon fra Polen til Norge vært marginal. Etterkrigstidens migrasjon fra Polen til Norge kan inndeles i tre faser (Friberg og Golden 2014). Den *første* tilknyttes Solidarność-bevegelsen der det kom litt under 2000 politiske flyktninger, stort sett opposisjonelle og dissidenter, som fikk asyl i Norge.

«Vi vet lite om hva slags utfordringer de eventuelt møtte, men mye tyder på at de som flyktninger fra den fryktede kommunismen ble relativt godt mottatt i Norge. Mange politiske flyktninger var dessuten høyt utdannede intellektuelle og kunstnere, og de kom i tiden framover til å sette sitt preg på norsk kulturliv og academia. Flyktningene fra 1980-tallet er i dag godt etablerte i landet» (Friberg og Golden 2014:12).

Den *andre* fasen kan knyttes til murens fall i 1989 og kommunismens sammenbrudd. De fleste som kom i denne perioden var sesongarbeidere i landbruket.

«Å bruke sommerferien på sesongarbeid i vest var vanlig i alle samfunnslag, og det var ikke uvanlig å treffe polske leger og advokater i norske jordbæråkrer på 1990-tallet. Disse fikk imidlertid ikke muligheten til å bosette seg, siden de stort sett kun fikk utstedt korte arbeidstillatelser av inntil tre måneders varighet per år. Mesteparten av migrasjonen mellom Polen og Norge var derfor kortvarig og sirkulær i denne perioden. Mange reiste fram og tilbake flere ganger – det var for eksempel ikke uvanlig å bruke

³ Begrepet *diaspora* referer her til den etnisk polske gruppen som lever over hele verden, ofte referert til under navnet *Polonia*. «I begynnelsen av 2000 ble det anslått at nærmere 12 millioner mennesker med polsk opphav danner 'Polonia', inkludert 1,5 millioner i Tyskland og en million i Frankrike» (Jordan og Düvell 2002:89).

sommerferiene på å tjene litt ekstra i Norge, som et tillegg til ordinær jobb eller studier hjemme i Polen resten av året». (ibid. 13).

Den *tredje* fasen av ettkrigstidens polske migrasjon til Norge er knyttet til Polen EU-medlemskap i 2004, som åpnet for *fri flyt* av varer, tjenester, arbeidskraft og kapital innenfor EU-landene.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har merket en svak tilbakegang i migrasjon fra Polen i 2015: «I løpet av 2015 ble det 4 800 flere bosatte innvandrere med bakgrunn fra Polen, noe som er den minste tilveksten av polakker siden 2005. De er fortsatt den klart største gruppen her i landet med 95 700 personer» (SSB 2016).

2.3. EU og hvorfor er Norge «med»?

Økt migrasjon fra Polen til Norge er knyttet til Polens medlemskap i *Den Europeiske Union* (EU) i 2004. Men hvorfor er Norge som *ikke-medlem* likevel *med*?

EU er verdens største overstatlige samarbeidsprosjekt og innenfor EUs grenser lever nærmest en halv milliard mennesker. To norske referenda i 1972 og 1994 resulterte i et nei til medlemskap i henholdsvis EF (1972) og EU (1994). Statsviteren og sosialantropologen Iver B. Neumann skriver:

«Selv om integrasjonsmotstand er et alleuropeisk fenomen, er Norge det eneste land som har takket nei til medlemskap når muligheten har budt seg. Et knapt flertall av velgerne har ikke bare en, men to ganger, sørget for at statens allerede påbegynte deltagelse har fått en brå avslutning» (Neumann 2001:17).

Polske migranter kan *arbeide* hvor som helst innenfor EU på grunn av Polens EU-medlemskap, som gir grunnlag for *fri flyt* av blant annet arbeidskraft. Men hvorfor kan de arbeide *fritt* i Norge?

Begge referenda har vist at den norske befolkningen ønsket å ivareta sin «nasjonal suverenitet og handlefrihet» (Claes *et al.* 2003:47). Norske myndigheter så derimot et behov å tilslutte seg den europeiske integrasjonen og derfor ble Norge medlem i *Det europeiske økonomiske samarbeidsområde* (EØS). Avtalen trådte i kraft i januar 1994. «På områdene som omfattes av avtalen, skal norske borgere og bedrifter behandles likt med EU-borgere og bedrifter i EU, og vice versa. Reglene gjelder også internt mellom de tre EØS-landene [Liechtenstein, Island, Norge]» (ibid.47). Avtalen knytter Norge til et fellesmarked (EF-traktaten) og til dens *fire friheter*, som innebærer *fri flyt* av varer, personer, tjenester og kapital mellom medlemslandene.

«Et særtrekk ved EØS-avtalen er at den er en dynamisk avtale i den forstand at nye relevante rettsakter som vedtas i EU, skal innføres i EØS-avtalen» (ibid.:52). Derfor står Norge ikke utenfor EU og «man skal gå svært nær for å se forskjell på Norge og landene i EU» (Claes & Førland 2015:205).

Norge er også knyttet til EU gjennom *Schengen-avtalen*, som står for et passfritt område mellom 27 europeiske land (UDI 2016)⁴.

3. Metode

3.1. Kvalitativ metode

Fremmedordboken⁵ beskriver *metode* som *planmessig fremgangsmåte*. Metoden til å samle inn det empiriske materialet til denne undersøkelsen ble gjennomført ved hjelp av kvalitative forskningsintervjuer.

En kvalitativ tilnærming kan karakteriseres som primært innholdssøkende. Den er deskriptiv og ønsker å gå i dybden på tematikken. Metoden skaper nærhet til informantene, selv om det samtidig er viktig å opprettholde en viss distanse, for å ikke la resultatene «farges» av for tette bånd mellom forsker og informant.

«Den tette og nære relasjonen kan føre til at forskningsresultatene og konklusjonene `harmoniseres´ til informantenes forventninger, eller til det forskeren tror er informantenes forventninger. Representasjonene kan bli merkelig fri for det usympatiske, det disharmoniske og det problematiske» (Alver og Øyen 1997: 132).

Paradoksalt pendler kvalitativ forskning altså «Mellom nærhet og distanse» (Repstad 1998).

Den kvalitative metoden søker tilgang til informantenes egne *fortolkninger* av deres *subjektive virkelighet*. Denne virkeligheten fortolker aktører fortløpende og skaper dermed sin egen subjektive og meningsfulle verden. Menneskenes subjektive opplevelser er i seg selv uten mening og derfor trenges det tolkningsakter: «Den `mening´ som tilføres en pågående opplevelse [gjennom en tolkningsakt], er nødvendigvis avledet av tidligere – eventuelt tilvente – tolkningsakter» (Luckmann 2004:59). Fortolkningene hjelper til å skape orden (kosmos) i menneskenes *hverdagsvirkelighet* (Berger og Luckmann 2000 [1967] eller deres *hverdaglige*

⁴ <https://www.udi.no/ord-og-begreper/schengen--schengenomradet/> [lest 15.5.2016].

⁵ Berulfsen og Gundersen 2004. Fremmedord og synonymer blå ordbok. Oslo, Kunnskapsforlaget.

*livsverden*⁶ (Schütz og Luckmann 2003 [1973]). Samtidig er aktørens egne fortolkninger ureflekterte, ikke-vitenskapelige og tilhører dermed til den *naturlige verden* (Schütz 1963). For å beskrive denne subjektive og naturlige verden, konstruerer aktørene førteoretiske begreper, såkalte *common-sense constructs* eller *constructs of the first degree*:

«They have preselected and preinterpreted this world by a series of common sense constructs of the reality of daily life, and it is these thought objects which determine their behavior, define the goal of their action, the means available for attaining them – in brief, which help them to find their bearings within their natural and socio-cultural environment and to come to terms with it” (Schütz 1963:5ff).

I en kvalitativ tilnærming samler forskeren inn aktørens common-sense-konstruksjoner og setter de inn i en teoretisk ramme, i den *teoretiske verden*. Gjennom analyseprosessen fortolker og abstraherer forskeren informantenes egne fortolkninger vitenskapelig og dermed oppstår *constructs of the second degree*. Alfred Schütz betegner ‘constructs of the second degree’ også som “constructs of the constructs made by the actors on the social scene, whose behavior the scientist observes and tries to explain in accordance with the procedural rules of his science” (ibid.:). Slike vitenskapelige fortolkninger kan også betegnes som «objektiveringer av subjektive prosesser” (Berger og Luckmann 2000:40).

3.2. Kvalitative forskningsintervjuer

Halvstrukturerte ansikts-til-ansikts-intervjuer har en forholdsvis *løs* struktur. De kan gjennomføres ved hjelp av en intervjuguide⁷ med mer eller mindre styrende spørsmål, men dette «betyr ikke at man ikke kan avvike fra dem. Den konkrete interaksjonen kan nettopp kreve at man forfølger fortellingen som intervjupersonen er mest opptatt av å fortelle» (Repstad 1998:28). Selv om intervjuguiden følges forholdsvis rigid, vil det alltid dukke opp nye problemstillinger, innfallsvinkler og avvikende spørsmål under intervjuet. Derfor kan også det empiriske materialet ved første øyekast fremstå som veldig heterogent:

Det som kjennetegner ansikt-til-ansikt-situasjoner generelt, og dermed også intervjuer, er at de er *her og nå*. Sosiologene Peter L. Berger og Thomas Luckmann (2000) beskriver situasjonen slik:

⁶ I sine tyskspråklige skrifter bruker Alfred Schütz begrepet «die alltägliche Lebenswelt». I sine engelskspråklige skrifter bruker Alfred Schütz «Life-world».

⁷ For prosjektets intervjuguide se appendix 8.1.

«I ansikt-til-ansikt-situasjonen fremstår den andre for meg i et levende nærvær som vi begge tar del i [...] Det betyr at i en ansikt-til-ansikt-situasjon er den andres subjektivitet tilgjengelig for meg gjennom et maksimum av symptomer. Jeg kan riktignok mistolke noen av disse symptomene. [...] Men det finnes likevel ikke noe sosialt forhold som kan reproducere den mengden av subjektive symptomer som er til stede i en ansikt-til-ansikt-situasjon» (ibid.:48).

Det som Berger og Luckmann kaller *symptomer* er fysiske aspekter, for eksempel mimikk og gestikulering, som kan være viktig å fange opp under intervjuet, i tillegg til språket.

Det er også viktig å ta hensyn til intervjuets begrensninger:

«In the conventional sense, a person remembers something from his/her own personal history even though the act of remembering always occurs in an ongoing, present situation. The meaning of one`s past is shaped by the present context, although the past that is remembered is not totally mutable» (Pollio *et al.* 1997:34).

Hos informanten oppstår det altså en dialog mellom fortid og nåtid. Denne «forfalsker» ikke nødvendigvis opplevelsen av noe, men tilføyer en forståelse av situasjonen gjennom en fortolkning av virkeligheten.

I tillegg til intervjuer ble det gjennomført *feltsamtaler*, som er *uformelle* samtaler. «De nedtegnes sjelden, men kan inneholde fakta som siden anvendes, eller som sammen med observasjoner utgjør et slags fond for forskerens forståelse» (Rosander 1981:12). I mitt tilfelle foregikk feltsamtalene med forskjellige personer, blant annet med informantene per e-post og før/etter intervjuene, og andre personer som har kunnskap om feltet.

3.3. Forskningsetikk

Forskningsetikk er et sentralt og viktig tema for *alle* forskningsprosjekter og gjennom *alle* forskningsstadier. Allerede fra den tidlige planleggingsfasen må forskeren ta hensyn til etiske regler. Reglene er retningslinjer og selv om noen kan oppfattes som «gjeldende» standarder, er de ikke det samme som juridiske lover. Likevel kan lover og etiske retningslinjer i enkelte tilfeller overlape hverandre (NESH 2016:7). Forskeren må forholde seg til lover på samme måte som andre samfunnsborgere også (for eksempel personregisterloven), men i tillegg krever forskningsprosessen dyptgående refleksjoner omkring forskningsetikk og gjeldende retningslinjer (Alver og Øyen 1997:22). Selv om forskningsetikken er basert på en

vitenskapelig allmenmoral (NESH 2016:5), krever den etiske siden mye egenmoral hos forskeren.

De retningslinjene som gjelder for samfunnsforskning og dermed for dette prosjektet, er utarbeidet av *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora* (NESH) og publisert i de *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (2016). Forskningsprosjekter som samler inn personopplysninger er meldepliktig, uavhengig om rapporteringen er anonym. Dette prosjektet er meldt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og det er gitt konsesjon fra Datatilsynet.

Sentrale begreper innenfor forskningsetikk er *informert samtykke* og *konfidensialitet*.

Informert og *fritt samtykke* betyr at informanten må gi sitt samtykke til deltagelsen i forskningsprosjektet etter å ha mottatt all nødvendig informasjon. Det er satt opp et skriftlig samtykkeerklæringsskjema⁸. I denne blir informanten gjort fortrolig med «prosjektets formål, metode [og andre sentrale aspekter som har] betydning for deltakerne» (ibid.:14). I tillegg betyr fritt samtykke også at informanten kan trekke seg fra forskningsprosjektet når som helst uten at det kan medføre negative konsekvenser.

Kvalitative forskningsprosjekter har ofte en *eksplorerende* (utforskende) og *fleksibel* tilnærming og det er sjeldent at det foreligger en konkret problemstilling når prosjektet og datainnsamlingen settes i gang. Dermed blir det vanskelig å gi utfyllende informasjon på forhånd.

«Selv når feltforskeren opererer åpent, er det sjelden at han eller hun forteller alle som studeres alt om forskningen. Det er mange årsaker til dette. En av dem er at feltforskeren i den første tilnæringsfasen ofte ikke selv vet hvilken retning arbeidet vil ta, i hvert fall ikke i detalj» (Hammersley og Atkinson 1996:295).

Derfor kan det under hele forskningsprosessen dukke opp nye problemstillinger og nye perspektiver (Alver og Øyen 2007:27).

«A question brought up in ongoing debate is whether obtained consent requires renegotiation when a qualitative study undergoes changing scope and purpose throughout the field process. [...] It may seem right that informants know, as the study proceeds, what they are actually involved in» (ibid.).

⁸ Se appendix 8.2.

Forskeren må derfor revurdere forløpende i hvorvidt informantene må informeres på nytt og eventuelt gi nytt samtykke til prosjektet.

Konfidensialitet betyr «et løfte [fra forskeren til informanten] om at informasjonen ikke skal formidles videre på måter som kan identifisere informanten. Forskerens troverdighet og deltakernes tillit til forskningen er nært knyttet til konfidensialitet» (NESH 2016:16). Det er også viktig at informanten får all nødvendig informasjon om hva som skjer med deres personopplysninger. Når andre personer skal få tilgang til disse, skal informanten opplyses om dette.

Personopplysninger og data som er koblet til disse, som intervjuutskrifter, blir lagret atskilt fra hverandre. Personopplysningene skal dessuten aidentifiseres:

«Aidentifiserte opplysninger skal tilsvare anonyme opplysninger, bortsett fra at datasettet kan inneholde en nøkkel som peker tilbake til en personidentifikator. For den som ikke har tilgang til nøkkel-registeret, er opplysningene anonyme. Fordi de teknisk sett kan re-identifiseres, regnes de som aidentifiserte»⁹.

Ved prosjektslutt skal datamaterialet arkiveres ved Etno-folkloristisk arkiv (EFA) ved Universitetet i Bergen.

Det er viktig at forskeren reflekterer rundt *konsekvensene* av et forskningsprosjekt. All forskning og dermed også samfunnsforskning «kan [...] ha store konsekvenser både for de menneskene som det forskes på og for andre» (Hammersley og Atkinson 1996:298). Konsekvensene kan være både positive og negative og det der derfor viktig å vurdere disse i forhold til nytte og skade, fordeler og ulemper.

3.4. Dilemma: rekruttering av informanter

Det empiriske materialet består av ti intervjuer med en heterogen sammensetning av informanter¹⁰.

Rekruttering av informanter kan være tidskrevende. For å få innpass i feltet, kontaktet jeg den katolske St. Paul menigheten i Bergen, som holder to polske messer på alle søndager og én

⁹ <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/personopplysninger/> [lest 14.10.2015]

¹⁰ For nærmere informasjon om informantene se appendix 8.3.

messe hver første fredag i måneden¹¹. Jeg sendte et brev til de to polske kapellanene i menigheten og «purret» senere med en e-post, men fikk ingen svar.

Deretter sendte jeg et informasjonsbrev til de 22 katolske menighetene i Norge som har polske prester eller kapellaner. I og med at problemstillingen var fortsatt åpen, skrev i brevet at masteroppgaven handler om «temporære» polske arbeidsmigranter som «pendler» mellom Polen og Norge. Jeg var villig til å reise hvor som helst i landet for å gjennomføre intervjuer. Hvordan det gikk? Jeg takker menigheten *Den Hl. Families Kirke* i Stamsund for deres svar. «Kjære Dag Henning», stod det, «Vi kan dessverre ikke hjelpe deg med ditt prosjekt blant polske arbeidere i vårt sogn. Ønsker deg alt det beste i dine studier». Takk.

Jeg takker også en annen kapellan ved en menighet i Norge for en interessant e-post-dialog. Han stilte seg kritisk til undersøkelsen og mente at jeg hadde alt for høye krav til informantene. Dette knyttet han til mitt ønske i informasjonsbrevet om at informantene burde ha gode eller tilstrekkelige norsk-, engelsk-, eller tyskkunnskaper. Kapellanen svarte her:

«Det er nettopp forbindelse med Polen som gjør at mine landsmenn pendler og vil ikke etablere seg i Norge og morsmål er en vesentlig del av det. For å undersøke denne polske gruppen, bør man primært kunne polsk – det er så mange språknyanser som gjør hver undersøkelse av den type ikke særlig troverdig. Ellers er man vitenskapelig ignorant. Og det er årsaken som gjør at jeg ikke kan hjelpe deg med oppgaven».

Jeg ble overrasket over hans homogene syn på polske arbeidsmigranter og samtidig forvirret. Jeg ville hverken være utroverdig eller vitenskapelig ignorant. Jeg spurte derfor om tolk kunne være en mulighet for å unngå dilemmaet han påpekte? Kapellanen svarte: «Tolk høres bra ut [...] et lite tips til. Pass på mentaliteten hos oss polakker ... vi er luringer (dvs. vi er politisk korrekte) i alt som har med undersøkelser å gjøre. Vinner du tillit hos dem du intervjuer, får du ordentlig tilbakemelding». I tillegg foreslo han å kontakte den katolske menigheten i Bergen for å rekruttere informanter. Men dette hadde jeg, som nevnt, prøvd tidligere uten hell.

De andre 20 katolske menighetene i Norge, med polske prester eller kapellaner, har ikke svart. Dermed ble kontakt til polske migranter gjennom den katolske kirken utelukket¹² og rekrutteringsforsøket begynte på nytt.

¹¹ http://bergen.katolsk.no/?page_id=58 [lest 9.3.2016]

¹² I etterkant kan det tenkes at ordet «pendling» i informasjonsbrevet kan være en av årsakene at jeg ikke fikk svar, eller at noen stilte seg kritisk. Som jeg skal vise senere i oppgaven, betyr pendling at migranten har sitt bosted et annet sted enn arbeidsstedet. Jeg har i den tidlige fasen av prosjektet brukt ordet nærmest synonymt

Gjennom private kontakter fikk jeg kontakt med en polsk renholder som ville delta. Hun henviste samtidig til flere bekjente som kunne delta i undersøkelsen under betingelsen å gjennomføre intervjuene per e-post av følgende grunner: «Polish people are first lazy, second don't like help for free». Hun derimot ville delta frivillig, men avlyste hver eneste avtale, slik at jeg valgte til slutt å ikke følge opp kontakten. Gjennom en annen bekjent fikk jeg kontakt med en polsk kvinne som ville delta. Selv om e-post-svarene lot vente på seg i flere dager og uker, lyktes jeg til slutt å intervju henne som informant 4.

I tillegg kontaktet jeg en polsk lærer som har bodd i Norge i mange år. Hun påpekte at hun selv hadde lite kontakt med polske migranter, men henviste meg til et familiemedlem, som deretter fungerte som gatekeeper¹³ i den forstand at hun videreformidlet mitt prosjekt til polske migranter. Formidlingen hjalp meg å rekruttere informantene 1, 2, 3, 5, 6, og 7. Informantene 8, 9 og 10 ble rekruttert gjennom snøballmetoden¹⁴. Læreren som hjalp meg med kontaktoppbygging ga meg samtidig også nyttige tips:

«De migranter som betrakter seg selv som `midlertidig´ ser ikke behov for å lære norsk, dermed er det nødvendig at finner noen som kan `jobbe´ for deg som tolk eller oversetter ... Du kan ikke regne med at du finner noen ildsjeler som vil gjøre det på frivilligbasis. Arbeidsmigranter er arbeidsmigranter – de kom hit for å tjene penger ... Noen av de snakker litt norsk, noen en del engelsk – der kan du intervju dem selv, men de fleste kan bare polsk ... De har også lite forståelse for å være `forsøkskaniner´ og er ofte ikke helt begeistret på å svare på spørsmål av privat karakter».

Rekrutteringsprosessen var langvarig og underveis ble jeg utålmodig. Derfor kontaktet jeg to større bedrifter i håp om at de kunne formidle noen informanter. Begge stilte seg positivt til prosjektet og ville formidle så mange informanter som jeg hadde behov for ... her venter jeg fortsatt på svar.

med temporær. I min forståelse inkluderte begrepet også migranter som er usikre om og når de skal flytte tilbake. Derfor har jeg senere presisert i informasjonsbrevet og samtykkeerklæringsskjemaet, at «pending betyr i dette tilfelle ikke utelukkende at informanten reiser permanent fram og tilbake mellom Polen og Norge. Under begrepet inngår også arbeidsmigranter som er usikre om og når de skal flytte tilbake».

¹³ Gatekeeper = portvakt; en person som kan hjelpe forskeren å få innpass i et spesielt miljø ved å fungere som nøkkel (for eksempel Hammersley og Atkinson 1996:92 ff)

¹⁴ Snøballmetoden settes i gang ved at en eller flere informanter velger eller foreslå andre informanter, som videre velger ut andre – en liten snøball begynner å rulle og vokser (for eksempel Repstad 1998; Hammersley og Atkinson 1996).

3.5. Intervjusituasjon

Intervjuene ble gjennomført på forskjellige lokalisasjoner. Informantene Magdalena, Zygmunt, Barbara, Paulina, Zusanna og Kinga ble intervjuet på et seminarrom på *Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap* ved Universitetet i Bergen. Intervjuet med Agata ble gjennomført på *Bergen offentlige bibliotek* og intervjuene med Fryderyk, Franciszek og Piotr i et pauserom hos en mellomstor industriell bedrift sør for Bergen.

Intervjuene på instituttet kunne gjennomføres i «ro og fred» og lokalisasjonen viste seg å være veldig bra for formålet. Å gjennomføre intervjuer på et offentlig lokale var krevende. Siden informanten ønsket dette på kort varsel, fantes det ingen ledig separat rom til disposisjon. Intervjuet ble derfor ført mellom bokhyller, noe som gjorde situasjonen stressende. De intervjuene på pauserommet var mer avslappende i forhold til lokalisasjon, men her var det språkfaktorer som gjorde intervjuene vanskelig.

Til tross for at enkelte informanter forteller som et fossefall mens andre er mer taus, fikk jeg generelt en følelse om at informantene hadde tillit og var åpen. Dette var derimot litt annerledes under intervjuene som ble gjennomført ved hjelp av tolk. En teoretisk diskusjon om bruk av tolk og en beskrivelse av mine egne erfaringer omkring dette temaet, skal jeg gi i den neste delen.

3.6. Bruk av tolk

Det muntlige språket er en viktig del i en kvalitativ metodetilnærming og det kan hevdes at «tale er vårt viktigste middel til kommunikasjon [...] Behersker tilhøreren språket, får det som sies et innhold» (Rosander 1981:15). Behersker tilhøreren ikke språket blir kommunikasjon vanskelig, i så fall finnes tre muligheter: enten det kommuniseres med hender og føtter, på et fremmedspråk eller ved hjelp av en tolk. Jeg snakker ikke polsk selv og mitt morsmål er tysk. I tillegg snakker jeg norsk flytende og engelsk på en typisk «tysk» måte, det vil si *without flow*. Det var derfor ønskelig at informantene snakket et av disse språkene mer eller mindre flytende.

I seks av intervjuene snakket informantene flytende norsk, ett kunne gjennomføres på engelsk og for tre intervjuer var det behov for tolk.

Det kan hevdes at to språk er aldri ekvivalent (Delaney og Kaspin 2011:116). Struktur, tonefall og ikke minst ordene er forskjellige fra språk til språk. Jo mer forskjellige to språk er, jo vanskeligere blir det å tolke eller å oversette; i enkelte tilfeller er det ikke mulig å finne ekvivalente betydninger i to språk. Dessuten kan de samme ordene bety noe helt annet. “The

more distinctive two cultures are, the less likely they are to use language with perfect equivalence between concepts” (Bujra 2006:176). Dermed er det ikke bare språkstrukturen som spiller inn, men også menneskenes kulturelle sosialisering. Antropologene Carol Delaney og Deborah Kaspin (2011) skriver det slik:

“We assume everyone sees the same things, and that perception is, itself, the apparatus that permits us to see. Yet, we see what we are trained to see, what we are socialized to see. Each of us is born into a particular culture and language, as well as into a particular family, birth order, sex, class, ethnic group, and religion. Our parents or parental surrogates who guide our interactions and interpretations, and hence our experience, socialize us. They tell us what is there, what to look for, how to look for it, how to feel about it, and what to think about it – in short, what it means. Language (and culture) is what mediates between us and the world or `reality`; in other words, perception is not direct but always mediated” (Delaney og Kaspin 2011:126).

Det er viktig å bygge opp *tillit* til informantene. At informanter har tillitt til forskeren, har innflytelse på den informasjonen som informantene vil dele. I et kvalitativt intervju, der forskeren vet lite om informanten på forhånd, og som i tillegg er tidsbegrenset, er det generelt krevende å bygge opp tillit på kort tid. Utfordringen øker ved bruk av tolk, blant annet fordi forskeren mister kontroll over intervjusituasjonen og inntar en passiv rolle. Språkbarrieren skaper en distanse mellom forsker og informant og dessuten må informanten forholde seg til to personer, noe som kan øke både usikkerhet og skeptisisme. I tillegg har en tolk sine egne meninger og er som regel lite involvert i forskningsprosjektet. “More generally, it is common for the translators to `filter out` what they consider unimportant, even though this might be precisely what the researcher needs and wishes to know” (Bujra 2006:176). Det kan også hevdes at forskeren blir *avhengig* av tolken, noe som fører til et ubalansert forhold. «It is generally not a relationship of equals since it is the researcher who pays” (ibid.). På grunn av det økonomiske aspektet og dobbelt tidsbruk, vil en tolk være mest nyttig i formelle og tidsbegrensede intervjuer, der en del forberedelse kan gjøres på forhånd (ibid.:177).

En mulighet for meg til å intervju tre informanter med tolk, åpnet seg på kort varsel. Intervjuene skulle gjennomføres utenfor Bergen, og derfor ble det av økonomiske grunner nødvendig å finne en lokal tolk på stedet. Heldigvis fantes det en autorisert tolk i området som hadde noen timer til disposisjon. Hun fikk intervjuguiden og en nærmere forklaring om prosjektet.

Før intervjuene startet, forklarte tolken sin egen rolle i intervjuprosessen og gikk gjennom samtykkeerklæringsskjemaet med informantene. Alle tre informantene virket ansent og språkbarrieren gjorde sitt; det var derfor vanskelig å «bryte» stemningen med en spøk eller småprat i begynnelsen.

Intervjuene ble gjennomført i form av *konsekutivtolking*¹⁵. Det som ikke var så åpenbart i selve intervjusituasjonen, men som ble tydelig under transkriberingen, var at informantene snakket betydelig mer enn det som ble oversatt. Dette kan være naturlig for konsekutivtolking, men med litt mer økonomisk kapital kunne det være meningsfullt å gjennomføre en *simultantolkning* av intervjuene i etterkant, for å få med seg alt som ble sagt.

Det viste seg at språkbarrieren ble en utfordring og tolk er ikke nødvendigvis en optimal løsning. Derfor burde forsker og informant ideelt sett snakke samme språk, selv om det ikke vil være en garanti for gjensidig forståelse.

Hvor viktig språk er for å bygge opp et tillitsforhold til informanter, forklarer sosiolog William Foote Whyte (1993 [1943]) ved å henvise til hans etnografiske prosjekt i en italiensk slum i Boston`s North End:

«My effort to learn the language [italiensk] probably did more to establish the sincerity of my interest in the people than anything I could have told them of myself and my work. How could a researcher be planning to ‘criticize our people’ if he went to the lengths of learning the language? With language comes understanding, and surely it is easier to criticize people if you do not understand them” (Whyte 1993:296).

En av informantene, Zygmunt, beskriver språket som en viktig nøkkel til integrasjon: “To learn the language is this step where you really [show that you] want to be in between [the] people from this country».

¹⁵ Konsekutivtolking betyr at meningen overføres i «bulker», i motsetning til simultantolkning, der nærmest hvert ord oversettes direkte.

4. Tidligere forskning

4.1. *Polske migranter i Norge etter 2004*

I denne delen vil jeg se nærmere på tidligere forskning om polske migranter i Norge etter 2004 som er relevant for mitt prosjekt. Dette er ikke en helhetlig fremstilling av alle funn i de ulike studiene, men en presentasjon av de aspektene som er viktig for mitt eget prosjekt.

Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen (2010) bemerker at «tatt i betraktning hvor raskt den polske befolkningen i Norge har vokst, er det en bemerkelsesverdig mangel på offentlig oppmerksomhet omkring deres tilværelse og relasjon til det norske storsamfunnet» (ibid.:183). Eriksen gir også en mulig forklaring på hvorfor det kan være slik: «Årsaken er trolig at de fleste arbeider, at de ser ut omtrent som nordmenn, og at de ikke markerer kulturell annerledeshet ved å være muslimer» (ibid.).

Eriksen (2010) viser videre at polske migranter i Norge ofte er ubesluttsomme i forhold til migrasjonslengden:

«På direkte spørsmål om når de skal reise hjem, er det svært mange som ikke kan gi noe entydig svar. De vil kanskje si at kontrakten går ut om fire måneder, og da `vet de ikke`. Det kommer an på hvilke muligheter som melder seg. Tusenvis av polakker i Norge er verken innvandrere eller sesongarbeidere; de er en mellomting» (ibid.:183).

Historikeren Knut Kjeldstadli (2008) beskriver tre forskjellige typer polske migranter i Norge etter 2004: «Korttids og langtids migranter – og en del som bare framtida kan si hva blir» (ibid.:199).

Både i 2006 og 2010 har forskningsstiftelsen Fafo gjennomført studier om polske arbeidsmigranter i Oslo. Undersøkelsen *Polonia i Oslo 2010. Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden* (Friberg og Eldring 2011)¹⁶ er en oppfølgingsundersøkelse av studien *Polonia i Oslo. En studie av arbeids- og levekår blant polakker i hovedstadsområdet* (Friberg og Tyldum 2007). 2010 undersøkelsen står både fritt og komparativt til 2006-undersøkelsen. Begge skal gi et øyeblikksbilde for situasjonen av polske arbeidsmigranter i Oslo på de forskjellige tidspunktene. Sammenligningen mellom de to undersøkelsen skal «avdekke hvordan situasjonen for polske arbeidsinnvandrere har endret seg over tid som følge av

¹⁶ Studien er et samarbeidsprosjekt med *Centre of Migration Research* ved Universitetet i Warszawa, finansiert gjennom EØS-midler, og del av et «internasjonalt forsknings- og metodeutviklingsprosjekt kalt `Mobility and migrations at the time of transformation – methodological challenges´» (Friberg og Eldring 2011:5).

endringer i de institusjonelle og økonomiske rammebetingelsene og som følge av den sosiale dynamikken i selve migrasjonsprosessen» (Friberg og Eldring 2011:9).

Studien undersøker hvem som migrerer i forhold til variabler som kjønn, alder, bosted i hjemlandet, utdanning og arbeidserfaring. Dessuten undersøkes blant annet migrasjons- og bosettingsmønstre (permanent, midlertidig, familie, singel), hvilken bransje migrantene jobber i (i Norge), lønns- og arbeidsvilkår, språkferdigheter, sysselsetting og ledighet.

Forenklet kan det hevdes at polske arbeidsmigranter i Oslo er hovedsakelig menn over 35 år med familie; kun 18 % er singel og barnløse. De fleste er lav utdannet, kommer fra rurale områder og snakker lite eller ingen norsk og engelsk. «Til gjengjeld har de fleste yrkesfaglig utdanning og en god del erfaring fra det polske arbeidsmarkedet» (ibid.:14). Mellom 2006 og 2010 har antall kvinner steget fra 26 til 36 %, noe som hovedsakelig skyldes familiegjenforening (ibid.:15f).

Mange pendler mellom arbeid i Norge og familie i Polen og de fleste har planer om å flytte tilbake en dag, men kan ikke si når. I 2010-undersøkelsen vises det at flere har fått et mer langsiktig perspektiv på oppholdet. Planene er åpent hos de fleste, likevel har de «relativt langsiktige planer for fremtiden i Norge [...] Omtrent halvparten svarte altså at de trolig eller helt sikkert vil bo i Norge om fem år. Jo lenger de har vært her, jo sikrere er de på at de fortsatt vil være her om fem år» (ibid.:30). Dette fører til antagelsen om at polske migranter har i økende grad etablert seg, selv om nærmest alle reiser gjennomsnittlig 2,7 ganger til Polen, hovedsakelig for å besøke familie eller venner (ibid.:33).

Sysselsettingsmønsteret blant polske migranter har nesten ikke endret seg; den er både konsentrert og kjønnssegregert: 84 % av polske menn i Oslo arbeider innenfor bygg, mens 58 % av kvinnene arbeider innenfor renhold (ibid.:37). Antall menn i andre bransjer har økt fra 7 til 12 % mellom 2006 og 2010, mens kvinneandelen utenfor renhold har økt betydelig mer. «Blant de yrkesaktive kvinnene er det i 2010 42 % som jobber med noe annet enn rengjøring, mot kun en fjerdedel i 2006» (ibid.).

Studien viser at polske arbeidstakere ofte har andre ansettelsesforhold enn det som er vanlig i Norge. Mange er midlertidig ansatt, selvstendig næringsdrivende, knyttet til bemanningsbyråer eller jobber for utenlandske underleverandørfirmaer.

«Denne typen arbeid i randsonene av det regulerte arbeidslivet har fått et betydelig omfang i etterkant av EU-utvidelsen, og nye arbeidsinnvandrere utgjør en stor del av de

ansatte i disse nisjene. I enkelte bransjer har det dermed oppstått nye hierarkier og skillelinjer; mellom innenlandske arbeidstakere og østeuropeere, og mellom ulike grupper arbeidsinnvandrere som i ulik grad har klart å komme på innsiden av det ordinære norske arbeidslivet» (ibid.:38).

Studien påpeker at det foregår høyt etnisk segregering i byggenæringen: 12 % arbeider i et norsk miljø; 20 % arbeider i et blandet miljø; 18 % arbeider stort sett alene og

«51 % svarer at de hovedsakelig jobber i arbeidslag bestående av kun polakker [...] Vi kan tolke dette som at de fleste polske bygningsarbeiderne befinner seg innenfor det som kan betegnes som en etnisk polsk nisje i byggemarkedet, der polakker jobber i egne arbeidslag mer eller mindre atskilt fra andre arbeidstakere. Manglende norskferdigheter er antakelig en medvirkende faktor til at arbeidsplassene blir segregert på denne måten» (ibid.:42f).

Denne undersøkelsen er interessant for mitt prosjekt, fordi den viser mange sentrale fakta om polske migranter i Oslo (Norge) etter 2004. Det presenteres også forandringer over tid, og disse er relevante for mitt prosjekt, fordi de viser at polske migranter har generelt fått et mer langsiktig perspektiv på oppholdet, som er en sentral og viktig aspekt for en undersøkelse av temporær migrasjon.

Fafo-undersøkelsen *Arbeidsmigrasjon med åpen retur: Polske arbeidsinnvandrernes tilpasninger i Norge* (Friberg 2012a) handler om spørsmålet: Midlertidig, «transnasjonal» eller permanent? Mens tidligere øst-vest-migrasjon var skjematisk knyttet til midlertidig eller permanent, kan det i dag observeres transnasjonale tendenser, det vil si sirkulær mobilitet (ibid.:2). Studien viser en endring i familie- og bositasjonen hos polske migranter og at gruppen er blitt mer etablert. En mulig årsak for økt etablering er at «familieliv og sosiale behov setter grenser for `transnasjonale` tilpasninger» (ibid.:8). Mange finner ut underveis at det å spare opp økonomiske midler tar lenger tid enn antatt. Derfor utsettes en retur til Polen og som konsekvens forlenges separasjonen med familien. Dette fører til slutt til et valg mellom enten å returnere eller hente familien til Norge.

Videre i studien, deler sosiologen Jon Horgen Friberg migrasjonsprosessen hos polske migranter inn i tre stadier: 1. Reise utenlands 2. Transnasjonal pendlerfase 3. Bosetting og familiegjenforening (ibid.:9; se også Friberg 2012b).

1. Migranten reiser midlertidig til Norge for å arbeid for en begrenset periode mens familien forblir i Polen. For å kunne dra tilbake tidligst mulig godtar migranten lange, harde arbeidsdager, lite fritid og ofte «kummerlige boforhold» (ibid.). De fleste unnlater å lære seg norsk eller integrere seg og er fornøyd med hvilket som helst arbeidsforhold.

2. I den transnasjonale pendlerfasen blir framtidsplanene mer åpent og migranten opplever en «permanent tilstand av midlertidighet» (ibid.) Pendlingen mellom hardt arbeid i Norge og besøk hos familie (venner) i Polen blir en påkjenning i økende grad for familielivet. Samtidig oppleves forskjellsbehandling i arbeidslivet mellom polske og norske arbeidstakere som frustrerende. Det som veier opp er derimot enkelte positive aspekter: «Høye lønninger i Norge og lave kostnader i Polen» (ibid.).

3. Bosetting og familiegjening oppstår ofte gjennom en ´krise´, men kan som regel kun realiseres med muligheten for et langsiktig arbeidsforhold som økonomisk sikkerhet. Når hele familien bosetter seg i Norge, krever også livet i landet «mer». Fra kummerlige boforhold må det ordnes bedre bosteder, skole- eller barnehageplass, og det må etableres et «sosialt liv for hele familien» (ibid.:9). Utgiftene øker og tiden til arbeid minker. Tidligere forsømt språkopplæring gjør seg gjeldene og prioriteres nå.

Denne fremstillingen kan relateres til mitt prosjekt, fordi den viser hvordan midlertidighet i migrasjonsprosessen kan føre til et dilemma for migranten: enten gi familien høy levestandard i Polen, eller etablere et familieliv i Norge, som videre senker levestandarden, men som samtidig gir andre, ikke-økonomiske «verdier» i form av familiens nærvær.

I artikkelen *The 'Guest-Worker Syndrome' Revisited? Migration and employment among Polish workers in Oslo* av Jon Horgen Friberg (2012c), stilles spørsmålet om polske migranter i Norge vil møte langsiktige integrasjonsproblemer på arbeidsmarkedet i forhold til velferdsgoder, og om det kan trekkes paralleller til tidligere «gjestearbeidere». Ifølge Friberg fikk polske arbeidsmigranter et forholdsvis «varm» velkomst i Norge av to grunner:

1. Det ble antatt at EU/EØS-innvandring vil være temporær og sirkulær, ikke permanent (ibid.:316).

2. Norske og andre europeiske studier viser at migranter fra Sentral- og Øst-Europa (CEE migranter) har generelt høy sysselsetting og tar i bruk lite av velferdstjenestene (ibid.:317).

Likheten til «gjestearbeider-syndromet» ser Friberg oppfylt hvis polske migranter blir:

a) rekruttert som temporære migranter,

b) forandrer bosettingsmønster til et permanent opphold og samtidig bygger opp etniske samfunn og

c) blir sårbar til ledighet og avhengig av velferdsgoder.

Friberg besvarer det sentrale spørsmålet, om det finnes paralleller til «Gjestearbeidertiden» med ja og svaret sementeres med funn fra *Polonia i Oslo 2010*-studien: I likhet med etterkrigstidens gjestearbeidere har de polske migrantene over tid fått en tendens til å bosette seg mer permanent i Norge, arbeider hovedsakelig i segregerte nisjer på arbeidsmarkedet, der de opplever etnisk segregering og forskjeller i favør til norske arbeidstakere.

Denne artikkelen er interessant for mitt prosjekt, fordi den setter polsk migrasjon til Norge etter 2004 i relasjon til tidligere temporære migrasjonsbølger og viser paralleller til disse.

Artikkelen *Lost in Transnational Space? Migrant Farm Workers in Rural Districts* av sosiologene Joanna Andrzejewska og Johan Frederik Rye (2012) baseres på en undersøkelse av polske gårdsarbeidere i Norge i 2006. Den viser at mange migranter «strømmer» også til rurale områder i Norge, ikke bare til byene. Forfatterne beskriver at økt migrasjon fra Øst-Europa er ofte knyttet til en pendling mellom to land, og det kan derfor være sannsynlig at migrantene bygger opp «transnasjonale» fellesskaper. Imidlertid vises dette ikke i studien:

«Instead, these migrant seem to find themselves marginalised in transnational social space, in between cultures and identities of sending and receiving nations. Elaborating on these observations, we argue that circular physical mobility may not be sufficient for the establishment and maintenance of viable transnational social spaces and communities» (ibid.).

Det viser seg at hovedgrunnen for de fleste migranter til å dra til Norge er for å forsørge familien (ibid.:255). De som har familie i Polen sender det meste av økonomisk fortjeneste til Polen, noe som betyr at de kutter ned forbruket ned til det mest nødvendige under oppholdet i Norge for å spare penger. I en slik familiesituasjon, der én person av familien er borte i lange perioder, kan føre til en følelse av både lengsel og tap. “The impression is that their migration practices represent a break with their regular, everyday lives in the homeland» (ibid.:256). Samtidig gjør infrastrukturen i de rurale områdene og separasjon fra lokalbefolkningen sitt for at det er “lite” å gjøre i fritiden. Derfor er oppholdet i Norge nærmest utelatende relatert til arbeid. For lokalbefolkningen har de polske migrantene som regel ingen «navn», de er «polakker» som ikke deltar i samfunnslivet, ikke minst på grunn av manglende språkkunnskaper.

«Migrants lack the skills needed to establish good and meaningful relations with the host community. They spend most time in the company of their fellow citizens, uprooted from the social life in Norway. At the same time, their recurring trips to Norway detach migrants from their social environments in their homelands, because they miss out on the daily lives of their families and friends. [...] Migrants operate in both cultures, but fail in important ways to integrate with either of them” (ibid.:260).

Forfatterne konkluderer blant annet med at de spesielle gårdslivet, i form av hardt arbeid og lange arbeidsdager, kan være en bremse for migranten: Livet i Polen er fjernt på grunn av den fysiske distansen og samtidig oppstår det ingen bånd til Norge (ibid.:265).

Denne studien er relevant for mitt prosjekt, fordi konklusjonen viser at migranter som pendler mellom arbeid i Norge og familien i Polen kan føle seg «tapt» mellom to verdener, «løst in space». Den ene verden savnes og er ikke tilstede, mens den andre tilføyer ikke noe «nytt». Dette kan være et viktig aspekt for midlertidighet i migrasjonsprosessen, og jeg vil se senere i oppgaven i hvorvidt dette vil samsvare med mitt eget empiriske materiale.

5. Hoveddel: Teoretisk og empirisk tilnærming

5.1. Innledning

Tidligere forskning viser at *midlertidighet* er et fenomen som kjennetegner polske migranter i Norge etter 2004, og spesielt de som pendler fram og tilbake, ofte mellom arbeid i Norge og familieliv i Polen. I oppgaven videre vil jeg derfor blant annet se på i hvorvidt dette kan bekreftes med mitt eget empiriske materiale. Samtidig vil jeg undersøke nærmere om midlertidighet kan også framstå som et kjennetegn for de polske migrantene som ikke pendler kontinuerlig?

Tidligere forskning viser i tillegg at de migranter som pendler lever ofte mer eller mindre separert fra det norske samfunnet, og er nærmest «lost in space». Derfor blir det et viktig spørsmål videre om separasjon er et kjennetegn for midlertidighet eller om det finnes temporære polske migranter som også integrerer seg i det norske samfunnet?

Tidligere forskning viser dessuten at polske migranter har fått et mer langsiktig/permanent perspektiv på oppholdet. Men betyr dette samtidig slutten for deres midlertidighet?

For å kunne finne et svar på disse sentrale spørsmålene, vil jeg se på viktige forskjeller mellom Polen og Norge som kan spille inn, på informantenes migrasjonsårsak og på to viktige segmenter i deres hverdagsliv: arbeid og fritid. I tillegg vil jeg se nærmere på deres identifisering med Polen og Norge, og deres akkulturasjonsstrategi.

I den neste delen vil jeg gjøre rede for de sentrale teoriene som skal brukes i oppgaven og som skal sette en teoretisk ramme rundt det empiriske materialet: Alfred Schütz' *sosialfenomenologi*, Peter L. Berger og Thomas Luckmanns *sosialkonstruktivisme* og Max Webers *handlingsteori*. Deretter vil jeg presentere de mest sentrale begrepene i oppgaven: *temporær migrasjon*, *den hverdagslige livsverden* og *akkulturasjonsstrategi*.

5.2. Teoretisk perspektiv og sentrale begreper

En migrasjonsprosess forutsetter *handling*. Å ha flere og «forholdsvis» frie handlingsmuligheter kan knyttes til Max Webers *forstående sosiologi*. I denne oppgaven skal Webers *handlingsteori* brukes som en forklaringsmodell på hvorfor de polske informantene flyttet til Norge. Max Weber var tilhenger av en *metodologisk individualisme*¹⁷. Det samme

¹⁷ Et overordnet spørsmål i undersøkelser av kultur- og samfunnsfenomener er hvilket syn forskeren har på samfunnet: et individ- eller strukturorientert syn. Tilnærmingene ser ulik på aktørens rolle i et samfunn. Den *metodologiske individualismen* forutsetter at fritt handlende aktører former overordnede strukturer gjennom

gjelder for Alfred Schütz' *sosialfenomenologi*, som følger Max Webers tradisjon om en forstående sosiologi. Som nevnt i metodekapittelet, er prosjektets metodiske tilnærming knyttet til informantenes subjektive forståelse av sin egen virkelighet, deres *hverdagslige livsverden*¹⁸. Denne tilnærmingen er et sentralt og viktig aspekt i Alfred Schütz' fenomenologi, som bygger på Edmund Husserls fenomenologiske filosofi. Alfred Schütz legger vekt på hvordan mennesker konstruerer mening i sine liv, og dette skal undersøkes nærmere i kapittelet om informantenes hverdagsliv, som den primære sfæren i deres hverdagslige livsverden. Sosiologen Thomas Luckmann (1978) beskriver en fenomenologisk tilnærming slik: «The goal of phenomenology is to describe the universal structures of subjective orientation in the world, not to explain the general features of the objective world» (ibid.:9).

Temporær migrasjon er en migrasjon som er midlertidig og forbigående og en innføring i denne migrasjonstypen skal jeg gi i et eget kapittel. En sentral del i migrasjonsprosessen er individet som er involvert, migranten selv. Hvorfor jeg har valgt begrepene *migrant* og *migrasjon* framfor andre alternativer, og hvilket migrasjonssyn som er knyttet til mitt arbeid skal diskuteres i et eget kapittel. Imidlertid kan det nevnes her at en forstående sosiologi som teoretisk grunnlag forutsetter fritt og rasjonelt handlende aktører, noe som også gjelder for migranten. Det er likevel sannsynlig at det finnes forskjellige strukturelle prosesser som påvirker migranten i migrasjonsprosessen. Det kan for eksempel være familien eller arbeidsledighet. Hvordan en slik påvirkning kan forenes med en metodologisk individualisme, skal forklares ved hjelp av Peter L. Berger og Thomas Luckmanns *sosialkonstruktivisme*.

Et annet sentralt begrep er *akkulturasjonsstrategi*. Akkulturasjon beskriver en gjensidig tilnærming/påvirkning mellom to eller flere individer eller grupper som står i mer eller mindre daglig nærvær til hverandre. Akkulturasjonsstrategier kan for eksempel være *integrasjon* eller *segregasjon*. Den første beskriver en gjensidig tilnærming, mens den andre beskriver en situasjon der migranten holder seg innenfor sin egen kulturelle gruppe. Akkulturasjon er et begrep som er blitt definert på ulik vis allerede siden begynnelsen av 1900-tallet. I denne oppgaven skal jeg bruke akkulturasjonsmodellen etter psykolog John W. Berry (1997), som skal forklares nærmere i et eget kapittel om akkulturasjonsstrategi. I analysens siste kapittel stiller

sine handlinger, mens den *metodologiske strukturalismen* forutsetter at overordnede og individ uavhengige samfunnsstrukturer former aktørenes handlinger. En tredje posisjon, altså en mellomposisjon, «hevde[r] at aktører og strukturer er gjensidig avhengig av hverandre, og at påvirkningen går begge veier» (Aakvaag 2008:30).

¹⁸ = *die alltägliche Lebenswelt* er Alfred Schütz' videreføring av Edmund Husserls begrep *Lebenswelt* (livsverden). En omfattende beskrivelse av livsverden er utgitt i «Strukturen der Lebenswelt» (2003 [1973]), påbegynt av Alfred Schütz og fullført av hans elev Thomas Luckmann.

jeg spørsmålet «Midlertidig eller permanent?» og prøver å finne et svar om de polske migrantene er «midlertidige» i Norge og det i så fall kan identifiseres forskjellige former for midlertidighet i en migrasjonsprosess. *Midlertidighet/temporalitet* står sentralt og oppgavens konklusjon baseres på betydningen av *midlertidighet* i en *temporær migrasjonsprosess*.

De ulike kapitlene i analysedelen skal introduseres hver for seg med en teoretisk innledning og deretter skal det presenteres informantenes egne stemmer i forhold til de ulike aspektene. I informantenes egen tale vil jeg kun fungere som «moderator» for å flette fortellingene sammen. Deretter skal jeg analysere hver del for seg og avslutte oppgaven med en oppsummering av analysedelen, en konklusjon om midlertidighet i migrasjonsprosessen, og presentere noen implikasjoner for fremtiden.

5.3. Begrepsavklaring: migrasjon

Migrasjon betyr *flytning* eller *vandring* og migrasjonshistorien begynner samtidig som menneskenes historie. «Bofasthet hører ikke med blant vår arts genetisk bestemte egenskaper; det var noe som oppsto først ganske sent, trolig i samband med at man oppfant åkerbruket. Vår primære eksistensform er som jegere, samlere og gjeterere», skriver forfatteren Hans Magnus Enzensberger (1993:8).

De omfattende migrasjonsbølgene de siste årene har bidratt til at begreper i forhold til migrasjon blir mer og mer upresise. Begrepet migrant brukes ofte ekvivalent med begrepet asylsøker. En polsk arbeider i Norge er derimot også en migrant. Samtidig har en polsk arbeidsmigrant lite tilfelles med en syrisk krigsflyktning i forhold til migrasjonsprosessen. Sosiologen Deborah Bryceson og antropologen Ulla Vuorela (2002) ser i dagens bruk av ordet migrant en form for klassifisering:

«The word `migrant´ tends to carry class connotations and is applied more readily to people that are considered economically or politically deprived and seek betterment of their circumstances [...] Transnational elites are perceived as `mobile´ rather than `migrant´” (ibid.:7f).

Men finnes det adekvate alternativer? Utlending, nykommere, fremmedkulturell, tilflyttere med flere, er også klassifiseringer og bidrar heller til å skape distanse. I den norske migrasjonslitteraturen har både innvandrere og migrant etablert seg og begge brukes ofte synonymt. Jeg foretrekker begrepet *migrant*. Ordet beskriver en som *vandrer* og er derfor en god beskrivelse for prosessen som en migrant opplever, for en som *vandrer inn* må også *vandre*

ut. Begrepet migrant forener begge disse aspektene og for en temporær migrant er ut- og innvandringsprosessen ofte preget av repetisjon.

Et viktig spørsmål er knyttet til migrasjonens *frivillighet*. I faglitteraturen skilles det som regel «mellom `tvungen´ og `frivillig´ migrasjon, ofte i praksis forstått som henholdsvis flukt fra krig og migrasjon med økonomiske motiver» (Fuglerud 2001:29). Det må likevel presiseres at økonomisk motivert migrasjon ikke alltid er frivillig. Slaveri for eksempel er en ufrivillig, økonomisk og «tvungen migrasjon. Slavehandel forekommer fortsatt, i moderne former som `trafficking´ [menneskehandel] med barn og kvinner for slavearbeid og prostitusjon» (Kjeldstadli 2008:24). Begrepet frivillig må derfor diskuteres. Er migrasjon frivillig når forutsetningene og strukturene i et land medfører for eksempel fattigdom og høy arbeidsledighet? Filosofen Dag O. Hessen (2007) skriver:

«Den absolutte frihet er av mange grunner en utopi, og spesielt for sosiale vesener. Livets mer eller mindre selvpålagte fotlenker er en nødvendig følge av det å leve i et samfunn, innenfor et yrke og – ikke minst – innenfor en familie. Plikt er anti-frihet, men siden tilværelsen ikke gir i pose og sekk, vil den absolutte frihet heller ikke være noe mål. Selv om ikke alle ønsker kan oppfylles, ganske åpenbart, så er det ikke uten betydning at vi er fri til å tenke, ønske og ville» (ibid.:33).

Vi kan altså være *fri*, men samtidig *forpliktet*. Når en arbeidsmigrant for eksempel føler seg økonomisk forpliktet overfor sin familie, har han likevel frihet til å velge om han skal emigrere eller bli. Sosiologen Gunnar Aakvaag (2007) skriver:

«Frihet sett fra den handlendes side [innebærer] å kunne gripe inn i verden gjennom handlinger som er fritt valgt (man kunne ha handlet annerledes) på grunnlag av en mer eller mindre bevisst begrunnelse for hvorfor man velger å gjøre som man gjør» (ibid.:85).

I denne oppgaven ansees en polsk migrant i Norge etter 2004 som et fritt og rasjonelt menneske med flere handlingsmuligheter.

5.4. Temporær migrasjon

Migrasjon kan være *permanent*, *sirkulær* eller *temporær*. *Permanent migrasjon* kan anses som en enveis prosess, der noen flytter for å bosette seg *varig* eller *fast* ved et annet sted. *Sirkulær migrasjon* kan ligne på en sirkel fordi migranten sirkulærer mellom hjemlandet og vertslandet, eller flere vertsland. Et kjennetegn ved sirkulær migrasjon er, blant flere andre, at den er

midlertidig. Likevel må midlertidighet i dette tilfelle forstås som en *gjentakelse* av midlertidige opphold, ikke som en pågående prosess. Den beskriver for eksempel en migrant som drar til Norge, jobber her i en begrenset tid for så å dra tilbake til hjemlandet eller videre. Etter et opphold i hjemlandet vil migranten for eksempel dra tilbake til Norge eller til et annet land. Migranten ligner her på en «tramp» (landstryker) eller en sesongarbeider. Det er også viktig å merke seg at sirkulær migrasjon ikke ensbetydende med pendling og at pendlere ikke er sesongarbeidere. Pendling betyr ikke mer enn at migranten har arbeid et annet sted enn sitt bosted.

Temporær migrasjon betyr at migrasjon er *midlertidig* og dermed *forbigående*. Oppholdets lengde kan ha innflytelse på for eksempel migrantenes ansettelsesforhold, bosituasjon eller sosiale aspekter og er derfor en viktig aspekt for en migrasjonsprosess (Castles og Kosack 1985:54). Temporær og sirkulær migrasjon er ofte en *økonomisk motivert migrasjon*.

De såkalte Gjestearbeiderprogrammene i Norge¹⁹ og Vest-Europa, som skulle dekke landenes behov for arbeidskraft i etterkrigstiden, var for eksempel knyttet til temporær migrasjon. Likevel ble denne arbeidsmigrasjonen i mange tilfeller permanent og førte til en utfordring for regjeringene, spesielt i forhold til integrering av migrantene, som opprinnelig skulle dra hjem igjen. I denne sammenheng skrev den sveitsiske forfatteren Max Frisch (1967) sin kjente frase: «Vi ba om arbeidskraft, men mennesker kommer»²⁰ (ibid.:100, egen oversettelse). Også i EU-reglementet er det presisert at «EØS-borgere som ikke er i besittelse av arbeidskraft, har som regel ikke rett til å bosette seg i Norge» (Øverbye 2011:89).

Mye av dagens migrasjon innenfor EU/EØS-området er temporær (eller sirkulær). Forskjellen mellom temporær og permanent migrasjon er vanskeligere å definere enn ordene skulle tilsi. På engelsk finnes begrepet *sojourn*, som betyr *å gjeste* eller *å oppholde seg*. Psykologen Adrian Furnham (1988) viser at sojourners oppholder seg på et sted midlertidig mellom seks måneder og fem år (ibid.:43). En sojourner må skilles fra turister, som oppholder seg kortere, og «immigranter» som oppholder seg lengre i et annet land. Grupper som kan klassifiseres som sojourners er forretningsmenn, diplomater, utenlandsk arbeidskraft [for eksempel polske arbeidsmigranter] eller studenter (ibid.). Motivene til en sojourner er ofte spesifikk og målorientert, som kan vises ved at midlertidige arbeidsmigranter streber ofte etter en forbedring av sin egen eller familiens økonomiske situasjon, noe som ikke nødvendigvis gjelder for

¹⁹ I Norge begynte denne migrasjonsbølgen på slutten av 1960-tallet og det var hovedsakelig enslige menn fra Pakistan, Jugoslavia, Tyrkia, Marokko og India som flyttet etter arbeid (Øverbye 2011:82).

²⁰ «Man hat Arbeitskräfte gerufen, und es kommen Menschen» (Frisch 1967:100).

migranter som flytter permanent. Ifølge sosiologen Stephen Castles og etnologen/sosiologen Godula Kosack (1985) flytter de fleste midlertidige migranter med et ønske om å spare mest mulig penger i løpet av kortest mulig tid for å kunne forbedre livssituasjonen i hjemlandet. Dette betyr at de arbeider lange dager, noe som fører til at mange ser ingen grunn til å bruke potensiell arbeidstid til språkopplæring (ibid.:97). Samtidig blir migranter uten språkferdigheter ofte brukt i yrker som ikke krever utdanning og som kan være ensformet (ibid.:120). I tillegg vil det uten språkkunnskaper være vanskelig å oppleve sosial mobilitet og det å bygge opp relasjoner til lokale arbeidskolleger, noe som fører til segregering på arbeidsplassen. «Here we refer to a practice, which appears to be common in all countries, of putting immigrants into ethnic work-groups» (ibid.). I fritiden har mange ingen kontakt med lokalbefolkningen, selv om slik kontakt kunne bidra til å lære seg «brukbare sosiale ferdigheter som er nødvendig for et tilfredsstillende opphold (sojourn)» (Furnham 1988:50, egen oversettelse). Å la være å oppsøke kontakt med lokalbefolkning kan i mange tilfeller føre til et permanent savn av det som blir etterlatt i hjemlandet og av det som føles trygg. Livet i det nye landet føles derfor ofte mindre som en berikelse, men er preget av usikkerhet og utrygghet.

Midlertidighet er blitt beskrevet som en *illusjon* for arbeidsmigranter (se for eksempel Sayad 2007). Det oppstår ofte et dilemma mellom *ønske* og *realitet*. Som regel oppfylles de økonomiske drømmene ikke så raskt som forventet og samtidig blir familien hjemme vant til en høyere levestandard som skal opprettholdes. Samtidig, når migranten lykkes i det nye landet, er det ingen grunn til å vende tilbake til hjemlandet. Sosialantropologen Berit Backer (1986) viser hvordan denne «illusjonen» om et midlertidig opphold gjorde seg gjeldende hos albanske familier i Norge. Mennene dro som regel til Norge med en tidsramme på tre til fire år. «De skulle tjene penger, se verden og så dra hjem for å etablere seg på nytt» (ibid.:109). Samtidig etterlot seg migrantene et hull i det albanske lokalsamfunnet, som ble tettet igjen over tid. Dette gjorde en gjenetablering i hjemlandet vanskelig (ibid.).

«Midlertidigheten trakk i langdrag [...] [og] plutselig var ti år gått. I mellomtiden hadde de betalt bryllupet, bygd seg nytt hus på hjemstedet, investert i traktor [...] osv. Her i Norge hadde de brukt minst mulig penger. De hadde jobbet hardt og forsaket det meste. En del begynte å ville få sine familier hit opp. Ensomheten hadde sin pris. Den første kona kom hit i 1978. Siden fulgte flere etter. I dag [1986] har ca. halvparten av mennene familie her» (ibid.:110).

Selv om kone, partner og barn hentes til Norge, tar ikke midlertidigheten slutt. Likevel er det svært få som vender tilbake til hjemlandet. Derfor er «det spørres om ikke denne midlertidigheten

er en illusjon» (ibid.:117). Mange studier viser at temporær migrasjon i mange tilfeller varer betydelig lengre enn antatt og fører ofte til permanent migrasjon (for eksempel Sayad 2007; Piore 1979; Castles og Kosack 1985). Sosiologen Abdelmalek Sayad (2007) kaller dette for «temporary that last´ (an emigration-immigration which is neither a temporary state or a permanent state)» (ibid.:74). Fenomenet kan dermed oppfattes som en *permanent midlertidighet*.

I den neste delen vil jeg gi en kort beskrivelse av pendling, som én form for *temporær migrasjon*. Det er ofte pendlere som utvikler en permanent midlertidighet.

5.4.1 Pendling

Pendling er ikke ensbetydende med temporær migrasjon, men mange temporære migranter pendler. Ifølge fremmedordboken²¹ er en pendler en person som har arbeidsstedet sitt i et annet distrikt enn bostedet, og som reiser (pendler) frem og tilbake hver dag (dagpendler) eller ved hver ukeslutt (ukependler). Denne definisjonen utelater mange andre pendlerformer, som er knyttet til lengre tidsperioder. Pendling kan også være månedsvis, til og med årevis. Blant andre har norske sjømenn tidligere vært opp mot to år på havet. Polske pendlere er som regel flere uker eller måneder i strekk i Norge. De tre pendlere som jeg har intervjuet er fem uker på arbeid i Norge og deretter to uker hjemme i Polen. Derfor er det i denne sammenheng rimelig å definere pendling som «konsentrerte arbeidsperioder over lengre tid borte fra hjemmet» (Solheim *et al.* 1986b:1). Mange av de polske pendlere som arbeider i Norge, har familien i Polen og dermed pendler migranten mellom familieliv og arbeid. En familie som er knyttet til en slik pendlerform kjennetegnes ved

«At den med jevne mellomrom mister og får tilbake en ´total´ person. I borteperioden er pendleren i realiteten totalt *utilgjengelig* i forhold til familiens sosiale fellesskap. Han er i sin helhet innlemmet i et annet sosialt system og «tilhører» dette med hele sin person. I hjemmeperioden er han på samme måte i prinsippet totalt *tilgjengelig*, i den forstand at hans tid og engasjement ikke behøver å være bundet til andre relasjoner og aktiviteter enn dem familien selv definerer» (ibid.).

Denne pendlerformen kalles i norsk sammenheng for *nordsjøpendling*. Den skiller seg på flere måter fra en dag- eller ukependler i forhold til den nevnte *tilgjengeligheten*. En dagpendler bruker mye tid på reisen, slik at fritiden som regel er begrenset til «hvile etter jobben og

²¹ Berulfsen og Gundersen 2004. *Fremmedord og synonymer blå ordbok*. Oslo, Kunnskapsforlaget.

restituering til en ny arbeidsperiode. Friperioden er derfor egentlig ikke 'fri', den er i realiteten fremdeles strukturert av jobbens krav og det sosiale systemet utenfor familien» (ibid.). Dermed har pendleren en rolle på «utsiden» av familielivet og han er ikke integrert i familien som et «arbeidsfelleskap», men nærmest en «gjest» (ibid.:2). Familiens arbeidsfordeling fungerer derfor forholdsvis likt, uansett om gjesten er der eller borte. «Familielivet blir i en viss forstand kontinuerlig, det er basert på mannens fravær som et stabilt og vedvarende element» (ibid.)

Dette er annerledes innenfor «nordsjøpendling» og den pendlerformen som informantene har. Her er «hjemmeperiodene som regel både lange nok og hyppige nok til at en reell deltakelse i familiens dagligliv framstår som mulig og ønskelig for begge ektefeller» (ibid.:3). «Oppbrudd og gjenforening» er viktige grunnelementer for denne pendlerformen (Solberg *et al.* 1986a:103). Det finnes mange likheter mellom «nordsjøpendling» og det pendlerlivet som noen av de informantene lever, selv om arbeidsperioden i Norge er *lengre* og friperioden hjemme *kortere* enn hos nordsjøarbeidere. Hvordan et slikt pendlerliv kan se ut, skal eksemplifiseres med informant *Franciszek*.

På spørsmålet om Franciszek føler seg som en del av det norske samfunnet svarer han: «Nei ... ikke noe spesielt. Egentlig er jeg omringet av polakker her. Nei, ikke noe særlig [...] Jeg kjenner ikke nordmenn rundt her». Det finnes norske arbeidskolleger men på grunn av språket har Franciszek nærmest ingen kontakt til disse. Er han nødt til å ha kontakt fungerer kommunikasjonen, litt humpete: «Jeg er ikke så veldig flink [til] å snakke engelsk, men vi klarer det på en måte med bruker litt kroppsspråk kanskje og ja [...] vi klarer det». Arbeidskollegene som han hovedsakelig samarbeider og kommuniserer med er polske. I tillegg bor han sammen med de polske kollegene på arbeidsplassen. Derfor lever Franciszek i en avgrenset «polsk» verden. Men hvorfor lærer han ikke norsk? Hadde det ikke vært en fordel? «Kanskje jeg føler at det har vært behov, men jeg har ikke hatt tid [...] Jeg vil ikke bruke fritiden på det, på en måte. Jeg er ikke så flink å lære meg språk». At han aldri har gjort en innsats for å lære seg litt norsk, kan også ha sammenheng med at det ikke er viktig for han om han arbeider i Norge, eller i hvilket som helst annet land med «gode» muligheter: «Jeg er her for å tjene penger, altså hvis det var et annet land jeg kunne jobbe, så var det egentlig det samme». Den sosiale kontakten i Norge er, som nevnt, begrenset til andre polske migranter, ikke minst fordi alle bor sammen i brakker. Kontakten blir derfor «intenst», men i og med at alle ha et eget rom, finnes det en form for privatliv likevel. Det er ikke nødvendigvis slik at den tette kontakten blir for mye, for hva savner Franciszek fra Norge når han er hjemme i Polen? «Sånn fest, som jeg har med guttene om helgene her [ler]». Han føler ikke at familielivet har forandret seg i løpet

av den tiden han har arbeidet i Norge. Men blir det vanskelig for han å integrere seg i familielivet igjen under hjemmeperiodene, siden han da er på «ferie»? «Jeg føler på en måte at det er jeg som bestemmer, eller jeg på en måte styrer livet hjemme uansett, selv om jeg ikke er der. Så da merker [jeg] ikke så store endringer når jeg kommer ... hjem».

Pendlerlivet blir en fram og tilbake mellom to forskjellige sosiale dimensjoner. Borteperioden kan oppleves som et «kutt», som fører til den tidligere nevnte `utilgjengeligheten´ av et familiemedlem.

«By cutting off the community of space and time [...] the Other's personality is no longer accessible as a unit; it has broken down into pieces. There is no longer the total experience of the beloved person, his gestures, his way of walking and of speaking, of listening and of doing things; what remains are recollections, a photograph, some handwritten lines" (Schütz 1971b:112).

Ikke bare hos pendlerne men hos alle migranter, vil det være noe og noen som blir etterlatt i hjemlandet og som savnes. Samtidig har den teknologiske utviklingen gjort mye for at «tid og rom» er blitt mer komprimert, og det som derfor kan gi en form for familieliv, også i borteperiodene, er teknologiske hjelpemidler. Dette vil aldri kunne gi en «total opplevelse» av den andre, men den andre blir likevel «tilgjengelig». Gjennom en videosamtalefunksjon på Facebook snakker Franciszek med familien hver dag og han føler at dette hjelper til å føle seg forholdsvis nært familien, selv om han er borte. «Ja, det hjelper mye. Det er mye kjekkere å kunne se på den andre. [Tidligere] jeg hadde en kontrakt når jeg hadde ikke Laptop med meg og bare snakket i telefonen og da opplevde [jeg] det som tungt. Vanskelig». Å kunne ha nær kontakt med familien har vært annerledes så sent som på 1980-tallet, som etnologen Karin Körber (2012) viser:

“Long distance calls were an expensive, public act. The main medium for communication was the letter, or a package with cassettes. This in turn was connected with waiting periods, which underscored the great geographical distance between members of the families. `That always took a long time, yes. It could take three to four weeks before you got an answer´. Whoever emigrated `was simply gone, far away´, as one of our interview partners summarized the family experience of these years” (ibid.:15).

I dag er situasjonen en annen: “Inexpensive telephone charges, mobile telephones, and the Internet have facilitated the rapid transfer of money, goods, and information, giving the

impression that spatial barriers are steadily disappearing” (ibid.:13). Til tross for store geografiske avstander kan migranten delta direkte i dagliglivet hjemme. “In many cases, mothers have daily contact with their children, talking on the phone or via Skype, discussing school problems, the latest fashion news or conflicts with friends” (Hüwelmeier 2013:28). Samtidig har de teknologiske mulighetene også ført til en forpliktelse: “In other words, the increased opportunities to be accessible also lead to increased expectations of accessibility” (Körber 2012:18). Å være “tilgjengelig” på denne måten kan være positiv, men samtidig en utfordrende; en blir *direkte* tilgjengelig, men har likevel bare *indirekte* handlingsmuligheter (ibid.:21). Det å ha mulighet til å opprettholde daglig og intenst kontakt med familien i Polen, vil sannsynligvis også føre til at migrantens dagligliv i Norge forblir sterkt knyttet til Polen.

Denne delen har vist at pendling mellom arbeid i Norge og familieliv i Polen kan føre til en form for isolasjon fra det norske samfunnet. Både arbeid og fritid er knyttet til andre polakker og i tillegg opprettholdes det «tett» kontakt med familien i Polen gjennom teknologiske kommunikasjonsmidler. Mens dette kapitlet var fokusert på de informantene som pendler kontinuerlig mellom Polen og Norge, inkluderer det neste kapitlet alle informanter.

5.5. Forskjeller mellom Polen og Norge

I denne delen vil jeg se på hvordan informantene forklarer forskjeller mellom Polen og Norge. Forskjeller kan være viktige indikatorer på om informantene drar tilbake til Polen eller om de blir i Norge. Slike forskjeller kan for eksempel være kulturelt eller historisk betinget. Alfred Schütz (1971a) skriver i essayet «The Stranger» at en “fremmed” mangler en felles historie med befolkningen i vertslandet:

«At best he [the stranger] may be willing and able to share the present and the future with the approached group in vivid and immediate experience; under all circumstances, however, he remains excluded from such experiences of its past. Seen from the point of view of the approached group, he is a man without a history” (ibid.:97).

Likevel har polske migranter en felles historie og sosialisering og i hvorvidt denne “passer” inn i den norske konteksten, kan være viktig for oppholdets lengde og for migrantens akkulturasjon. En undersøkelse om akkulturasjon burde derfor starte med en beskrivelse av de to samfunnskontekstene som migranten inngår i, i dette tilfellet Polen og Norge:

“In the society of origin, the cultural characteristics that accompany individuals into the acculturation process need description, in part to understand (literally) where the person

is coming from, and in part to establish cultural features for comparison with the society of settlement as a basis for estimating an important factor to be discussed later, that of *cultural distance*. The combination of political, economic, and demographic conditions being faced by individuals in their society of origin also needs to be studied as a basis for understanding the degree of voluntariness in the *migration motivation* of acculturating individuals” (Berry 1997:16).

Etnologen Åke Daun (1999) skriver at mennesker har en tendens til å oppleve ulikheter til andre mennesker sterkere enn likhetene, selv om likhetene er i flertall (ibid.:39). Dette gjør seg spesielt gjeldene når mennesker reiser eller flytter til et annet land. Da er det som regel kontrastene til migrantenes hjemland som blir vektlagt, framfor likhetene med vertslandets befolkning. Faren i en slik framstilling kan være at det oppstår eller bekreftes stereotypier. Samtidig er en slik kartlegging viktig for å kunne avdekke noen av de utfordringene migrantene møter i sitt dagligliv i Norge. Utfordringene er ofte knyttet til *kulturbetingede forventninger* eller *kulturelle koder*, som er knyttet til «verdier, språkbruk, holdninger eller atferd. I noen sosiale sammenhenger er disse forventningene omfattende og tydelige, i andre sammenhenger kan de være svake og diffuse» (Schiefløe 2011:153).

I forventningen om at mennesker er like, kan det også ligge en utfordring. Når mennesker *tror* de er like men *er* ikke det, blir det vanskelig å identifisere «problemer» som egentlig skyldes usynlige ulikheter og kulturelle koder. Et såkalt kultursjokk oppleves som regel sterkere dersom flere kulturelle koder varierer mellom mennesker.

«For mennesker som kommer «utenfra», kan det ofte være vanskelig å lese de kulturelle kodene i ukjente sosiale miljøer. Det kan skyldes at forventningene er komplekse, eller at de kulturelle kodene formidles på underforståtte og subtile måter. Kodene kan i noen sammenhenger også fremstå som en form for «taus kunnskap», som ikke uten videre lar seg uttrykke i lettfattelig språk. Innenfor et samfunn som det norske kan det derfor noen ganger være utfordrende å passe inn i en ny sosial kontekst. Kjenner en ikke kodene, er det lett å dumme seg ut, eller å trække over usynlige grenser» (Schiefløe 2011:153).

Hvordan forklarer informantene forskjellen mellom Polen og Norge?

Flere ser i Polen et land med en svært homogen befolkning, i motsetning til Norge, som oppleves som multikulturelt. «Jeg synes det er kjempes fint at vi [hun er delvis oppvokst i Norge og mener her med «vi» nordmenn] er så mange forskjellige folk. At det er så multikulturelt. Det er veldig fint» (Kinga). Forskjellen til Polen forklarer Kinga slik:

«I Polen, [...] folk aksepterer ikke alt [...] Det er veldig mange fordommer i Polen, som er også knyttet til andre, til folk fra utlandet, for det er ikke så mange utenlandske i Polen, sant? Som vi har her [...] Når jeg ser en som har mørk hud [i Polen] [...] så er det sånn: `Oi, nå er jeg nesten hjemme´ [i Norge]. Og det skjer jo veldig sjeldent.»

En av grunnene til dette ser Zusanna i strukturelle prosesser i Polen: «Det [er] ikke så mange som vil bo i Polen. Polen kan gi ingenting». I motsetning til Kinga opplever ikke alle heterogeniteten i Norge som noe positivt. Enkelte opplever et kultursjokk mindre i forhold til nordmenn, men i forhold til andre migranter i det norske samfunnet. Zusanna forklarer at en utfordring i Norge ligger for henne i møtet med andre kulturer som er «ukjent» for henne:

«Jeg har en forelder [i barnehagen] de kommer fra afrikanske land [...] Spesielt fedrene de vil ikke snakke med meg fordi jeg er en jente. Vi i barnehagen vi måtte justere oss til de, men de kunne ikke justere seg [til] oss. Så det liker ikke jeg så veldig mye».

Etter noen år i Norge mener å ha mistet en del av hennes toleranse, som hun har hatt i Polen:

«Jeg ser litt ting på en annen måte [...] når jeg bodde i Polen, så var [jeg] litt mer tolerant [...] Jeg er ikke så veldig tolerant nå ... fordi det, det er ikke så veldig mange utenlandske personer i Polen, som er her i Norge».

Zygmunt derimot ser i det flerkulturelle samfunnet i Norge ingen utfordring, men forklarer det i likhet med Kinga som berikelse i hverdagen:

«In Norway you have a mix of cultures, which is very strong [...] Because, here I can meet people from all around the world. I had friends from Brazil, [...] from the US, from Australia [...] from almost everywhere, China [...] Well, I really like it and I ha[d] to move out from Europe to meet everybody, so this [Norge] is a special place if you talk about the mix of cultures”.

Den kulturelle forskjellen til nordmenn forklarer enkelte informanter som marginal. Zusanna forteller: «Jeg ser ikke så stor forskjell, mellom meg og mellom de». Nordmenn har heller noen særegenheter, for eksempel på fest:

«Når jeg går på besøk eller når vi [med mannen] går på besøk til [...] norske kolleger. Det er litt annen besøk som er i Polen [...] De er ikke så veldig åpen kanskje? I Polen [...] vi kommer med mat, også bare ta og spiser litt. Også her kommer alle med sitt ... også ... for eksempel når festen er ferdig, så alle tar med sitt hjem ... også når jeg så den først gang, jeg tenkte bare: «Øh ... What?» Jeg var ikke vant til det [...]. [På en fest]

så var alle kommet med sin flaske med øl eller med ... sprit eller med vin ... også alle drikker for seg selv [...] også [...] når festen var ferdig [...] alle tok sitt med hjem [...] jeg gjør ikke sånt» (Zusanna).

Én forskjell forklarer noen informanter med at nordmenn kan være litt lukket, som Magdalena forteller:

«Vi er mer åpen i Polen, men kanskje for åpen av og til [...] Ja, i Polen vi er så interessert av andre liv at vi bare ser inn i vinduer, så det er umulig å ikke ha gardiner. Du må ha gardiner. Mens her [i Norge], du respekterer andre [...] Det finnes ikke så mange gjerder overalt og folk har ikke gardinene sånn tett på vinduer».

Samtidig savner Magdalena en viss *direkthet* og *ærlighet* hos nordmenn:

«I begynnelsen jeg kanskje skjønnte ikke så mye forskjell mellom nordmenn og polakker, men nå, jeg [ler] tror jeg merker det veldig godt og spesielt på jobb [...] Man må ikke være helt ærlig. I Polen vi er ærlig, vi bare si fra hvis vi ikke liker noe, og jeg ser her at det er ikke så velkommen her å si sånne ting. At man må være positiv [...] Vi sliter i Polen, liksom med lønn og alt, og det er veldig opptatt og travelt liv hvis man sammenligner med Norge. Så det er ok å si sannheten, hvis noen spør 'Hvordan går det?' sier 'Jaaaa' [senker stemmen for å uttrykke at det ikke går bra]. Og her det går bra, selv om du har kanskje, ja du vil gråte, men du sier det går bra. Og det måtte jeg lære, å ikke være helt ærlig».

I Norge kreves derfor mer diplomatiske løsninger i konfliktsituasjoner, for eksempel når en ikke er fornøyd med arbeidet til en kollega:

«Du kan ikke si: [...] Å herregud, har du laget det? Det er forferdelig! Du kan ikke si det her. I Polen du sier det, du vil liksom spare tid. Så hvis det er forferdelig design [...] du bare sier det rett fram. Og her jeg må finne veier og liksom [spørre]: Kanskje sånn? Kanskje sånn? Veldig diplomatisk for å ikke miste noen, ja, venner på jobb».

Det oppleves at nordmenn kan være sensitiv i konfliktsituasjoner:

«I Polen jeg tror vi har sånn tykkere hud, så hvis du sier noe som er ikke behagelig for noen, så kan [du] bare si det [...] I Norge [den personen] skal ikke treffe meg igjen [ler] [...] I Polen, for meg livet har litt mer karakter. For det er mer sånn *ups* and *downs*, men kanskje derfor [det] har mer karakter. Du sliter, men du har det kjempegøy [...] og jeg tror det er noe i den ærligheten vi har, at hvis du har det gøy så har du det gøy, men har

du det dårlig, har du det skikkelig dårlig. Mens her det er litt sånn veldig balansert, men kjempe behagelig å leve på sånn måte» (Magdalena).

Det som informanten i dette tilfelle trekker fram som *karakter*, er likevel ikke alltid positivt. Ekstra tydelig ble forskjellen for Magdalena etter at hun flyttet til Norge og er på ferie til Polen:

«For eksempel [...] med trafikk [...] Folk respekterer ikke når du går over gaten, og de liksom, ja, de kan være veldig stygg mot hverandre. Når du går over gaten når du har lov å gå over gaten, og de vil ikke liksom stoppe bilen og dere begynner å liksom krangle mitt på gaten. Det er helt forferdelig og så tenker jeg herregud, det er bra jeg er i Norge. Så sanne situasjoner ... hver gang det skjer noe negativt i Polen og det skjer mye oftere enn her. Her det skjer nesten aldri. Så tenker jeg med en gang om Norge at det, finnes andre måter å klare med sanne ting, og ha det rolig og bare mer [...] bedre, rett og slett. Og [...] sivilisert.»

At Polen har strukturelle problemer, med blant annet høy arbeidsledighet og fattigdom, forklarer nærmest alle informanter. For Fryderyk er en stor forskjell mellom Polen og Norge «at du tjener [...] mye mindre i Polen, så det er [et] ønske blant folk å tjene litt mere». De strukturelle utfordringene i Polen gjør seg gjeldende på flere plan. En forskjell opplever Zusanna for eksempel i helsevesenet. Hun trekker det norske helsevesenet fram som noe positivt, i motsetning til Polen: «Når du er litt på sykehuset, du må ha bestikk, du må ha kopp, du må ha fat [...] Du må ha toalettpapir nesten [...] hvis du går der». Et annet eksempel som Zusanna trekker fram er forskjellen mellom livet til pensjonister i Norge og i Polen:

«For eksempel mine besteforeldre. De alltid sliter litt med penger og [når] de var pensjonister, [så] de måtte velge: Skal vi kjøpe medisiner? Skal vi kjøpe mat? Eller skal vi betale regninger? [...] Også de aldri kunne reise på Gran Canaria for eksempel.»

Hun ser derimot ikke det samme dilemmaet for norske pensjonister. Ifølge Zusanna har de råd til medisiner, mat, regninger, reiser og de kan til og med hjelpe sine barn økonomisk: «Men pensjonister i Polen, de kan ikke hjelpe barna sine [...] og barnebarna [...] med penger, de kan ikke støtte».

Informantene forklarer generelt forskjeller i møtet med det offentlige systemet. Selv om det i Norge av og til kan være en utfordring å få tak i relevant informasjon, ikke minst på grunn av språket, så forklares at det norske offentlige systemet er et system «å stole på», i motsetning til systemet i Polen. Magdalena forteller:

«I Polen, etter kommunisme, jeg tror fortsatt, vi er veldig forsiktig med hverandre. Og vi alltid tenker, for alle sliter med penger, at noen prøver seg på noen måte [...] enten er det regjering eller bare vanlige folk [...] Selv om det er enklere kanskje å få informasjon i Polen, så vet jeg ikke om du kan stole på dem. Mens her det er vanskelig [...] [å få] skikkelig informasjon, men jeg vet at ingen vil jukse liksom, eller gjøre sånne ting mot meg. Så i hvert fall jeg føler med trygg på denne måten».

Mens Magdalena mener at kommunismen sitter igjen i menneskenes bevissthet i Polen som en bunn for mistro, opplever Kinga den polske historien både som et element for sammensveising av befolkningen og et element for mistro: «I Polen så blir det sånn, spesielt i store byer [...] folk stoler ikke så mye på hverandre. Det er litt trist, men det er liksom sånn det er blitt gjennom historien». Samtidig ligger det her en viktig aspekt for felleskapet: «De har liksom noe til felles, som er veldig viktig, som kom også fra historien».

Skolelivet i Norge og Polen skiller seg på flere måter. Kinga forteller:

«Generelt så er det mye mer teori i Polen [...] så det er ganske stor forskjell, at det er veldig tørt teoretisk, mens i Norge så er det mye praktisk. Også er det litt forskjellig hvordan man ... man ser på undervisning og på lærerne. Det er litt mindre disiplin i Norge».

Det som flere informanter trekker fram som forskjellig, og som samtidig savnes, er religiøsitet som en del av menneskenes bevissthet og dagligliv. Barbara forteller:

«Spesielt nå i juletiden, sant? Polen er et katolsk land. Så hvis det gjelder noen tradisjoner som er litt spesielle, det er litt annerledes følelse, sant? I juletiden, selv om det [...] skjer masse her, men ikke så bundet med troen. Det savner jeg lite granne, at [...] folk er katolikker. [...] Jeg diskriminerer ikke de som har noen andre tro, men jeg har vokst opp med det og det er noe som jeg er vant med».

Enkelte informanter påpeker at emansipasjonen i Norge er kommet langt, og for noen litt for langt, som Barbara forteller:

«Norske kvinner har kommet litt for langt med det [likestilling] [...] De har lyst å gjøre alt som menn og det er ikke så fint, fordi det finnes ikke så mange gentleman nå i Norge [...] Jeg sa allerede, jeg tror det var i går med arbeidskolleger, og de er godt voksne kvinner, at det finnes ikke gentleman i Norge som er under 30 [...] Det er en ulempe som jeg ser [ler]».

Gentleman finnes derimot fortsatt i Polen. Zusanna forteller nesten det samme som Barbara:

«Når jeg begynte å jobbe i barnehage hadde vi en mann som jobbet der. Også det var sånne små ting [...] Jeg går bak han, også han åpner døren og han går, han gikk inn selv. Så jeg bare: Oi! [...] Men her er det sånn. Også jeg er blitt vant til det at for eksempel jenter jobber i andre yrker som i Polen. At de jobber også som bussjåfør eller som lastebilsjåfør eller [...] at de bærer tingene også [og] menn hjelper ikke de [...] Men jeg tenker at de har det sånn lenge, så de er vant til det [...] Ja, det var [...] sånne små ting, men ja, [...] det var ikke så mye egentlig».

Pendler Fryderyk ser den største forskjellen mellom Polen og Norge i at «Folk [i Norge] har det ikke så travelt, det er rolig». Det kan se ut som om nordmenn generelt har en mer avslappet holdning i hverdagen i motsetning til befolkningen i Polen. Bilkjøring er bare et eksempel av mange som viser dette: «De [nordmenn] kjører forsiktig, de har tid til å komme fram». Hva savner Fryderyk mest fra Norge når han er i Polen? «Den roen! [ler].» Også Zygmunt framhever det som han kaller «calmness» på engelsk: «[In Norway it] is much more slower. In my country the people are much more stressed [...] especially the people around, they, you can see they are much more stressed [...] I don't really like [this], because [...] it affects you also if you go somewhere».

Analytisk kommentar

Å være fremmed i et annet land kan på mange måter utløse en «personlig» krise. En «fremmed» (en migrant) er, ifølge Alfred Schütz (1971a), en person som må sette spørsmålstegn til mange elementer som er en selvfølge for de «innfødte». «To him the cultural pattern of the approached group does not have the authority of a tested system of recipes, and this, if for no other reason, because he does not partake in the vivid historical tradition by which it has been formed» (ibid.:96). Som nevnt tidligere, mangler det en felles historie og en felles sosialisering mellom migranten og vertslandets befolkning og disse avviker, jo større kan forskjellene oppleves.

En stor forskjell forklarer informantene i forhold til landenes strukturer og den etniske sammensetningen. Polen beskrives som svært homogent, Norge derimot som svært heterogen. Dette kan for noen være en utfordring, for andre en berikelse. Denne forskjellen er faktisk: Norge er et flerkulturelt samfunn, mens Polen er et etnisk homogent samfunn med 97 % polakker.

Det som blir tydelig i informantenes fortellinger om forskjeller mellom Polen og Norge, er at det kan identifiseres flere ulikheter som ikke kan knyttes til de strukturelle prosessene i landene, men heller til «væremåten». For eksempel nevnes *ærlighet* i Polen som et sentralt aspekt. Ærlighet må her forstås som en *direkthet* i ansikt-til-ansikt-situasjoner, ikke som motsetning til løgn. Nordmenn er dermed ikke «uærlige», men *konfliktsjy* og *passiv*. I tillegg oppleves nordmenn som mennesker til å *stole på*, noe som ikke alltid oppleves i Polen. Det kreves diplomatiske egenskaper i Norge for å formidle motparten hva som ikke er bra. Flere av informantene har imidlertid en oppfatning av seg selv om å være *direkte* og *løsningsorienterte*.

Ulikhetene i væremåten, som egentlig kan identifiseres som *kulturelle koder* uttrykt i atferd, kan være med på å skape *symbolske gjerder* (Gullestad 1993) mellom informantene og nordmenn. Det er ofte gjennom dagliglivets trivialiteter at slike gjerder bygges opp og ofte forblir disse helt usynlige og dermed vanskelig å identifisere. Derfor kan visse kulturelle koder oppfattes som «personlige problemer» med motparten i ansikt-til-ansikt-situasjoner, istedenfor kulturelle forskjeller. Når en polsk migrant flytter til Norge og har en forestilling om at polakker og nordmenn er like, eller marginal forskjellig, vil en stadig kunne gå i «fellen», spesielt fordi forskjellene er usynlige, men likevel til stede. For migrantens bevissthet ville det derfor bli mindre utfordrende når forskjellene kan identifiseres for det de ofte er, nemlig kulturelle forskjeller og ikke personlige problemer.

Til tross for at Norge er et flerkulturelt samfunn og dermed beskrives av informantene som svært heterogen, er likhetstanken hos nordmenn svært utpreget. Sosialantropologen Marianne Gullestad (1993) forklarer det slik:

«Norsk kultur er fundamentalt sett individualistisk, men vår form for individualisme sameksisterer med en sterk likhetstankegang [...] Likhetstankegangen fører [...] til en samhandlingsstil der det som partene har felles (likhet) fremheves, og det som skiller dem ad holdes taktfullt utenfor samhandlingen. På denne måten betyr ikke likhet nødvendigvis faktisk likhet, men en stil som fremhever og understreker likhetstrekkene mellom partene. Dette fungerer bare opp til et visst punkt. Når forskjellene oppleves som for store, bryter samhandlingen sammen» (ibid.:116f).

Denne likhetstankegangen kan være den største utfordringen for de polske informantene. Mange situasjoner krever en tilpasning, som ikke samsvarer med det som de har lært i hjemlandet: Å være *åpen* og *direkte*. Som nevnt tidligere og som jeg skal utdype senere,

beskriver informantene livet i Norge som behagelig på grunn av at den er preget av «fred og ro». Paradoksalt er det nettopp «fred og ro» som skaper et skille:

«Fordi `fred og ro´, unngåelse av konflikt, også er en sentral verdi, skjer det i denne situasjonen ofte tilbaketrekking fra relasjonen. Partene unngår hverandre heller enn å konfronteres med hverandre. Hvis de blir nødt til å `si ifra´, til å møtes i åpen konflikt, er dette angstfylt og vondt» (ibid.:117).

Dette betyr at dagliglivet i Norge må tilpasses til den sentrale verdien «fred og ro», ved å ikke si ting rett ut, unngå åpen konflikt, direkte konfrontasjon og handle «diplomatisk». Dermed oppstår et dilemma: enten en tilpasser seg slike egenheter for å skape «likhet», eller en faller utenfor og må leve bak «symbolske gjerder», som kan føre til at polakker og nordmenn unngår hverandre. «Det er likevel helt avgjørende å være klar over at utestenging og symbolske gjerder ikke etableres først og fremst for å stenge noen ute, men for å beskytte og ta vare på sosial identitet, definert innenfor en referansegruppe» (ibid.:119).

Det norske «likhetsprinsippet» forklares av noen informanter også i forhold til emansipasjon. Ikke bare at dagens Norge mangler «gentleman», men kvinner og menn i Norge overskrider også en «tradisjonell» yrkessegregering. Kvinner i Norge jobber for eksempel som bussjåfører og lastebilsjåfør, noe som tydeligvis ikke finnes i Polen. Til tross for informantenes egne forklaringer, er det norske arbeidsmarkedet svært kjønnssegregert. Dette kalles ofte for *det norske likestillingsparadokset*, som sosiologene Liza Reisel og Mari Teigen viser (2014:11). Spesielt innenfor helse, utdanning og omsorg arbeider nesten bare kvinner, samtidig som innenfor håndverk, bygg og anlegg arbeider hovedsakelig menn. «I hele ni av de ti vanlige yrkene blant kvinner i Norge er mer enn 70 prosent kvinner. En tilsvarende situasjon finner vi i åtte av de ti mest vanlige yrkene for menn» (NOU 2012:15 i ibid.). Det viser seg altså at det norske arbeidsmarkedet er kjønnssegregert til tross for at det kan oppleves at enkelte kvinner arbeider i bransjer som er «vanlige» for menn eller omvendt.

Som jeg har vist i denne delen er det viktig å kartlegge noen av de sentrale forskjellene mellom Polen og Norge, for å kunne identifisere noen av de utfordringene som polske migranter møter i hverdagen sin i Norge. Forskjeller mellom begge landene kan også være en viktig aspekt for kartleggelsen om migranten på langsikt vil bli permanent i Norge eller flytte tilbake til Polen. Dette kapittelet har vist at det finnes flere elementer i Norge som oppleves som positive. Disse er stort sett knyttet til menneskenes mer avslappede og mindre stressende holdning i hverdagen, og til strukturelle elementer, som det offentlige systemet. Dette blir dermed viktige faktorer for

hvorfor en eventuelt vil bli i Norge. Forskjeller mellom landene er en viktig del for migrantens avgjørelse om å flytte. Hvilke grunner informantene forklarer som avgjørende for deres migrasjonsprosess, skal jeg undersøke i det neste kapittelet.

5.6. Migrasjonsårsak

En migrasjonsprosess, uansett om midlertidig eller permanent, er et veldig komplekst og sammensatt fenomen, der mange elementer og aspekter spiller inn. Utover individet som flytter, er også andre personer involvert og mange andre elementære «brikker» følger med. Ifølge sosiologen Thomas Faist (2000) kan migrasjonsprosessen deles inn i tre ulike plan: Mikro-, meso- og makroplan. *Mikroplanet* er knyttet til migranten selv og handler om individuelle aspekter ved migrasjonen. På dette planet har migranten muligheten til å bestemme selv om hun skal dra eller bli (ibid.:30). Andre sentrale aspekter innenfor mikroplanet er knyttet til migrantens forventninger og verdier i form av å «øke og sikre livsgrunnlaget, velstand, status, komfort, stimulasjon, autonomi, tilhørighet og moral» (ibid.:31; egen oversettelse). *Mesoplanet* er relatert til kollektive og sosiale nettverk, for eksempel familien, og symbolske bånd som etniske, politiske og religiøse organisasjoner (ibid.). Innenfor temporær migrasjon, der migranten pendler fram og tilbake, vil disse båndene som regel være tette, men det å holde tett kontakt med hjemlandet er ikke et kjennetegn for midlertidige migranter. *Makroplanet* er knyttet til strukturene i hjem- og vertslandet som påvirker migrasjonen. Slike kan være økonomisk betinget, som lønnsforskjeller eller arbeidsledighet, politisk betinget i form av etniske og religiøse konflikter, eller demografiske i form av befolkningsvekst (ibid.).

I det forrige kapittelet har jeg allerede vist noen elementer som kunne relateres til makroplanet. I dette kapittelet vil jeg se nærmere på aspekter fra alle tre plan, som har sammenheng med motivasjonen til å flytte. Sentrale spørsmål er: Hvorfor handler informantene som de gjør? Hvorfor flyttet de til Norge? For å kunne avsløre migrantens handlingsstrategier i forhold til vandringen, trengs det en adekvat *handlingsteori*. Jeg vil derfor bruke Max Webers fire handlingstyper for å tilnærme meg informantenes handlinger i migrasjonsprosessen.

Max Weber deler handlinger inn i fire typer: Formålsrasjonell handling; verdirasjonell handling; affektiv handling; tradisjonell handling.

Formålsrasjonell handling betyr at informanten har et bestemt mål. For å nå målet vil informanten finne de beste tilgjengelige midlene. «Aktøren søker å kartlegge de fordeler og ulemper som valget av de forskjellige midlene kan føre med seg, enten de inngår direkte i handlingen eller utgjør ulike former for bivirkninger, og velger så det alternativ som alt i alt er

mest sakssvarende» (Engelstad 1999:10f). Selv om formålsrasjonell handling har en «kalkulerende rasjonalitet» er målene ikke nødvendigvis egoistiske (Repstad 2007:109). Økonomisk migrasjon kan være en formålsrasjonell handling. *Verdirasjonell handling* betyr at handlingen er styrt av *verdier* uten økonomisk verdi. Det dreier seg om subjektiv meningsfulle verdier for eksempel religiøse, etiske eller moralske. «Det betegner handlinger som anses som gode i seg selv, uten at det legges vekt på de umiddelbare virkninger» (Engelstad 1999:11). *Affektiv handling* er relatert til handlinger som er styrt av følelser og de står derfor i motsetning til rasjonelle handlinger (Repstad 2007:109). *Tradisjonell handling* betyr at handlinger er styrt av tradisjoner, vaner og skikk (ibid.).

De fire handlingstypene er, ifølge Weber, *idealtyper* og en slik oppstilling betyr ikke samtidig at handlinger kan uten videre plasseres innenfor én av handlingstypene. I realiteten er handlinger ofte en blanding. En slik inndeling er likevel nyttig «for å skjerpe refleksjonene over hvor nær eller hvor fjernt de konkrete fenomenene ligger fra de idealtypene vi har etablert» (ibid.:110). For å kunne analysere handling er det, ifølge Weber, også viktig å avdekke menneskenes formål og mening med handlingene, noe som han kaller for *intensjonsanalyse* (ibid.:109). En intensjonsanalyse av migrasjonsprosessen skal gjennomføres i den neste delen.

5.6.1. Hvorfor flytte?

Noen lykkeforskere oppfatter det slik at lykke oppnås ikke nødvendigvis gjennom flytting:

«Det er mye som tyder på at det å forandre handlinger og aktiviteter, er en mer holdbar, bærekraftig vei til å oppnå lykke enn å forandre de ytre livsbetingelsene. Dette vil imidlertid avhenge av hvor dårlige de ytre livsbetingelsene er, og som antydnet kan disse bestemme hvilke handlingsmuligheter som finnes» (Barstad 2014:172).

Samtidig er det mange studier som viser at det er sjeldent de mest fattige i et land som flytter (for eksempel Ehn 1975; Grečić 1993). Dermed er de ytre livsbetingelsene for de som flytter som regel ikke så «dårlige» som de er for de som blir igjen. Men hvorfor flytter noen, mens andre blir?

I migrasjonsforskningen forklares menneskenes flytting ofte med såkalte *push-* og *pull-*faktorer. Med *push-*faktorer menes det elementer i hjemlandet som dytter migranten ut, «mens ordet *pull* viser til at mulighetene for økonomisk fortjeneste trekker en mot et annet land» (Kjeldstadli 2008:20). *Push-*faktorer kan være arbeidsledighet i hjemlandet, mens muligheten for arbeid i et annet land kan være en *pull-*faktor.

Sosiologen Saskia Sassen (2008) ser en del svakheter i push/pull-faktorer som en forklaringsmodell:

«Push/pull-faktorene omhandler ofte systematiske betingelser som gjelder innenfor et helt område eller land. Gitt dette omfanget burde nærværet av push/pull strengt tatt føre til massive emigrasjoner. Men det empiriske belegget viser helt klart at dette ikke er tilfellet. Push/pull-faktorene kan dermed forklare hvorfor noen mennesker flytter, men de kan ikke forklare hvorfor flertallet i en gruppe mennesker som lever under like betingelser, ikke flytter» (Sassen 2008:88).

Likevel viser flere studier innenfor EU-landene at mye av den polske migrasjonen etter 2004 kan tilskrives push/pull-modellen:

«Push factors such as low wages and high unemployment have undoubtedly been important causal motivation factors for many Polish workers' decision to seek employment in EU15²² countries. These push factors are part of the explanation why so many Poles have chosen to take up employment abroad, especially in the low-skilled and unskilled sectors. In the initial phase of the enlargement, many of the destination countries experienced an economic up-turn which has attracted a large number of EEC workers and Poles in particular» (Thomsen 2010:160).

«Ingen emigrerer uten at det er noe som lokker», skriver forfatteren Hans Magnus Enzensberger (1993:7). Men hva er det som «lokker» informantene til Norge? Er det push/pull-faktorer eller er det andre elementer som er avgjørende?

Informantene trekker frem forskjellige årsaker til sin vandring. Magdalena, som flyttet alene, beskriver grunnen slik:

«Jeg flyttet ut, ikke kanskje for å tjene penger, eller noe sånt. Den tanke jeg hadde da jeg studerte, at jeg vil oppleve arbeidsliv i min miljø, arbeidsmiljø i andre land [...] bli kjent med livet i andre land [...] Men da jeg sluttet studiene, så plutselig var det vanskelig å finne jobb i Polen».

²² EU15 inkluderer de opprinnelige 15 EU-landene før utvidelsen i 2004: Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spania, Storbritannia, Sverige, Tyskland og Østerrike.

Etter en stund i London, som hun beskriver som svært krevende, fikk hun øye på det skandinaviske kartet. Et tidligere opphold i Sverige, som var svært positivt, gjorde at hun ville prøve seg i Norge:

«[Jeg tenkte] Norge er kanskje lignende [som Sverige], det er bedre økonomi, det var slutten av 2012, så tenkte jeg, da gjør jeg det på denne måten at jeg kanskje begynner med Norge, også hvis jeg er ikke heldig, så fortsetter jeg til Sverige, også hvis penger tar slutt, så havner jeg i Polen igjen [...] Så min plan var å begynne i Oslo, også fortsette til Bergen, etterpå Stavanger og Stockholm, Malmø. Også fikk jeg jobb i Bergen etter to dager. Så det var det. Og ja, så egentlig, bestemmelse å komme her inn til Norge var ikke å ha eventyr som før, å bli kjent med livet også videre [...] Mine foreldre presset meg at jeg må nå fortsette i noe land; slik at jeg kan få kanskje pensjon fra den land, i hvert fall noen år, ikke flytte etter et år til andre land. For det begynte å se litt ustabil ut [...] Det var egentlig sånn fornuftig bestemmelse å komme til Norge».

Agata flyttet sammen med samboeren:

«Vi har vært full av ambisjoner, vi var ferdige etter studiene våre [...] men det var poenget at vi ville bare jobbe i [...] fagområdene våre [...] Vi viste at det blir kjempe vanskelig i Polen, til å få god jobb. Så vi bestemte oss å flytte rett etter studiene våre [...] Målet var jobb».

Zygmunt flyttet alene og forklarer flyttingen slik:

«Just because. Not because of money, but mostly because of [...] [that] I know this place for many years already and I have, some of my family [here]. But the main thing is, it is a quiet place, which I think it's nice to live. Before I was living in big cities like London, Berlin, Amsterdam, Warsaw [...] which was quite loud. So for me personally [because] this place its quiet. But we have to separate, Oslo is not what I would like to».

Barbara flyttet med sin daværende kjæreste og knytter flyttingen til nysgjerrighet:

«Til å prøve noe annet [...] Det var ingen annen grunn [...] Jeg [...] var ikke ferdig med studiene, også tenkte jeg, ja, kanskje et annet land det kunne være en god idé. Norge? Hvorfor ikke, ja [ler]».

Hun hadde dermed ikke noe spesielt mål, men ville «bare prøve noe nytt [...] flytte til et annet land med noen andre perspektiver og en annen kultur [...] Noe helt annet enn Polen».

Hos Fryderyk var det tilfeldighetene som førte han til Norge. Det var en kamerat som tipset om en jobb. Han flyttet alene, mens konen og en voksen sønn forble i Polen. Han har pendlerstatus og flytter mellom arbeid i Norge, og familieliv i Polen. Hva han ønsket å oppnå med flyttingen? «Bedre livsstatus enn i Polen, eller få et bedre liv i Polen». Den samme pendlerstatus som Fryderyk, har også Franciszek og Piotr. Franciszek pendler mellom arbeid i Norge og familieliv med en gravid kone og et lite barn i Polen. «Jeg ville forsørge familien, jeg ville få penger til å leve uten leilighet, bo alene med familien min [ved å bygge eller kjøpe hus]». Piotr er singel og pendler. Han havnet i Norge uten noe spesiell grunn: «Jeg har jo vært litt bort i forskjellige land, og kommet her til slutt og det har bare blitt sånn». Selv om han i utgangspunktet ikke vektlegger en spesiell grunn til flyttingen og ikke kan identifisere noe spesielt mål, svarer han på spørsmålet om han flyttet for eksempel av ren nysgjerrighet eller for å tjene penger? «Det med penger hadde noe å si ... nei, den økonomiske grunnen var grunnleggende».

Zusanna flyttet til Norge et år tidligere enn mannen sin: «Egentlig var ikke så veldig spesiell grunn. Jeg ville alltid flytte fra Polen, også faren min, han bor i Bergen i tolv år [...] også jeg var ferdig med skole, med studiet [...] Så jeg bare tenkte, kanskje [jeg] kan få prøve å komme hit». Hun flyttet deretter inn hos faren for å «prøve» hvordan det er å bo i Norge og utdyper grunnen til flyttingen likevel:

«Jeg vil ha litt bedre livssituasjon også ja. Jeg tenkte alltid at jeg skulle flytte fra Polen, jeg vet ikke hvorfor, men jeg hadde lyst. Jeg ville ikke bo i Polen når jeg blir voksen. Eller ... ja ... til å ha litt bedre livssituasjon, også arbeidssituasjon, til å ha litt mer stabilitet [...] Jeg har sett på min familie, hvordan de sliter med jobb, også med penger og med alt, hvor tung det er, også spesielt når du skal ha barn, så jeg tenkt, nei, kanskje jeg kan få prøve litt annet liv ja».

Paulina flyttet med sin mor og far og en yngre bror, mens hennes eldre bror ble igjen i Polen. Hun beskriver grunnen til at familien flyttet med et ord: «Pengene». Hun utdyper deretter: «Min mor ikke jobber, så det er bare min far som jobber, også vi tjener ikke så mye penger da. Det er nok penger at vi kan leve i Polen, men ikke så god nok som min far vil egentlig».

Kinga kom til Norge da hun var 15 og flyttet med familien:

«Vi flyttet på grunn av jobb, pappa sin jobb. Han er [høyere utdanning], utdannet i Polen, også er det jo vanskelig i Polen med jobb og [...] vi har alltid vært i Norge [...] Jeg har alltid vært i Norge hvert år [...] siden jeg var født [...] Da hadde vi sommerferie, mens pappa jobbet på camping [...] så da har vi jo blitt veldig vant til Norge [...] Også

[...] de begynte å planlegge om å flytte. Fordi at han hadde ikke noe bra jobb i Polen. Han jobbet med andre ting enn egentlig yrket sitt. Også flyttet vi til Norge sånn at han fikk muligheten til å jobbe som [innenfor sitt yrke]»

Selv om de fleste informantene framhever den økonomiske siden, også Agata, skiller hun mellom seg selv og *de andre* polske arbeidsmigrantene i forhold til flyttingen, og framhever deres vanskelige situasjon:

«Ja for mange det er veldig vanskelig [...] de må være veldig takknemlige at de kan komme og skaffe penger her, hvis det ikke er mulig i Polen. Hvis de har barn eller stor familie i Polen. Så jeg vet at det er mange som, ikke kommet her for å bare oppleve noe nytt, som vi har gjort. At for noen det var eneste mulighet, eneste sjanse til å gå videre til å overleve. Så ja, det må være veldig vanskelig [...]. Også [...] de har ikke gode kondisjoner til å bo. Det er bare til å betale minst mulig [...] Det er litt skummelt at folk må gjøre noe sånt, [...] men situasjonen i Polen for mange folk er veldig vanskelig, så derfor [...] vi er veldig takknemlige at vi kan flytte [...] Det er kanskje litt bedre i de største byene, men å bo på landet eller i mindre byer, det er vanskelig [...] eller umulig nesten [...] å finne god jobb og skaffe god nok penger».

Selv om hun skiller mellom seg selv og «de andre» polske, ønsker hun at strukturene endrer seg i Polen, også for hennes egen del: «Vi håper at det ordner seg også. At vi kan, [...] alle kan, hvis det blir mulig og hvis vi vil, bare [...] reise tilbake [...] De som vil gjøre det, selvfølgelig». Samtidig forteller hun også at hun kjenner flere som «fant sitt sted å bo her».

Analytisk kommentar

Når en ser litt nærmere på hvorfor informantene flytter til Norge, kan det konkluderes med at Enzensbergers utsagn «Ingen emigrerer uten at det er noe som lokker» er ikke langt ifra sannheten. De fleste framhever den økonomiske siden som et avgjørende aspekt. Også de som beskriver seg som «nysgjerrige» flyttere, kommer inn på push- og pullfaktorer under intervjuet. Det er som regel arbeidsmulighetene i Norge som er den viktigste faktor. De som ikke framhever økonomiske aspekter som hovedgrunn til flyttingen, flytter likevel etter noe som «lokker», et behov som skal tilfredsstilles: *Nysgjerrighet* eller *ro*. Saskia Sassen (2008) ser i push/pull-forklaringer kun en delaspekt av mange variabler i migrasjonsprosessen:

«Utvandringens rasjonalitet er langt mer kompleks enn det push/pull-forklaringer åpner for. For det første spiller subjektive faktorer en rolle. Mange mennesker har vist at de er

villige til å ta uønskede jobber, blant annet jobber som ligger under deres utdanningsnivå og sosiale plassering i hjemlandet, og å leve i ekstrem mistriivsel og under betingelser de ikke ville godtatt i hjemlandet. Førstegenerasjonsinnvandreren er styrt av en subjektivitet som må tas med som en variabel. For det andre skaper globaliseringens formidlingseffekter både materielle betingelser og nye forestillingsverdener som gjør utvandring til en valgmulighet på steder hvor den ikke var det for kort tid siden» (Sassen 2008:89).

Billy Ehn (1975) beskriver i en studie om jugoslaviske migranter i Sverige at motivet til flyttingen er stort sett «høyere levestandard» og «jobbe mindre». Noen skulle «spare penger» for å investere det i materielle goder (for eksempel et nytt hus) og noen ville «gjøre nye erfaringer», mens andre ville «starte et nytt liv» (ibid.:42). Samtidig oppgir noen flere motiver samtidig. Ehn ser i disse motiver en måte å rettferdiggjøre flyttingen sin for omverdenen, til å møte akseptants. Motivene blir et *sosialt produkt*, som kan fortelle noe om gruppenormene og holdningene i informantenes miljø. Her kan det være interessant å nevne igjen begrepet 'polsk migrasjonskultur' (Morawska 200), som vist i kapitel 2.2. Begrepet tyder på at gruppenormene og holdningene i informantenes miljø vil være positive i forhold til migrasjon. Det er noe som ligger i «blodet», noe som er tradisjon.

Når en legger sammen informantenes fortellinger om migrasjonsårsaken med Ssassens og Ehns analyse, kan det identifiseres tre aspekter som ikke er de eneste, men kanskje de *viktigste* i migrasjonsprosessen. Alle tre aspekter er knyttet direkte eller indirekte til enten økonomien eller andre levekårsaspekter:

1. Det er noe som lokker (et mål).
2. Migranten blir styrt av subjektivitet (som her kan forstås som en slags *ulogisk* oppførsel. En godtar elementer som en ikke hadde godtatt i hjemlandet).
3. Motivene blir et sosialt produkt, som forteller noe om holdningen i informantenes miljø (I dette tilfellet er miljøet preget av en tradisjonell positiv holdning til migrasjon som en mulighet (eller nødvendighet) til å heve levestandarden. Målet blir godkjent, akseptert og kanskje påvirket av andre).

Noen informanter har i tillegg noen delmotiv for flyttingen, som «nysgjerrighet» eller det «å bli kjent med en annen kultur». Slike delmotiv mangler hos informantene som «pendler» mellom Polen og Norge og spesielt hos de som har sin egen kjernefamilie i Polen. Det er tydelig at de

informantene som oppgir «nysgjerrighet» som et motiv, flyttet rett etter fullført eller ufullført utdanning og har aldri vært i arbeid i Polen. Det at økonomiske aspekter er fremragende hos nærmest alle informanter, tyder på sannsynligvis ingen av informantene hadde flyttet hvis mulighetene i Polen hadde vært de samme som i Norge.

Thomas Hylland Eriksen (2010) påpeker «at polakker med familie i Norge inntar en annen holdning til vertssamfunnet enn dem som er i landet som enslige. For dem er deres «egentlige» liv i Polen, som de også reiser ofte tilbake til» (ibid.:185). Samtidig må det nevnes at å ha sin familie i Norge, er ikke ensbetydende med å være permanent boende. Familier kan være like midlertidig som aleneflyttere og leve like isolert fra vertssamfunnet som de som har sin familie i Polen.

Et kjennetegn for midlertidighet kan være hva migranten vil oppfylle med de økonomiske midlene som han tjener i Norge. Når disse er utelatende tenkt til å forbrukes i Polen, kan migranten oppfattes som en ideotype av en Homo economicus:

«The temporary character of the migration flow appears to create a sharp distinction between, work, on the one hand, and the social identity of the worker, on the other. The individual's social identity is located in the place of origin, the home community. The migration to the industrial community and the work performed there is purely instrumental: a means to gather income, income that can be taken back to his or her role within the social structure. From the perspective of the migrant, the work is essentially asocial: It is purely a means to an end. In this sense, the migrant is initially a true economic man, probably the closest thing in real life to the Homo economicus of economic theory» (Piore 1979:54).

Etter Piores kategorisering av midlertidighet fører den utelukkende til *formålsrasjonelle handlinger*. Migranten har et bestemt mål, nemlig en forbedring av livssituasjonen i hjemlandet og dermed en økonomisk maksimering. For å gjennomføre dette målet godtar migranten det som Sassen betegner som *subjektive faktorer*. Han arbeider lange dager, bruker minst mulig penger og deler rom med mange andre. Michael Piore (1979) beskriver disse subjektive faktorene slik:

«You get five or six guys living together, sometimes ten. The places are a mess – they'd never live that way at home – but they work all the time. People sleep in ships and nobody cleans or cooks [...] A group of people divorced from a social setting, operating

outside the constraints and inhibitions that it imposes, working totally and exclusively for money” (ibid.:55).

Mye av den polske migrasjonen til Norge etter 2004 kan beskrives på denne måten. Samtidig føles en slik beskrivelse som urettferdig og sårende for de migrantene som ikke lever på denne måten, som for eksempel Agata. Hun ønsker ikke å bli «blandet» sammen med slike migranter under fellesbetegnelsen *arbeidsmigrant*. Derfor skiller hun tydelig mellom seg selv og «de andre» polakkene.

Dette er en begrepsproblematikk. Betegnelsen *polsk arbeidsmigrant* kan framstå som upresis, men selv om noen «ønsker» å være noe annet enn «de andre», er «nysgjerrighet» og «behov for ro» ikke kategorier i EU-regelverket. Her er det klart at det kun handler om *fri flyt* av *arbeidskraft*. Uansett hvordan informantene ser seg selv eller hvilke motiver de har: etter regelverket er de enten *arbeidsmigranter*, *turister* eller *studenter*. Men selv om alle er arbeidsmigranter etter regelverket, er det selvfølgelig en veldig heterogen gruppe. Den enkeltes *økonomiske, kulturelle, sosiale* og dermed også *symbolske kapital* (Bourdieu 2006) spiller den samme rollen i Norge som i Polen. Derfor har enkelte «problemer» med å bli betegnet som «arbeidsmigranter», og blandet med en gruppe som de tilsynelatende har lite tilfelles med, utover å være polsk. I en utgave av tidsskriftet *Samtiden* (2007) blir polske innvandrere i Norge stilt spørsmålet: «Hvordan er det å være polakk i Norge?». En polsk masterstudent i sosialantropologi, Aleksandra Marjanska svarer:

«Jeg blir litt redd for å bli satt i kategorien ‘polakk i Norge’, på grunn av stereotypen av en håndverker eller ei vaskedame som sender norske penger til hjemlandet, og som til slutt bestemmer seg for å hente familien hit [...] Det finnes ulike sosiale verdener i Polen (som ikke nødvendigvis har med ens økonomiske situasjon å gjøre), og den som har flest representanter her i Norge, er slett ikke min. Det høres uforståelig ut, men jeg opplever at jeg har langt mer felles med mange nordmenn enn med polakker jeg tilfeldig treffer i Oslo hver dag. Selv språket polakkene bruker er så forskjellig fra mitt eget at jeg mye oftere føler gjensidig forståelse når jeg snakker norsk med mange nordmenn enn polsk med de fleste polakker. Det henger sammen med mentalitet og følsomhet. Derfor liker jeg best å være fremmed generelt. En Norge-vennlig fremmed» (*Samtiden* 2007(3):51).

På papiret er en polsk migrant som kom til Norge etter 2004 derimot i utgangpunktet en arbeidsmigrant. I en fenomenologisk tilnærming vil det likevel være viktig å identifisere

migrantens subjektive *oppfatning* av seg selv i migrasjonsprosessen. Dessuten er deres egne motiver for flyttingen viktig i forhold til deres tilpasningsstrategier i Norge, uansett hvordan de blir kategorisert i EU-regelverket. Det kan for eksempel tenkes at utelatende økonomiske motiver kan føre til andre tilpasninger enn et ønske om å bli kjent med en annen kultur. Dette skal jeg utdype nærmere i analysen om informantenes akkulturasjonsstrategi.

Sosiologen Helma Lutz (2011) kaller migrasjonsbølgen etter murens fall i 1989 som en *migrasjons-boom* etterfulgt av en *knock-on-effekt*:

«Migration is becoming a mass phenomenon, and exerting a knock-on effect among those left behind. Since more and more people had travelled to work in Germany, according to [my informant], their families were enjoying a better standard of living and more consumer choice. Their options are many times greater than for those who have stayed behind, and awaken dreams of social advancement in everyone” (Lutz 2011:119).

Selv om dette handler om migrasjon etter *murens fall*, 15 år før EU-utvidelsen i 2004, vil jeg følge opp denne «boomen» opp, siden det finnes minst tre åpenbare likheter: 1. EU-utvidelsen har ført til at mulighetene forandret seg «over natten». Under murens fall skjedde dette på en dramatisk måte, likevel vekket også EU-utvidelsen nysgjerrighet og drømmer som skulle tilfredsstilles ved hjelp av migrasjon. 2. På samme måte som etter 1989 ble migrasjon etter 2004 et *massefenomen* med en *knock-on-effekt*, noe som kan kalles for *kjedemigrasjon* med en *nettverkseffekt*. Kjedemigrasjon begynner ved at noen flytter og ettersom disse lykkes, settes i gang en kjede, der flere og flere flytter. I tillegg møter disse da et eksisterende nettverk, etablert av de som allerede er der (for eksempel Brochmann og Kjeldstadli 2008:192). Disse hjelper til med formaliteter, jobb, bosted etc.²³ 3. En tredje likhet mellom 1989 og 2004 kan knyttes til emigrasjonstradisjonen. Som nevnt tidligere er Polen tradisjonelt et emigrasjonsland, der mennesker er vant til å flytte. Migrasjonsbølgen etter 1989 kan dessuten ha fungert som et forbilde og gjort terskelen om å flytte enklere.

Det spesielle EU-regelverket gjør også sitt for at avgjørelsen om å «prøve» seg i utlandet blir forenklet. Den begunstiger at mennesker flytter, spesielt fra land som har strukturelle problemer, og det kreves i ingen avgjørelse om å dra permanent eller ikke. Den begunstiger at mennesker lever *midlertidig* i et annet land ved å ha en fot her og en fot der. Konsekvensen blir

²³ *Polonia*, en polsk diaspora, har allerede eksistert i mange andre land, for eksempel Tyskland, Frankrike og Storbritannia. I Norge derimot har den vært marginal. Derfor er det et interessant tema for videre forskning, om hvordan *Polonia* har etablert seg på så kort tid i Norge.

at mulighetene holdes åpent og en endelig avgjørelse unngås. Den geografiske avstanden mellom EU-landene og billige reisemuligheter gjør også sitt for at migrasjonen blir et mer åpent prosjekt.

I kombinasjon med EU-regelverket om *fri flyt* mellom landene blir migrasjonsprosessen som et sirkulerende tog (*Europaekspresen*), som reiser frem og tilbake, eller som en *Hop-On-Hop-Off-buss* der migranten kan hoppe på og av når det passer. Ifølge sosiologen Zygmunt Bauman (1998) gir dette en form for trygghet i det moderne samfunnet. «Det gode liv´ er et liv på farten; eller mer nøyaktig, tryggheten ved å ha tillit til at man med letthet kan flytte hvis det ikke lenger gir noen glede å bli på samme sted» (ibid.:132f). De som hopper av og ikke hopper på *Europaekspresen* igjen er per i dag i mindretall. Samtidig vil antallet av disse sannsynligvis øke, hvis de møter noe som gir dem rotfeste. Her er den økonomiske siden en viktig aspekt, ikke minst fordi penger uttrykker i et kapitalistisk samfunn om en har gjort det “bra” eller “dårlig”:

“One of the ways of understanding settlement is in terms of the *success* or *failure* of the migrant in the industrial society [...] The conventional view tends to see settlement as success: The people who do well in the industrial society stay. Those who cannot manage to get an economic foothold go home [...] People who advance within industrial society tend to develop a permanent attachment to it. This is an extremely important point because it suggests that the rate of permanent settlement is related to, and can be controlled by, developments in the industrial economy itself” (Piore 1979:60).

Det kan altså se ut som om migranter slår seg som regel ned når de har *suksess*. Men betyr suksess penger? Eller finnes det andre elementer som kan indikere suksess? For eksempel «lykke»? Eller er det nettopp penger som gir lykke? Sosiologen Anders Barstad (2014) skriver: «Lykken kan ikke kjøpes for penger´, heter det. Men ifølge verdens mest siterte lykkeforsker, amerikaneren Ed Diener, er dette en myte. Personer som har høy inntekt, er vesentlig lykkeligere og mer tilfredse med livet enn de som tjener lite» (ibid.:167). Dette henger sammen med at «jo bedre økonomi, jo større er mulighetene for å tilfredsstillere alle slags ønsker» (ibid.:193). Uten å gå for dypt inn i en diskusjon om økonomisk gevinst gir lykke eller ikke, så kan det hevdes at informantene stort sett ønsket å flytte til et annet land som gir *bedre* muligheter. Disse mulighetene er knyttet til *arbeid*. «Det er en nær sammenheng mellom økonomiske ressurser og tilknytning til arbeidslivet. Arbeidet er den viktigste kilden til inntekter og selvforsørgelse. Sysselsetting motvirker fattigdom» (ibid.).

Enkelte grupper i et samfunn kan enten mangle arbeid, eller være sysselsatt og befinne seg likevel i bunnen av inntektsfordelingen, noe som mange migranter kan oppleve (ibid.:212). Undersøkelser om polske migranter har vist at de har en høy sysselsetting i Norge (se for eksempel Friberg og Eldring 2011). At noen likevel kan befinne seg i bunnen av inntektsfordelingen kan derfor også ha sammenheng med migrantenes utdanningsbakgrunn. Sosiologene Friberg og Eldring (2011) har vist at den største delen av polske migranter i Oslo er lavutdannede som ikke snakker norsk og ingen/lite engelsk. Det er dermed ikke overraskende at disse befinner seg i bunnen av inntektsfordelingen. Interessant vil det derimot være å se hvordan dette er hos migranter som har en yrkes- eller høyere utdanning. Dette skal undersøkes nærmere i kapittel 5.6.1. om arbeid.

I kapittel 5.5. har jeg gitt en fremstilling av Max Webers fire handlingstyper. Når en analyserer informantenes motiver i migrasjonsprosessen ut ifra disse, kan det hevdes at handlingene er primært *formålsrasjonelle*. Målet er å heve levestandarden gjennom en økonomisk fortjeneste som følge av lønnsarbeid. Samtidig har Polen en veldig sterkt utpreget migrasjonskultur og flytting er så utbredt at også informantenes migrasjon kan være styrt av *tradisjonelle* handlingselementer. Migrasjonsprosessen til de informantene som pendler mellom arbeid i Norge og familieliv i Polen, kan til en viss grad også forklares som en *affektiv* handling. I dette tilfelle vil rollen som brødforsørger og en følelse av omsorgsplikt kunne føre til deres migrasjon, som følge av deres emosjonelle tilknytning til familien. Å handle ut fra en omsorgsplikt for familien, kan også være *verdirasjonelle*. Handlingen er styrt ut ifra migrantens egne verdier, for eksempel moralske.

5.6.2. Strukturell påvirkning

Det forrige kapittelet har vist noen push- og pull-faktorer som mulige årsaker til informantenes flytting til Norge. Selv om beslutningen om å dra fra eller bli i Polen er en avgjørelse som ligger hos individet selv, viser det seg at deres flytting er som regel knyttet til strukturene i Polen og strukturene i Norge. Det er dermed samfunnsstrukturene i begge landene som påvirker migrantens vandring. Men hvordan kan strukturell påvirkning forklares innenfor et metodologisk individualistisk perspektiv som fenomenologien? En slik tilnærming viser Peter L. Berger og Thomas Luckmann (2013 [1966]) ved hjelp av begrepene *eksternalisering*, *objektivering* (*institusjonalisering*) og *internalisering*. Teorien betegnes som *sosialkonstruktivisme* og er skrevet under fenomenologisk innflytelse²⁴.

²⁴ Både Berger og Luckmann har vært elever av Alfred Schütz.

Teorien bygger på at sosiale institusjoner blir skapt av menneskenes *vaner* og gjennom deres *sosiale relasjoner*. Berger/Luckmann tar utgangspunkt i at det er empirisk observerbar at menneskenes liv ikke er kaotisk, men stort sett et vev preget av orden, rettferdighet og stabilitet (ibid.:54). Siden en slik samfunnsorden ikke er biologisk gitt, er det nærliggende at menneskenes samfunnsorden er et *menneskelig produkt*. Samfunnet skapes gjennom uendelige *eksternaliseringsprosesser* av enkelte og meningsfull handlende aktører (ibid.:55f). Når eksternaliseringer gjentas flere ganger, blir de til en modell. En slik modell vil fremtidig kunne reproduseres med mindre anstrengelser enn tidligere og med tid blir modellen til en vane (ibid.:56). Dette kalles for *habitualisering*. Habitualiseringsprosesser går alltid forut institusjonaliseringsprosesser (ibid.:57). En kan snakke om *institusjonalisering* når habitualiserte handlingsmønstre blir gjensidig akseptert og typifisert av minst to aktører. I et større samfunn må disse vanene bli akseptert av mange for å kunne bli institusjonalisert. Institusjonalisering fører til et overordnet kontrollsystem som menneskelige handlinger blir underlagt (ibid.:58). En institusjonalisert verden kan oppfattes som en *objektiv virkelighet*. Den har eksistert forut individets fødsel og vil fortsette å eksistere etter dens levetid (ibid.:64). Likevel kan vi påvirke den institusjonaliserte verden gjennom våre handlinger og vi blir dermed en aktiv del i en skapningsprosess. Institusjonalisering er ingen uforanderlig prosess, det kan også skje en de-institusjonalisering (ibid.:86). Under menneskenes sosialisering blir institusjoner internalisert og kroppsliggjort, som betyr at vi overtar eksisterende objektivering. Eksternalisering, institusjonalisering og internalisering står dermed i et dialektisk forhold til hverandre, som fører til Berger/Luckmanns tre sentrale påstander: «Samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et produkt av samfunnet» (ibid.:65, egen oversettelse). Dette er forfatterens forklaring på hvordan strukturelle forutsetninger påvirker aktører innenfor et metodologisk individualistisk perspektiv.

En polsk arbeidsmigrant migrerer ut av sin egen fri vilje. Avgjørelsen om å flytte eller bli er en individuell avgjørelse. Samtidig er migranten blant annet underlagt og påvirket av den institusjonaliserte, objektive virkeligheten i Polen, som påvirker migrantens avgjørelse om å flytte til Norge.

I denne delen har jeg vist at et fenomenologisk perspektiv utelukker ikke strukturell påvirkning i en individuell migrasjonsprosess. I den neste delen vil jeg undersøke nærmere om det finnes elementer i informantens *hverdagsliv* og dens to viktige segmenter *arbeid* og *fritid* som kan ha innflytelse på informantens avgjørelse om å dra tilbake til Polen eller bli i Norge.

5.7. Den hverdagslige livsverden

I et fenomenologisk perspektiv må vitenskap begynne i menneskenes egen subjektive virkelighet, den *hverdagslige livsverden* (Schütz & Luckmann 2003 [1973]:29) eller i deres *hverdagsvirkelighet* (Berger og Luckmann 2000 [1966]). Begge begrepene beskriver det samme: Alle aspekter i menneskenes subjektive, naturlige og førteoretiske verden. Den hverdagslige livsverden er derfor ikke det samme som hverdagslivet²⁵. Men informantenes hverdagsliv skal stå sentralt i denne delen som én sfære innenfor deres hverdagslige livsverden. Som vist i kapitlet 3.1. om kvalitativ metode, forlattes denne førteoretiske og naturlige verden først når den blir vitenskapelig fortolket. Den subjektive livsverden blir da en del av den teoretiske verden, og teoretisk objektivert.

Livsverden er en virkelighet som menneskene kan gripe inn i og forandre. Den deles med andre og er sosial strukturert. Den sosiale strukturen begrenser menneskenes handlingsmuligheter og det kreves samhandling med andre, *intersubjektivitet* (Schütz & Luckmann 2003 [1973]:29). I denne delen vil jeg se nærmere på informantenes hverdagsliv som den primære sfæren i deres livsverden og som en viktig sfære for intersubjektivitet med andre mennesker innenfor hverdagslivets sentrale segmenter *arbeid* og *fritid*.

«Previously “everyday life“ was the opposite of the sacred, but because the intimate and the home are an important part of “everyday”, “Everyday life” has now, in a certain sense, come to be something holy. From being non-essential, secular and trivial, everyday life has become the true reality” (Gullestad 1988:38).

Hverdagslivet som “true reality” handler om hvordan mennesker ordner sitt *dagligliv*. Å definere begrepet hverdagsliv er likevel ikke så enkelt som en skulle tro. Det handler om rutiner, gjentakelser og trivialiteter. Hverdagsaktiviteter er «usynlige fordi de er så altfor synlige» (Gullestad 1993:13). Hverdagslivet den sfæren som mennesker lever i og i hvilken de fortolker sin egen tilværelse. Sosialantropologen Marianne Gullestad (1993) framhever to dimensjoner i definisjonen av hverdagslivet «som begge er like viktige. Den ene dimensjonen er den daglige organisering av oppgaver og virksomheter, den andre dimensjonen er hverdagslivet som erfaring og livsverden» (ibid.:18). Selv om hverdagslivet er den mest sentrale sfæren i menneskenes liv, kan den til tider framstå som en «oppopping» av trivialiteter, den ene nærmest

²⁵ Hverdagslivet settes for eksempel ofte i motsetning til helligdager, festdager og ferie. Det sies ofte at mennesker reiser på ferie for å komme seg ut av hverdagen eller hverdagslivet. Den hverdagslige livsverden er derimot også knyttet til ferie og helligdager.

«kjedeligere» enn den andre. Men det er slike dagligdagse trivialiteter som utgjør menneskenes liv, og hver eneste av dem kan få stor *symbolsk* betydning, som det empiriske materialet viser: En høyt utdannet kvinne flytter fra Polen til Norge. Hun gjør noe av det mest trivielle som hverdagslivet kan by på, noe som egentlig ikke er nevneverdig: Hun kjøper en pølse. Samtidig forstår hun ikke hva betjeningen spør og hun svarer ved å mumle noe uforståelig tilbake. Hun får dermed en pølse *uten* brød, selv om hun egentlig ville ha en pølse *med* brød. Så triviell denne situasjonen er, så ligger det mye betydning i denne hverdagslige handlingen for henne. For det første tenker hun litt humoristisk: «Herregud», jeg som har mastergrad kan ikke en gang bestille en pølse. For det andre blir opplevelsen et speilbilde for situasjonen hun befinner seg i; et symbol for hennes sårbarhet i fremmede omgivelser, alene uten familie, en tilstand blandet av nysgjerrighet, forventninger, håp på den ene siden og tvil, stress, usikkerhet og skremsel på den andre siden. Informanten som opplevde denne situasjonen forteller hele flyttingen til Bergen som skremmende i begynnelsen:

«Jeg ble veldig skuffet [...] Jeg var rett og slett skremt av fjellene og av mørke, av det at jeg måtte lære språket kjempefort [...] Når jeg hører på folk at de kom til Bergen og de var imponert over byen [tenker] [...] jeg: Hvor var jeg da jeg kom til Bergen? Jeg tenkte, herregud, jeg fikk jobb her, [så] jeg **må** være fortsatt her. Sånne tanker hadde jeg, at jeg må overleve».

At hun fikk en pølse uten brød gjorde ikke situasjonen enklere der og da, selv om det i dag er blitt en humoristisk fortelling. Samtidig viser fortellingen hvor mye tyngde og symbolsk betydning det kan ligge i det trivielle.

I hverdagslivet finnes sfærer der mennesker føler seg *trygge* og andre hvor vi føler oss *utrygge*. Å bestille en pølse kan for noen være tryggere i Polen, for andre kan det være tryggere i Norge. «En dimensjon ved hverdagslivserfaringene er altså det kjente og individuelle versus det mer ukjente og generelle. [...] Forholdet mellom det nære og det fjerne kan knyttes til forholdet mellom orden (kosmos) og forvirring (kaos)» (Gullestad 1993:23). I en migrasjonsprosess vil det alltid dukke opp flere situasjoner som innebærer forvirring. Utover hverdagslige rutiner kan disse knyttes til språkproblemer, en ny arbeidssituasjon, eller møtet med det offentlige systemet. Det gjelder derfor å prøve å skape en orden i kaoset; å skape sin egen kosmos. Noen lykkes med dette forholdvis raskt, andre lykkes aldri. I en migrasjonsprosess er forholdet mellom *kosmos* og *kaos* også et forhold mellom *nær* og *langt borte*.

Sosiologen Zygmunt Bauman (1998) beskriver dette motsetningsparet slik:

«Å være nær eller for hånden angir først og fremst det som er vanlig og velkjent inntil det innlysende; noe eller noen som man ser, møter eller har med å gjøre til daglig, blandet sammen med vanlig rutine og daglige aktiviteter [...] Å befinne seg «langt borte» er en nervepirrende opplevelse; å våge seg «langt bort» betyr å være utenfor sitt eget territorium, malplassert og ute av sitt rette element, noe som reiser problemer og vekker frykt for å bli skadet [...] Å være «langt borte» er ensbetydende med å ha problemer – og derfor kreves det smarthet, listighet, sleiphet eller mot, at man tilegner seg fremmede regler man kan klare seg uten andre steder, og at man lærer å mestre dem gjennom risikable forsøk og ofte dyrekjøpte feil. Ideen om «det nære», derimot, står for det som er uproblematisk; smertefritt tillærte vaner er tilstrekkelig, og siden de er vaner, kjennes de vektløse, krever ingen anstrengelse og skaper ikke engstlig nøling. Hva det enn er som kalles `lokalsamfunn`, er det skapt gjennom motsetningen mellom `her` og `der borte`, mellom `nær` og `fjern`» (Bauman 1998:33f).

En annen viktig dimensjon i hverdagslivet er hjemmet som en intim sfære. Det er som regel hjemme at menneskene opplever kosmos og mindre kaos. Hjemmet blir dermed et rom som har en sentral betydning i menneskenes hverdagsliv. «*Hverdagslivet er samfunnet sett i tverrsnitt, med tyngdepunkt i enkeltmennesket og i hjemmet* [...] Det er, bokstavelig talt, i hjemmet og i hverdagslivet vi finner enkeltmennesket på hjemmebane!» (ibid.:24). Samtidig er det spørsmål om en del av problemstillingen om migranter, og spesielt midlertidige migranter, befinner seg på 'hjemmebane' i Norge? Kanskje de føler at de spiller på bortebane? Kanskje på midtbane? Kan en bortebane i det hele tatt bli til en hjemmebane? Når en ser nærmere på ordet hjem, så har det flere betydninger. Hjem kan for eksempel forstås som bolig eller bosted, men den kan også ha en «høyere» betydning i form av tilhørighet. Den hverdagslige betydningen, som Gullestad beskriver overfor, er knyttet til hjem som bolig, og i den forstand har alle informantene et hjem i Norge. Den andre betydningen av begrepet hjem som tilhørighet skal utdypes nærmere i kapittel 5.7. om identifisering. I dette kapitlet er hjem dermed den hverdagslige basen, som migranten bruker som et oppholdssted i fritiden.

Selv om mange polske migranter er sterkt knyttet til den romersk-katolske troen, har ikke religion den samme funksjonen i menneskenes hverdagsliv lenger, som den hadde i det tradisjonelle samfunnet. Vårt moderne samfunn kan oppfattes som individualistisk. I det tradisjonelle samfunnet derimot hadde religion en integrerende funksjon, og alle aspekter i livet var knyttet til religiøs tro og/eller naturens rytme. I det moderne samfunnet er livet splittet og segmentert:

«The typical situation of individuals in a modern society is very different [compared with the traditional society]. Different sectors of their everyday life relate them to vastly different and often severely discrepant worlds of meaning and experience. Modern life is typically segmented to a very high degree, and it is important to understand that this segmentation (or as we prefer to call it, pluralization) is not only manifest on the level of observable social conduct but also has important manifestations on the level of consciousness” (Berger *et al.* 1974:65).

Det som Berger *et al.* beskriver som manifestert i det moderne menneskets bevissthet, beskriver menneskets deltakelse i forskjellige hverdagslige «roller og fora» (Gullestad 1993:28). En metafor for menneskenes roller i dagliglivet gir sosiologen Erving Goffman (1992) i «Vårt rollespill til daglig». Han beskriver hverdagslivet som en teaterscene og menneskene som skuespillere som spiller forskjellige roller i den sosiale interaksjonen med hverandre. Hverdagslivet er dermed en dimensjon som krever flere rollevalg på mange plan, både *backstage* og *frontstage*. For eksempel kan vi både på arbeidsplassen og i fritiden spille mange forskjellige roller.

Arbeid og *fritid* er to viktige segmenter i det moderne menneskets hverdagsliv som skal undersøkes nærmere. «Et sentralt og problematisk spørsmål er hvorvidt hverdagslivet omfatter det lønnede arbeidslivet, dvs. den formelle økonomien. Svaret er både ja og nei» (Gullestad 1993:23). Gullestad påpeker at for mange mennesker er arbeid også knyttet til andre formål enn det økonomiske: «Mennesker deltar i arbeidslivet med mange andre formål, hensikter og lengsler enn de som preger de formelle organisasjoner. Når arbeidslivet analyseres ut fra disse formålene og lengslene, er arbeidslivet en del av hverdagslivet» (*ibid.*). Jeg vil derfor belyse arbeidslivet som et meningsskapende (eller meningsløst) element i menneskenes hverdagsliv.

5.7.1. *Arbeid*

Når arbeidslivet begynner, begynner livets alvor (men heldigvis finnes fritiden, der vi kan fortsette å «leke»):

«To be an adult means to work. The `seriousness´ of life begins when one must work. Childhood and youth [...] are less than “serious”, precisely because they are biographical phases in which the individual is not expected to work. When one is not working, one is assumed to be “playing”. Thus, before adulthood, the major activities of the individual are considered to be a form of playing. But no adult works full time

either. The adult`s life, then, consists of alternating patterns of work and play (Berger og Berger 1972:233).

Livets «alvor» begynner altså med arbeidslivet og blir en viktig og sentral del i menneskenes liv. I det tradisjonelle samfunnet var arbeid knyttet til naturens rytme. Den forståelsen av arbeid som vi har i dag er derimot en følge av industrialismen og moderniseringsprosesser. Mens bøndenes arbeidsmåte var *syklisk*, så er den i dag *lineær*, altså fremtidsrettet. Derfor har tid en viktig rolle i dagens organisering av arbeidet.

«For oss er punktlighet blitt en dyd og tiden er en knapp ressurs som vi kan spare eller sløse med. I vår tidsøkonomi har vi hele tiden blikket rettet framover. For nåtidsmennesket er det bra å være i sin tid, men det er enda et hakk bedre å være forut sin tid. Til dette kommer at vårt tidssystem er rasjonalistisk og sterk formalisert» (Frykman og Löfgren 1994:24).

Dessuten ble arbeid i det pre-industrielle samfunnet oppfattet som en gudskapt nødvendighet og var ofte knyttet til religiøse forpliktelser og ritualer (Berger og Berger 1972:234). Arbeid hadde *mening*. Sosiologene Peter og Brigitte Berger (1972) påpeker at i dagens samfunn er arbeid ofte blitt et «problem» for menneskene. At arbeid blir et *problem* relateres til at den kan mangle *mening* for individet. Derfor skiller Berger og Berger mellom tre typer arbeid i det moderne samfunnet (ibid.:236f). Den første typen kan oppleves som et *kall*, der individet identifiserer seg med arbeidet i høy grad og som derfor blir en *oppfyllelse*. I motsetning står den andre type arbeid som er en *lidelse* og en *trussel* for individets selvilde. Mellom disse to typer finnes det den tredje type arbeid, som de fleste mennesker i dag er knyttet til. Den oppleves verken som oppfyllelse eller lidelse. Her har individet et mer nøytralt forhold til.

Migranter er ofte i en sårbar posisjon i forhold til arbeid og i mange tilfeller oppleves det at arbeidet ikke samsvarer med migrantenes kvalifikasjoner. Derfor opplever migranter ofte å tilhøre den andre kategorien i Berger og Bergers inndeling av arbeid.

«Arbeidere med innvandrerbakgrunn er etter hvert blitt en viktig del av arbeidsmarkedet. Samtidig befinner særlig mannlige innvandrere fra Øst-Europa og det globale sør seg typisk i andre deler av arbeidsmarkedet enn norskfødte menn. Dette kommer av at de er overrepresentert i en del lavstatusyrker, og blant disse finner vi en del kvinnedominerte yrker, for eksempel pleieassistenter og renholdere. Både menn og kvinner med innvandrerbakgrunn er også sterkt underrepresentert i ledelsesposisjoner» (Reisel 2014:223).

En forklaring for dette kan være at mye av denne migrasjonen er midlertidig og «misnøye» oppstår ofte først når en bosetter seg permanent. Grunnen til at migrantene ofte godtar andre betingelser under et midlertidig arbeidsopphold, forklarer Michael Piore (1979) slik: “Temporary migrants are [...] able to divorce themselves from the status of the job because it is so far removed from the physical and social space of the world in which they understand and conceive themselves” (ibid.:64). Når migrantene blir derimot mer permanent tilknyttet til vertslandet blir også deres “status” i dette landet viktigere og det oppstår en «status bevissthet»²⁶ (ibid.:65).

Men hvordan forklarer informantene arbeidssituasjonen i Norge? Jeg vil dele informantenes fortellinger om arbeidslivet inn i to deler. I den første skal informantene fortelle om yrkeslivet og i hvilken segmenter de jobber i. Har de for eksempel fått den stillingen de ønsket seg? I den andre delen skal informantene fortelle om arbeidslivet i Norge som en erfaringshorisont.

Noen informanter begynte arbeidslivet i Norge i andre bransjer enn det som tilsvarte deres kvalifikasjon. Likevel gikk det ofte ikke så lang tid før de fant arbeid innenfor sitt yrke. Zusanna for eksempel er utdannet pedagog med bachelorgrad fra Polen og begynte å jobbe på et hotell som stuepike:

«Det var ikke så vanskelig å få jobb når jeg kom hit [...] også jeg bestemte meg at jeg skal ikke rydde, jeg skal ikke [arbeide] på hotell hele livet mitt. Jeg gikk til sånn vikarservice [...] også jobbet som assistent, som ringevikar. Også etterpå da fikk jeg jobb som [pedagog] [...] i kommunal barnehage».

Hun tilføyer at hun trives i jobben og at hun er «veldig fornøyd» med sin nåværende arbeidssituasjon. Magdalena, som har mastergrad fra Polen innenfor et skapende yrke, fikk arbeid tilsvarende sin kvalifikasjon etter to dager i Bergen.

Agata har mastergrad fra Polen, også innenfor et skapende yrke, og hadde et ønske om å finne arbeid i Norge tilsvarende hennes kvalifikasjon. Men det å finne jobb var ikke så enkelt i begynnelsen:

«I begynnelsen [vi] prøv[d]e å finne jobb rundt i byen [...] vi besøkte alle hoteller og restauranter, ALLE, nesten alle hoteller og restauranter til å finne noen jobb, men det var november, så det var egentlig etter sesongen, så det var ingen mulighet til å finne

²⁶ *Status consciousness* hos Piore.

jobb i sånne steder. Så vi søkte etter nettverk [...] og i alle [...] jobbkontorer [...] Vi prøvde å søke på jobb tusen ganger [ler] for å finne noe, ja».

Etter hvert fant hun jobb som kantinearbeider og begynte samtidig på norskkurs. Det som ble mindre utfordrende var å finne jobb innenfor hennes yrke senere, etter hun har lært seg norsk mer eller mindre flytende: «Det var en annonse på finn.no tror jeg, som jeg bare søkte på, også [...] ja. Det var stor ting [...] [Så] jeg utviklet meg her [...] I begynnelsen det var, jeg kan ikke si dårligere jobb men [...] mer vanskeligere kanskje».

«Altmuligmann» Zygmunt opplever det vanskeligere i dag å finne arbeid i Norge enn for noen år siden og har derfor ikke vært i arbeid hele tiden: «It was [...] much more easier to get a job in Norway before, years before, for everybody. Now it's getting more complicated. It's a little bit more difficult».

De tre pendlerne har funnet jobb i Norge gjennom kontakter i Polen. Ingen av disse flyttet uten å ha jobb. I tillegg opplever alle tre at jobbene innenfor industrien tilsvarer deres kompetanse og de er fornøyd. På spørsmålet om de, fra sitt ståsted i dag, kan identifisere ting som de hadde gjort annerledes i forhold til migrasjonsprosessen, svarer Piotr: «Jeg hadde gjort det samme ... men litt tidligere». Fryderyk svarer likt: «Hvis jeg hadde den kunnskapen som jeg har nå, så hadde jeg egentlig begynt å jobbe i Norge tidligere». Franciszek hadde også gjort det samme.

Men hvilke aspekter i det norske arbeidslivet fører til at alle av informantene (også de som ikke pendler) svarer at de hadde gjort det samme? Er det kun økonomien? Eller finnes det andre «goder» i det norske arbeidslivet?

Når informantene sammenligner arbeidslivet i Polen med arbeidslivet i Norge, så er det en sentral aspekt som alle trekker fram uten å bli spurt: mindre stress. Spesielt merkbar blir dette hos pendlerne som har en fast arbeidstid på 54 timer i uken, pluss en del overtid. Fryderyk opplever forskjellen i arbeidslivet slik:

«[Arbeidslivet] er mye mer stressende i Polen. Her [i Norge] er det på en måte rolig. Du gjør jobben din som du skal, men i Polen det er mye mer press og mye mer stress. På en måte blir [en i Polen] litt tvunget til å gjøre enda mer og enda mer, men man tjener mindre».

Etter tre år med arbeid i Norge beskriver han den roligere arbeidsmåten som en aspekt som til og med forandrer hans væremåte: «Jeg faktisk merker at jeg er mye roligere av meg selv og at når jeg kommer hjem, så er jeg ikke så stresset. Også konen er helt enig og sier at det er bra at

du er i Norge, for du er mye roligere da». Piotr trekker også fram at forskjellen i arbeidslivet er at «det er en rolig jobb her [...] I Polen må du [...] jobbe fort og jobbe mye».

Agata forklarer at mennesker generelt i Norge er mer avslappet og at de ikke «stresser så mye. Og det kan jeg finne også på jobben, at, man trenger ikke å stresse så mye [...] oppgavene er ikke så veldig vanskelige [...] Vi [polakker] er innstilt til å jobbe på noen annen måte. Men [i Norge en] prøver å gjøre det på den bedre måte. Jeg kan si bedre måte, på grunn av når du er ikke stresset du kan jobbe bedre, sant?»

Magdalena går så langt at hun «vet at jeg ikke vil jobbe i Polen», fordi arbeidslivet er mye mer stressende.

Dette kapitlet har vist at informantene er fornøyd med stillingen som de har per i dag i Norge. Noen begynte med et arbeid som ikke tilsvarte utdanningen, men fikk arbeid innenfor sitt yrket ganske raskt. Et annet viktig aspekt i arbeidslivet i Norge er at den beskrives av informantene som mye mindre stressende, enn arbeidslivet i Polen. Dette skal utdypes i en samlet analyse om arbeid og fritid. Men først vil jeg se litt nærmere på hvordan informantene beskriver livet i Norge *utenfor* arbeidslivet, altså fritiden. Finnes det i fritiden lignende elementer som i arbeidslivet, som gjør Norge til et «attraktivt» land? Og hva er egentlig fritid, som alltid settes i relasjon til arbeid?

5.7.2. Fritid

«The leisure in our lives is a product of the modern organization of work, our market economies, the civil liberties that we enjoy, and the weakening of the family, community and religious controls that prescribed and enforced common ways of life in earlier times» (Roberts 2002:1)

Industrialiseringens arbeid har dermed skapt fritid som en motsetning til arbeid. Samtidig har industrialiseringens krav om fast arbeidstid ført til at

«Mange føler at de lever under tidens tyranni. Hvis det bare hadde vært mer tid, hvis vi bare kunne fått tid til alt vi må rekke. Vi får stadig flere tider som må tilpasses hverandre, som må passes, og som ikke må overlappe hverandre. Tiden må alltid knyttes til arbeidet eller den iherdige aktiviteten vi av og til kaller avkopling» (Frykman og Löfgren 1994:39).

Begrepet fritid inneholder ordet *tid* og det kan påstås at «vi er ikke lenger 'herrer over tiden'. Denne objektiviteten gjenspeiler seg i språket: Tiden løper fra oss, tiden kastes bort, tiden er

knapp, noen ganger står den stille og må slås i hjel ved hjelp av tidsfordriv» (ibid.). Så har vi egentlig fritid? Tid som vi kan disponere fritt?

Det kan være fristende å si at arbeidslivet omfatter det vi *må* gjøre, mens fritidslivet omfatter ting vi har *lyst* til å gjøre. Men å skille her mellom lyst og tvang vil være feil. Selv om arbeidslivet er delt opp i regelmessigheter og kan oppleves som mer strukturert enn fritiden, kan fritiden være like strukturert, ikke minst fordi den følger arbeidslivets struktur. Selv om det kunne hevdes at uten arbeid er det bare fritid igjen, er det slik at «Fritid er et relasjonelt begrep og har, lønnsarbeidet som sin motsats» (Thorsen 1993:64). Undersøkelser om arbeidsledighet viser at arbeidsfri tid oppleves ikke som fritid hos mennesker som ikke har arbeid (se for eksempel Roberts 2002:78ff).

Fritid er ikke det samme som 'arbeidsfri tid':

«Fritid betyr da først og fremst frihet fra alle former for næringsmessig virksomhet, men også fra skole og utdanning, og fra den obligatoriske forpliktelser som følger av den grunnleggende samfunnsmessige organisering, så som familie og kirke. Tid som er belagt med gjøremål styrt av nyttemessige, kommersielle eller ideologiske formål, er etter dette ikke fritid» (Klepp 1993:14).

«Obligatoriske forpliktelser» er også knyttet til handlinger som *må* gjøres i hverdagen, men ikke er pålagt av samfunnet. "Sleeping, feeding, bathing, household chores and other self-maintenance activities usually fall into this category. Leisure is the time left over. At any rate, it is located in this time" (Roberts 2002:2). Fritid er ofte sosialt organisert, noe som igjen skaper forpliktelser. For noen er forpliktelsene i fritiden blitt så omfattende, at de heller ønsker å gå på arbeid for å «slappe av». Men normalt sett burde en, utover enkelte forpliktelser, kunne velge selv hva en bruker fritiden til.

«Ideelt sett er fritiden 'fri' i den forstand at den er resultat av frie valg, som et mål i seg selv og ellers formålsløs. I motsetning til forpliktelsene pålagt av samfunnet skal fritiden tilfredsstillende individuelle behov, den skal gi styrke og kontrast til hverdagen gjennom aktiviteter som er ønsket og villet. I fritiden skal en kunne leve ut sin egen personlighet – «realisere seg selv» i uttrykkets mest positive betydning før det ble en språklig floskel» (Klepp 1993:15).

Fritid som vi kjenner den i dag er, som nevnt, industrisamfunnets og lønnsarbeidersystemets produkt, «og den ble kjempet fram av arbeiderklassen» (Klepp 1993:8). Mens arbeidsdagen

tidligere var som regel mellom 10 og 12 timer seks dager i uken, ble arbeiderbevegelsens hovedkrav under den første 1. mai markeringen i 1890, å få en 8-timers arbeidsdag. Da ville dagen vært tredelt i 8 timer arbeid, 8 timer fritid og 8 timer søvn (ibid.). I tillegg skulle arbeiderne ha fri søndagen, men ferie fantes ikke ennå. Kravet om 8-timersdagen, og dermed en 48-timers arbeidsuke, ble oppfylt i Norge i 1919. En egen ferielov med tre uker ferie ble realisert i 1947 og utvidet i 1964 til fire uker (ibid.:8f).

«Siden 8-timersdagen ble innført i 1919, er arbeidsuken forkortet fra 48 til 37,5 timer. Lørdagsfri fra 1964 har bidratt mest til denne forkortelsen. Selve arbeidsdagen er bare redusert med en halv time fra 1919 til i dag. Den daglige arbeidsfrie tid er med andre ord bare økt med vel 6% etter 1919, den ukentlige arbeidsfrie tid er fordoblet, mens ferien – den årlige arbeidsfrie tid – er økt med hele 350 %. Denne utviklingen avspeiler endringene i synet på fritidens samfunnsmessige funksjoner» (ibid.:9).

At fritid har økt så enormt har også vært grunnet i baktanken blant arbeidsgivere, at arbeidere kan jobbe mer effektiv med lengre friperioder som rekreasjonsfase. Ferielovkomiteen i 1947 beskriver dette slik:

«Forutsetningen er at ferien etter den enkeltes behov og ønsker blir brukt til hvile, rekreasjon og avveksling fra det vanlige strev. [...] Ferie brukt som nevnt blir et middel til å styrke den enkeltes helse og derigjennom høyne hans prestasjonsevne til glede for ham selv og til fordel for bedret folkehelse og økt produksjon» (Ferielovkomiteen 1947 sitert i Klepp 1993:10).

Fritid skulle også gi arbeidstakerne mulighet til å dyrke egne interesser, i form av hobbyer. Samtidig, som Berger og Berger (1972:248) har påpekt, har arbeid mistet sin meningsskapende funksjon for mange. Derfor er fritid mer og mer blitt til en arena for *selvutvikling* eller *selvrealisering*. I tillegg er fritid blitt en viktig arena for konsumering. Sosiologen Kenneth Roberts (2002) beskriver at materielle ting er blitt «nødvendigheter» i vårt samfunn:

“People today have much more cash available for leisure spending than their parents and grandparents. [...] During the 20th century we have learnt how quickly hopes can become expectations, then necessities. Nowadays people feel that they need their motor cars, washing machines, telephones and holidays abroad. Life would become intolerable for many without them. History has confounded some earlier expectations. We now know that once our basic needs have been satisfied we are capable of acquiring and apparently infinite array of wants” (Roberts 2002:32).

Likevel har den økonomiske dimensjonen, i form av konsumering, ikke nødvendigvis fortrenget andre viktige aspekter ved fritidslivet:

“There has been a growth in consumption and commercial leisure provision, but these trends have *not* squeezed other kinds of leisure. Much leisure time is still self-organized privately by individuals, families and groups or friends. The voluntary sector has not diminished but has actually grown, only parts of it have been commercialized, and the strata with the highest incomes and spending over are the most likely to belong to these organizations (Roberts 2002:185).

Hvordan beskriver informantene deres fritidsliv i Norge?

Roen som ble trukket fram som et «gode» i det norske arbeidslivet, gjelder i stor grad også i fritiden og blir en livskvalitet.

Magdalena forteller: «Jeg tror livet der er vanskelig nok [...] men [i] hverdagsliv[et] vi har her [i Norge] mer ro og balanse. Det er enklere livet, og [...] enklere å ta noe tragedie og. Jeg tror det». Magdalena framhever det «rolige» livet i Norge kontinuerlig under hele intervjuet:

«Her livet er så rolig og i nærheten av natur og man har tid til ting. Til folk. Og også det at man snakker ikke så høyt [...] Her man setter pris på sånn liv utenfor jobb, at du har tid for liksom komme hjem og være med barna. Og vi vil ha det i Polen, [...] [men] man er så stresset i Polen, for alle stresser hverandre at man kommer så sliten etter jobb, at det er ikke så hyggelig som her at du ser at folk har det koselig på en mandags ettermiddag. Nei, jeg tror i Polen det er sånn løp hele tiden, og ingen, ja kanskje noen jogger, men ikke noen som har familie, og her alle jogger, [...] jogger sammen, barna, foreldre [...] og det er bare kjekt å nyte livet. Og i Polen det er alt, [...] jeg husker fra min familie i hvert fall, alt handlet om problemer, enten er det helse eller penger, eller hvor mye vi må gjøre [...] Jeg trodde det var bare min familie, men jeg hørte fra andre folk fra Polen at det alltid var sånn».

Tydeligvis gjelder roen i Norge ikke bare mennesker, også dyrene blir påvirket:

«For eksempel hund er veldig stille [i Norge] og i Polen de er ikke stille, for folk er ikke stille. Alle bråker». Så det som hovedsakelig skiller hverdagslivet i Polen og i Norge «stort sett er den stillhet og man har tid til andre ting og man tar det sakte og med ro. Jeg husker ikke at vi gjør noe sakte eller vi gjør noe med ro i min familie [i Polen]. Det [er] alltid [slik]: hvis vi gjør noe kjapp så vi har tid til andre ting».

Til og med ferien i Polen kan derfor bli stressende: «Jeg hadde det veldig [travelt] på ferie for eksempel. Jeg var litt syk og jeg måtte ordne masse ting i Polen. Så, jeg var på ferie, men jeg savnet Norge og jeg vil være tilbake på jobb her. Det var mer rolig å jobbe her enn å være på ferie i Polen. Så, sånne ting [...] det er forskjell, men jeg tror det er Skandinavia som har det».

Også Agata forteller at hun har fått en «stille livsstil» i Norge, der hun kan «slappe av» og gjøre hva hun vil: «Hjemme [i Polen] det er litt annerledes, det er mye mer folk som bor sammen, også mye mer til å gjøre: besøke venner og familie. Så, alt jeg mangler [der, er] stillhet og, ja ... etter to uker jeg føler at jeg trenger å [ler] komme tilbake og bare slappe av».

Ifølge Agata føles livet i Polen «stressende» og hun kommer aldri til «ro», på samme måte som i Norge.

Barbara forteller nærmest det samme:

«Jeg ser at livet mitt har kommet på et annet nivå ... at det er ikke så mye stress, du tar ting med ro [...] du løper ikke hele tiden, sant? Du har noen ting å gjøre, så gjør du det. Fritiden, du tar ting med ro, slapper av. Du gjør det som du har lyst til, og det ser jeg når jeg reiser til Polen ... at, ja, nå er det fritiden min, nå kan jeg slappe av. Og når folk [på ferie i Polen] begynner å løpe rundt meg eller stresser, så sier jeg: Nei, ta det med ro, slappe av, [ler] alt går greit».

Barbara beskriver en annen «livstempo» i Polen, som krever mye og derfor kan ferien i Polen for Barbara, som for Magdalena og Agata, være «stressende»:

«Vet du hva? Begynnelsen av ferien er alltid fantastisk, fordi du treffer familie og venner og du spiser god mat [...] Men etter hvert så begynner jeg å savne hverdagen [...] de normale hverdagene som vi på en måte har bygget her [...] Det er det som jeg savner etter en stund. Så jeg sier at `Ja, to uker i Polen er nok´. Så skal jeg komme til ... min hverdagsliv [ler]».

Hvordan fungerer fritidslivet når en bor i brakker, sammen med mange andre? Fryderyk forteller: «Her folk er ikke så misunnelig på en måte, det er mye roligere jobbing og roligere arbeidsmiljø, så det går helt fint». Hans hverdagsliv i Polen og hverdagsliv i Norge er forskjellig på grunn av forpliktelsene i fritiden. «For meg, her i Norge, på en måte jobber du, er ferdig med jobben, dusjer du, også kan du slappe av. Mens i Polen så var [det] jobbing, så måtte [jeg] gå å handle fordi konen jobbet [...] skift, forskjellige skift, forskjellige dager, forskjellige uker. Så

[...] der hadde jeg mye mer oppgaver jeg måtte ta meg av, etter jobben og. Så var det litt mer hektisk».

Pendleren Franciszek beskriver fritidslivet i Norge og i Polen som forholdsvis likt. Men i likhet med Fryderyk mener han at fritiden i Norge kan innimellom føles som en slags «ferie», fri fra forpliktelser: «Her har jeg egentlig bare jobb, og så er jeg ferdig med det. Men i Polen er det jo noe flere plikter, flere ting jeg må ta meg av [...] Her kan jeg på en måte slappe av etter jobb og ligge flat, mens i Polen så er jo ungene som springer rundt».

Men hverdagslivet i Norge gir også flere stressmomenter, spesielt i begynnelsen og er ofte knyttet til språket. Som Magdalena forteller:

«Når noen sa noe til meg, så det var alltid stress, alltid stress når jeg hørte at noen begynner å snakke med meg, så jeg hadde sånn 100 % fokus og det var så slitsom [...] I begynnelsen var bare stress egentlig, av og til det var så stress at jeg bare hørte på noen og jeg hørte ikke hva han sa, for jeg tenkte, herregud, jeg forstår ingenting og jeg tenker at jeg forstår ingenting, istedenfor kanskje å følge med og kanskje finne på noen ord og finne ut hva han snakker om. Nei, jeg var så fokusert, herregud hva blir det nå, det blir bare flau».

Språkbarrieren fører til at ikke i alt går som det skal og selv om det ble bedre over tid finnes det fortsatt utfordringer i mange situasjoner, spesielt på grunn av forskjellige referansepunkter fra oppveksten:

«Humor for eksempel. Vi har ikke samme bakgrunn, så de [nordmenn] ler av noe eller noen kjente folk for eksempel de snakker om komiker eller noe sånt. Jeg kan ikke liksom delta i sånne samtaler.» Samtidig mister en slike referansepunkter også i Polen, jo lengre migrasjonsprosessen varer. «For hvis i Polen de begynner å snakke med noe som skjedde i det siste, så vet jeg ikke hva de snakker om». Likevel forblir språket, også over tid, et stressende moment:

«Det savner jeg, den sånn veldig åpen samtale, at jeg ikke trenger å stresse, for i Norge jeg stresser alltid. Jeg var på fest, i forrige uke og det var masse lyd og vi snakket om noe diet med en fyr. Også han sa at han lager smør-is, også tenkte jeg: Lager du smør-is? Så er det smør i det? Er det diett? Og [vi] snakket litt om det, liksom 20 minutter, også fant jeg ut det var ikke smør-is, det var smoothie».

5.7.2.1. *Fritidsaktiviteter*

Etnologen Liv Emma Thorsen (1993) knytter fritid til «øyeblikkene som roper: 'Fritt fram for det du har lyst til! Du, og ikke de» (ibid.:62).

«Hva mennesker velger å gjøre – for eksempel hvordan de fordeler tiden mellom arbeid og fritid, eller hvilke fritidsaktiviteter som prioriteres – har konsekvenser for den subjektive livskvaliteten. Indirekte kan disse valgene også si noe om levekårene, siden visse aktiviteter krever ressurser og tilrettelegging av miljøet. [...] Fysisk trening er lettere å gjennomføre hvis forholdene ligger til rette for det (f.eks. tilgjengelighet til treningssentra, penger til å betale medlemsavgift, grøntområder og stier i nærheten av boligen)» (Barstad 2014:171)

En stereotypisering kan føre til et bilde av nordmenn som mennesker som liker å være i aktivitet og tilbringe sin fritid i naturen. At nordmenn liker å jogge, gå på tur, stå på ski eller å være på sjøen, er ikke bare stereotypisering, men lett observerbare fenomener. Men hva gjør informantene når øyeblikkene roper: «Fritt fram»?

Magdalena forteller:

«Da jeg kom til Norge så jeg at alle egentlig jogger, og jeg trodde at jogging det er ikke noe for meg. Men jeg begynte og det går bra, så jeg selv ble påvirket. Jeg ser at det er viktig, og jeg også ser at veldig mange som er gamle folk er i veldig god form her. Og i Polen? Ja selvfølgelig det er eldre folk her som har det vanskelig, men i Polen [at] noen eldre menn som går opp fjell eller noe sånt det er ikke så ofte sett. Mens her det er så fint, og du ser at de beveger seg så bra, og de har det så bra. Det er energi i dem fortsatt og hvis jeg skulle ikke se ansiktet [...] jeg skulle tenke at det er bare noe ung mann. Så jeg må si det påvirker meg og jeg vil ha det [...] den frisk luft. De vil liksom puste dypere, og derfor jeg gjør det tror jeg. [...] I Polen der [er du] så sliten etter jobb, hvis du jobber til klokken syv, så du tenker ikke å bevege [din] muskulatur. Du vil sove eller bare spise noe. [...] Her er fint, for her man har tid til alt. Så sånne aktiviteter og. Og det er her så fantastisk, så jeg går, jeg tar også fjelltur».

At hun bor alene i Norge gjør at hun bruker fritiden sin også for å bli kjent med andre mennesker.

«Jeg investerer ganske mye tid [...] for å ikke bare være hjemme alene og også bli kjent med nordmenn mer [...] Så lenge jeg bor her, jeg må være del av samfunnet her, så det

tar mye tid av meg. Av og til jeg gjør sånne dumme ting som salsadans, istedenfor å skrive eller snakke med mine foreldre. Men det er viktig for meg å gjøre sånne ting, selv om det ser dumt ut. Det betyr mye for meg at jeg får snakke med nordmenn, ikke bare på jobb, men også ute [...] Jeg er ikke så veldig åpen, jeg liker ikke å danse så mye, spesielt så nært med folk, men jeg gjør det for å bli kjent med, å være liksom ute, ikke bare sitte inne i leiligheten og lære norsk fra TV [ler]».

Agata beskriver mulighetene i fritiden som «bedre» i Norge på grunn av nærhet til naturen:

«Natur er mye mer finere, også det er mye mer muligheter for oss til [...] friluftaktiviteter [...] vi går på fjellet hver eneste gang når det er mulig, når været er bra nok til å gjøre det. Vi sykler mye også. Først [...] vi ble medlem av helsestudio, men når vi opplevde at det er mye finere til å gå ut, å være ute uansett, [selv om] det regner litt. Så vi kvittet med det også, så vi begynte bare å gå ut så ofte som mulig.»

På spørsmålet om han opprettholder de samme fritidsaktivitetene i Norge som i Polen, svarer Franciszek: «Egentlig ikke, for [jeg] føler at jeg har ikke tid for så mye i Polen og her plutselig har jeg tid til å spille en spill på datamaskinen, eller se en film. Samtidig så føler jeg at jeg ikke har tid til det i Polen».

Pendlerne Fryderyk, Franciszek og Piotr har, sammen med andre arbeidskolleger, kjøpt en båt, som brukes mye i fritiden til å dra på sjøen for å fiske. Fryderyk forteller at han «har aldri vært på noe fisketur i Polen, og konen var veldig overrasket at jeg begynte å fiske. Men det er noe som jeg begynte her i Norge».

At polske arbeidsmigranter fisker i Norge er også et lett observerbart fenomen, både om kveldene og i helgene. Zygmunt bekrefter dette:

«In [the] Polish community [it] is very, very popular to fish here. The Polish people love to fish [...] I know Norwegians also, but before it was more popular for Norwegian people, but now [you] see everywhere you go on the shore, you see Polish people fishing. It`s very interesting».

Analytisk kommentar til arbeid og fritid

Flere av kommentarene til informantene gir uttrykk for at de opplever en forbedret livskvalitet i hverdagen. Det er generelt lite «negativt» som informantene trekker fram om Norge. Informant Zygmunt konkluderer forskjellen i hverdagslivet mellom Polen og Norge, som de fleste andre informantene gjør:

«I think [...] it's much more slower here. Not every time of course, because [it] depends of you personal behaviour, you know? What you do. But still I think it's much more slowly, which I like, you have more time to think, to think over what you are doing, actually. I think [...] the reason come [...] most of the material situation, you know? Because the economics in Poland is not so well.»

Den økonomiske situasjonen i Norge derimot gjør, ifølge Zygmunt, hverdagslivet enklere, fordi «you don't have to worry about money». Dette fører til at hverdagen blir mindre stressful og samtidig får en mer tid til andre ting. Likevel er det ikke bare økonomien som avgjør, ifølge Zygmunt: «Of course that has some roots in the culture, which in Norway is different [...] Which is, I feel different, that here it's a little bit slower. But in a positive way, you know? It doesn't mean boring».

Sosiologen Siri Næss (2011) definerer begrepet livskvalitet, som et ikke-materialistisk, psykologisk/subjektivt fenomen (Næss 2011:16). «I den definisjonen vi har valgt, fremheves både positive og negative tilstander. Livskvalitet knyttes definatorisk til nærvær av positive og fravær av negative opplevelser» (ibid.:20). Definisjonen inkluderer for eksempel:

«Kognitive og affektive opplevelser. Med kognitive opplevelser forstår vi opplevelser som inneholder vurderinger, tanker og oppfatninger. Er vi fornøyd med livet alt i alt? Liker vi yrkes- og familielivet vårt? Mener vi at vi får brukt evnene våre? Har vi nådd de mål vi har satt oss? Har vi tillit til at vi kommer til å nå målene? Med affektive opplevelser forstår vi følelsesmessige tilstander. Er vi glade, engasjerte, snarere enn engstelige og nedstemte? Er vi glad i noen og føler vi at noen er glad i oss?» (Næss 2011:21).

Når en undersøker informantenes utsagn i henhold til Siri Næss' definisjon av livskvalitet, så kan det sies at livskvaliteten av de polske informantene er høy i Norge, spesielt når det gjelder kognitive opplevelser: Yrkesmessig ser det ut at alle, til tross for noen vanskeligheter i begynnelsen, har funnet en posisjon som de er fornøyd med. I tillegg forteller alle at de får brukt evnene sine i yrkeslivet.

Nærhet til naturen i fritidslivet er med på at informantene beskriver en forbedret livskvalitet som forsterker opplevelsen av å være fornøyd. «Ro og fred», å kunne «slappe av», er sentrale aspekter i fritidslivet, samtidig beskrives arbeidslivet som lite stressende og mer behagelig enn i Polen.

Når det gjelder kvinner og arbeid i undersøkelsen, er det interessant å se at alle har fått arbeid som tilsvarer deres utdanningskompetanse. Både Magdalena, Agata og Zusanna har høyere utdanning og jobber i Norge innenfor sitt yrke. Barbara, som har en påbegynt høyere utdanning, har fått arbeid som hun trives veldig godt med og som hun mener tilsvarer hennes jobbønske. Kinga og Paulina er fortsatt under utdanning, og er derfor ikke med i denne fremstillingen. At tre av tre kvinnelige informanter med høyere utdanning har funnet arbeid innenfor sine yrker, tyder på at arbeidsmarkedet ikke er lukket for polske migranter i yrker som krever høyere kvalifikasjoner. Det kan se ut som om det finnes «gode» muligheter for polske kvinner, også utenfor renholdbransjen. Det kan videre tyde på at de som jobber i renholdbransjen enten har lavere utdanning, er veldig «fersk» i Norge, eller har språkproblemer, noe som igjen kan ha sammenheng med utdanningsnivået. At alle fire kvinnelige informantene i arbeid har fått «gode» jobber, har heller ikke sammenheng med rekrutteringsprosessen; alle fire er blitt rekruttert gjennom tre forskjellige, uavhengige kontakter.

Kapittelet om informantenes hverdagsliv i Norge og dens to sentrale segmenter arbeid og fritid skal avsluttes med et spørsmål: Hvem skal dra fra et land med «høye» lønninger og «lite» stress, tilbake til et land med «lave» lønninger og «mye» stress?

Når noen likevel velger å dra «hjem» igjen, kan dette ha sammenheng med migrantens identifisering og tilhørighet til Polen. Dette skal undersøkes nærmere i det neste kapittelet om identifisering.

5.8. Identifisering

I 2008 reiste jeg til Warszawa sammen med en venn. Når vi ankom i byens sentrum, satt vi oss ned ved hovedgaten *Aleja Jana Pawla II* og så på folkelivet. Etter fem minutter spurte min kamerat: «Hvor er egentlig alle *disse* polakkene?» Siden vi var i Polen svarte jeg at menneskene vi så på sannsynligvis var polakker. «Oh ja», svarte han. «Jeg trodde alle polakker gikk rundt i gule arbeidsklær, sikkerhetshjelm på hodet og en sløyekniv i sidelommen». Nei, slik var det ikke. I Polen var en *polakk* rett og slett ingen *polakk*.

En slik stereotypisering av polske migranter er ikke ukjent i Norge. Nordmenn har tilskrevet polakker en identitet som billig og samtidig dyktig arbeidskraft. I nordmenns «dagligtalen kan man høre noen snakke om `å ha en polakk´. Man kan skaffe seg en polakk, som om personen, og ikke tjenesten, er en vare» (Stang 2008:139). En slik stereotypisering er en måte å tilskrive andre en identitet på. Antropologen Manning Nash (1996) beskriver at en stereotypisering betyr å tegne en kulturell karikatur: «Stereotyping is a form of caricature of cultural, index features

of group differentiation; an emphasis and ranking of features that in itself helps mark the boundaries among different groups” (ibid.:25). Etnologen Billy Ehn (1975) begrunner en slik tilskrivning av sosiale identiteter med at vertslandets befolkning og migrantene mangler en felles historie (ibid.:133). Dette fører til at begge begynner med «blanke» ark. Alt som migranten «besitter» av sosiale identiteter fra hjemlandet «viskes» ut og blir byttet ut med andre, tilskrevne sosiale identiteter.

Identiteten som nordmenn har tilskrevet polakker kan dermed oppfattes som en kulturell karikatur, tegnet på blanke ark. Men finnes det likevel en «felles» polsk identitet? En som er litt mer «bærekraftig» enn en kulturell karikatur? Og hva er egentlig en identitet?

Det latinske ordet *identifisere* betyr «påvise samstemmigheten av; bringe under samme begrep; gjenkjenne som den (det) rette»²⁷. *Identitet* betyr «fullstendig overensstemmelse; den egenskap i alle deler å falle sammen med noe annet». Dette betyr at identifikasjon med noe eller noen forutsetter noe som *samstemmer*, noe som mennesker har *tilfelles*.

Ifølge etnologen Åke Daun (1999) er identitet «individets opplevelse av sine egenheter i forhold til andre. Samtidig omfatter identitet de egenskaper som andre tilskriver personer eller en gruppe av individer» (ibid.:156; egen oversettelse).

Også Peter L. Berger (1993) beskriver identitetsforming som et dialektisk forhold til andre og menneskets identitet blir et resultat av det som individet «blir tiltalt som av andre» (ibid.:13, egen oversettelse). Samtidig kan identiteten kun opprettholdes i konversasjon med andre og dermed blir identitetsskaping en ufullført sosialiseringssprosess som varer hele livet ut (ibid.). I et slikt konstruktivistisk perspektiv er den individuelle identiteten altså direkte knyttet til andre mennesker, og formes og omformes gjennom individets tilhørighet til ulike sosiale identiteter.

Finnes det en «sosial identitet» som den polske befolkningen har tilfelles? Sosiologen Anne White (2011) beskriver at polakker har en utpreget *nasjonal identitet*:

“Poles are often regarded as possessing a particularly strong sense of national identity [...] Instead of identifying Polish identity with a particular geographical location, the Polish nation-state, interviewees in both the UK and Poland seemed to regard identity as portable: you could be Polish anywhere in the world [...] If territory is not so

²⁷ Berulfsen og Gundersen 2004. *Fremmedord og synonymer blå ordbok*. Oslo, Kunnskapsforlaget

important a component of national identity, family and culture, which are portable, become even more significant” (ibid.:170).

Det som Anne White trekker fram som *nasjonal identitet*, vil jeg beskrive videre som *etnisk identitet*. Etnisk identitet er mindre knyttet til et geografisk territorium, den er *portabel* og kan knyttes til individets *tilhørighet* til en *etnisk gruppe*. Den blir ofte først betydningsfylt når individet eller en kulturell gruppe kommer i kontakt med en annen gruppe som er kulturelt forskjellig fra en selv (Sam 2006:21). For en migrant, som for de fleste mennesker, vil det å tilhøre til et større fellesskap, for eksempel en etnisk gruppe, forsterke opplevelsen av å føle seg «tilhørende» eller «hjemme», selv om en er «borte» fra sitt fødested. For de mennesker som oppholder seg langt vekk fra sitt hjemsted kan tilhørighet og etnisk identitet dermed bli en måte å definere seg selv på. Men hva definerer en etnisk gruppe?

En etnisk gruppe kjennetegnes, ifølge Billy Ehn (1996), på følgende måte:

- «(1) De fleste som tilhører den etniske gruppen gifter seg meg andre fra samme gruppen, noe som kalles for endogami.
- (2) Medlemmene oppfatter seg selv som etnisk gruppe, og blir samtidig oppfattet av andre som etnisk gruppe.
- (3) Medlemmene i gruppen opprettholder en forestilling om å ha et felles opphav.
- (4) De har noen signifikante kulturelle eller sosiale egenheter som skiller gruppen fra andre grupper, som for eksempel språk, religion eller skikker» (ibid.:66, egen oversettelse)

I et konstruktivistisk perspektiv på etnisitet, er en etnisk gruppe ikke en objektiv størrelse. Dette betyr at «i virkeligheten finnes det ingen skarpt avgrensede `etniske grupper`. Det finnes mennesker som føler og demonstrerer samhørighet i forhold til andre mennesker» (ibid.:79, egen oversettelse). Åke Daun (1999) beskriver dette slik:

«Etnisk tilhørighet er sosialt konstruert, dvs. en posisjon eller status som kollektivt tilskrives visse individer. Tilskrivningen skjer på språklig, religiøs eller annen grunn. I mange tilfeller gjøres denne tilskrivningen både av kollektivets egne medlemmer eller av utaførstående» (ibid.:172, egen oversettelse).

Som nevnt, skaper tilhørighet til en etnisk gruppe en følelse av å være hjemme, også i fremmede omgivelser.

«Hjemlandet er der du tjener levebrødet»²⁸, sier et polsk ordtak (White 2011:169, egen oversettelse). Alfred Schütz (1971b) beskriver «hjem» i essayet «The Homecomer» både som stedet der «alt begynner», som «residens», og som noe med en viktig *symbolsk betydning*. Den symbolske betydningen er knyttet til emosjonelle opplevelser og vanskelig å beskrive:

«Where I come from and whither I want to return is my `home´. Yet the home is not merely the homestead – my house, my room, my garden, my town – but everything it stands for. The symbolic character of the notion `home´ is emotionally evocative and hard to describe. Home means different things to different people. It means, of course, father-house and mother-tongue, the family, the sweetheart, the friends; it means a beloved landscape, `songs my mother taught me´, food prepared in a particular way, familiar things for daily use, folkways, and personal habits – briefly, a peculiar way of life composed of small and important elements” (ibid.:107f).

Alfred Schütz viser i tillegg at begrepet «hjem» har forskjellige betydninger for mennesker som aldri har forlatt sitt hjemsted, for de som er oppholder seg langt ifra «hjemmet» og for de som vender tilbake til hjemstedet sitt (ibid.:108). Hvilken betydning har *hjem* for informantene?

Magdalena føler ingen sterk tilknytning til hjembyen sin:

«Jeg aldri følte [meg] hjemme i den byen jeg kommer fra. Jeg følte [meg] mer hjemme i Krakow hvor jeg studerte og min far er fra Krakow [...] [Hvis] min familie forsvinner fra [hjembyen], så jeg skal ikke kanskje besøke det stedet, så ja det er litt trist. Kanskje derfor jeg begynte å ha sånne tanker at jeg kan egentlig bare reise. Og ingenting som holder meg».

Det geografiske hjemmet er mindre viktig enn familien og andre nære personer:

«Hjem kanskje er et sted hvor er folk som er glad i deg, og det har jeg ikke her. Jeg har noe folk som er gode venner, men faktisk er det sånn at jeg har ingen jeg kan si at jeg kan stole på. Jeg tror jeg kan stole på dem [...] Jeg vet at jeg kan stole på mine foreldre, selv om vi krangler, jeg [vet] hundre prosent, hvis jeg trenger noe, de kommer hit. Andre folk, nei, ikke her. Så jeg lærte med tiden at det er familie du kan stole på og det mangler her og det er forferdelig. Men hjem er også [et] sted hvor jeg er hver dag og hvor jeg opplever livet, ikke sant? Hvor jeg gråter og jeg ler og jeg har det gøy og jeg har problemer [...] Jeg kan si at jeg har to hjem da. For den liten kjellerleilighet over

²⁸ «Your homeland is where you earn your bread».

[gatenavn] det er hjem for meg, det er sånn kjempe liksom nært mitt hjerte sted [...] Jeg elsker å komme hjem der. Men ja, hvor mine foreldre bor det er sikkert hjem, det er noe trygt sted. Hvis jeg blir arbeidsledig her og ingen hjelper meg her, så selvfølgelig eneste sted jeg kan gå er hjem til Polen hvor mine foreldre er. [Så] enten er det hvor folk som er glad i meg og jeg er glad i dem er, eller er det stedet hvor jeg liksom er, har hverdagsliv og det er her i Bergen. Så det finnes to hjem. Det må man si til slutt».

Barbara beskriver «hjem» slik:

«Hjem er ikke et hus. Det er ikke en bygning. Det er folk. Det er det som du tenker når du er sliten, når du trenger et sted hvor du skal føle deg bra. Hvor du skal føle deg trygt ... det er hjem [...] Hver eneste gang når du tenker hjem, så tenker du om folk som ... er nærmeste ... før var det selvfølgelig foreldrene og de nærmeste venner. Nå er det mannen min. Så hvis jeg tenker hjem, så er det han».

Betyr det at stedet spiller ingen rolle? «Så langt [...] du trives med folk. Stedet kan forandre seg».

Franciszek beskriver hjem slik: «Hjem? Familie, noe eget [...] en plass du kommer tilbake til [...] Det er også et sted du kommer tilbake til [...] ikke geografisk sett, men et sted du kommer tilbake til». Kunne det også vært i Norge? «Ja, jeg tror det, hvis familien var her med meg, ja». Likevel ser han ikke framtiden i Norge: «Framtidsplaner? Jeg tror ikke jeg kommer til å bo i Norge [...] planen er å bygge hus i Polen».

Zygmunt ser i begrepet hjem to betydninger:

«There`s [...] to pictures. One is like where I have been born [...] it`s more deeper. It comes from the, somewhere from sub-conscious, like the home means the place where your mother is, father, the closest family. So that`s the first thing which you see. But then, after it`s more material, like [the] place where you live at the moment. So it`s the second what comes on my mind. So wherever I am, like I`m here now, I would call it home. But if I want [...] to take the first feeling on the top [...], from the place you were born, you spend the most of the time, so it will definitely always be the place where you come from. But [...] also it`s the place I just live now, so I would call, I would somehow call Norway home now».

Hvordan identifiserer seg informantene med hjemlandet? Barbara forteller:

«Jeg føler meg litt sånn, jeg begynner å være en del av norske miljøet, men jeg blir aldri norsk, det må jeg si [...] Jeg er ikke født her, foreldrene mine er polske og jeg er polsk.

Jeg blir polsk hele livet mitt. Det tror jeg. Og det er noe med at du bor et annet sted og du har respekt til de reglene og kultur som du må leve med. Og du bare godtar det.»

På spørsmålet om Zygmunt`s hyppige reiser til Polen gir ham en følelse av å leve mellom to kulturer, svarer han: «No [...] I mean I do love my country of course. I'm not like trying to get another passport or something. Because I think most of the Polish people they are stuck to the culture, [but] they respect other places they go [...] They are proud of the country which is in trouble, but [...] [the trouble] doesn't change the history. But I think I go there because of the family. Definitely. If I wouldn't have family, I wouldn't go so often».

Zusanna`s to barn er begge født i Norge, men polske statsborgere. Derfor ønsker hun å sende sine barn på en polske lørdagsskole i Bergen for å gi dem en forståelse om hvor de kommer fra: «Jeg tenker at når guttene mine nærmer seg til skolealder, at kanskje de kan gå der litt [...] Fordi jeg tenker det er greit til å vite at vi er fra Polen, også bli kjent med [polsk] historie og kultur og tradisjon».

Analytisk kommentar

Det kan se ut om spørsmålet om etnisk identitet blir viktigere for de informantene som har et mer langsiktig perspektiv på oppholdet. Som vist tidligere, er etnisk identitet ikke noe statisk, men noe som endrer seg over tid. I en slik forståelse av etnisk identitet er det ikke så overraskende at identitetsspørsmålet om «hvor kommer jeg fra?» blir mindre viktig når livet på alle samfunnsområder fortsetter i Polen, ikke Norge. Familien er i Polen, bostedet er i Polen, arbeidet foregår sammen med andre polske migranter, bostedet i Norge deles med andre polske migranter. Polsk populærkultur opprettholdes gjennom internett og polsk TV. Det spises polsk mat, det røykes polske sigaretter og drikkes polsk øl. Det blir lite «norsk» i dagliglivet og derfor oppstår det ikke noe større spørsmål om sin egen identitet og tilhørighet.

For pendlerne er Norge bortebane, mens Polen forblir uten tvil deres hjemmebane, også når de oppholder seg fysisk i Norge. Michael Piore (1979), som nevnt tidligere, beskriver dette slik: “The individual's social identity is located in the place of origin, the home community” (ibid.:54).

Et viktig aspekt som kan gi informantene en følelse av å være hjemme i Norge, er de katolske menighetene som tilbyr messer på polsk og som fungerer også som et møtested for polakkene. Utover slike religiøse «tilbud», finnes det også mer og mer kulturelle tilbud som kan forsterke migrantenes hjemmefølelse.

De som har et mer langsiktig perspektiv på oppholdet, opplever dette annerledes og føler seg til tider splittet. De ønsker å være begge steder samtidig. Det norske arbeidslivet som mindre stressende og bedre betalt, nordmenns «avslappende» holdning i hverdagslivet og norsk natur på den ene siden, og polsk kultur, katolsk tro og deres felles historie på den andre siden. Denne splittelsen vil jeg avslutningsvis vise med Magdalenas ord:

«Hvis jeg ser bildene fra folk [i Norge], fra hytte, fra sommerferie, det [er en] fjord og det [er] så pent der og alt. Men av og til [jeg] har sånne triste tanker at jeg bare foretrekker sånn veldig fattig landsby i Polen, hvor jeg var da jeg var barn og de lukter fra der, dufter fra der. Det kommer noen minner til meg da. En sånn fin fjord, jeg bare tenker hvis jeg skulle ha familie her, selvfølgelig vi skulle ta ferie i noe hytte her i Norge, vi skal ikke bare dra til Polen hele tiden. Så det blir alltid noe trist, at det henger ikke sammen med min barndom, min barndom, med mine minner. Så det [er det] som jeg sliter med, minner fra barndom, at det finnes ikke her [...] ikke de dufter, ikke sånne ting». Tvilen om hun skal bli boende i Norge viser seg også i at «hvis jeg er på ferie i Polen, så savner jeg ikke Norge så mye». Samtidig er tanken på å flytte tilbake veldig vanskelig «for det blir trist. Det blir sikkert veldig trist for meg.»

I hvorvidt en slik *splittelse* eller *dualitet* fører til informantenes tilpasninger i det norske samfunnet, skal undersøkes nærmere i det neste kapittelet om deres akkulturasjonsstrategi.

5.9. Akkulturasjonsstrategi

Alfred Schütz (1971a) beskriver den “fremmede” (for eksempel en «immigrant») slik: «`Stranger` shall mean an adult individual of our times and civilization who tries to be permanently accepted or at least tolerated by the group which he approaches» (ibid.:91). Er det et ønske for de polske informantene å bli permanent akseptert eller i det minste tolerert i Norge? Vertslandets syn på migranter er en viktig aspekt for å føle seg akseptert eller tolerert. Samtidig ligger det også et ansvar hos migranten selv, i form av tilpasninger i det nye samfunnet. I denne delen vil jeg derfor undersøke akkulturasjonsstrategien, ved å se nærmere på informantenes sosiale kontakter i Norge (både med nordmenn og andre polske migranter) og deres kontakt med hjemlandet.

Akkulturasjon er blitt brukt i mange ulike sammenheng og er et forholdsvis gammelt begrep. Psykologen David Sam (2006) viser at akkulturasjon i en enkel forklaring dekker alle forandringer som kulturmøter mellom individer eller grupper medfører (ibid.:11). Det kan identifiseres tre aspekter som akkulturasjon bygger på: kontakt, gjensidig påvirkning

(innflytelse) og forandring²⁹. *Kontakt* forutsetter jevnt førstehåndskontakt mellom minst to kulturelle grupper. Spørsmålet om hvor lenge kontakten skal vare er mindre viktig: «Consequently, short-term visitors such as tourists who undergo several changes may be experiencing as much acculturation as indigenous peoples who experience cultural contact over several generations» (ibid.:14f). *Gjensidig påvirkning* betyr at to eller flere grupper påvirker hverandre og det er derfor ikke bare minoritetsbefolkningen som forandres gjennom denne kontakten, men også majoritetsbefolkningen. «Although most acculturation research takes place in a dominant – non-dominant relationship, it is important to indicate that `dominance´ is not considered a necessary prerequisite for acculturation to take place» (ibid.:15). *Forandring* blir et resultat av en dynamisk prosess som oppstår gjennom kontakt mellom grupper og deres gjensidige påvirkning. «An inherent aspect of contact is change which involves both a process that is dynamic, and an outcome which may be relatively stable» (ibid.:16).

Begrepene *assimilasjon* og *akkulturasjon* blir ofte brukt synonymt, noe som er misvisende, fordi migrantens påvirkning av vertslandets samfunn er forskjellig i begge perspektivene. Et assimilasjonsperspektiv kan beskrives som en *enveis* tilpasning, der én gruppe tilnærmer seg en annen og blir som den andre (ibid.:17). Akkulturasjon kan som regel oppfattes som en *toveis* tilpasning. I et toveisperspektiv er det to individer eller grupper som påvirker hverandre og dermed vil begge kunne gjennomgå en forandring. «Here, the assumption is that both individuals and groups in contact can change, but do not necessarily change towards a neutral or a mid-point» (ibid.:17). Det kan hevdes at assimilasjonsperspektivet er ikke adekvat for temporære migranter, som holder permanent kontakt med hjemlandet og som ofte har sin familie i Polen.

Kontakt mellom mennesker med forskjellig kulturell bakgrunn oppstår som regel innenfor stater som har flere enn én kulturell, lingvistisk eller religiøs enhet levende i samfunnet (Berry 2006:27). I akkulturasjonsmodellen etter psykologen John W. Berry (1997) finnes fire mulige strategier til akkulturasjon: assimilering, separering (segregering), integrering og marginalisering (ibid.:9ff). Akkulturering, etter denne modellen, er knyttet til om migranten ønsker å opprettholde sin kulturelle bakgrunn og om det ønskes kontakt og deltakelse i vertslandet. Dermed oppstår to sentrale spørsmål:

²⁹ Oversatt etter Sam (2006:14): Contact, reciprocal influence, change.

«To what extent are cultural identity and characteristics considered to be important, and their maintenance strived for? To what extent should they become involved in other cultural groups, or remain primarily among themselves?» (ibid.).

Assimilering er tilstede når minoriteter eller andre kulturelle grupper ikke opprettholder sin egen kultur, men «smelter» inn i vertslandets kultur. *Separering* er gitt når migranten holder fast ved sin egen kultur og unngår kontakt med vertslandet. *Integrering* betyr å holde fast ved sin egen kultur, samtidig som å bli en del av vertslandets samfunn. *Marginalisering* er gitt når det hverken er interesse for opprettholdelse av sin egen kultur eller kontakt med vertslandet befolkning (ibid.:9f).

Inndelingen gjelder i en samfunnsstruktur som gir minoriteter og deres individer frihet til å velge hvordan de ønsker å akkulturerer seg (ibid.). Hvordan individer eller grupper akkulturerer seg, altså hvilken akkulturasjonsstrategi de benytter seg av, er forskjellig:

«It is important to note that not everyone becomes a member of the new society in the same way: some jump in with both feet, seeking rapid absorption, while others are more hesitant, seeking to retain a clear sense of their own cultural heritage and identity, thereby revealing different acculturation strategies» (Berry 2006:30).

John W. Berry (2006) viser at migranten kan for eksempel være positivt innstilt til både integrasjon og segregering, fordi begge forutsetter en opprettholdelse av sin egen kultur og identitet (ibid.:37). David Sam (2006) viser at akkulturasjonsstrategiene kan dessuten tenkes som «faser» som individer kan gjennomgå om igjen og om igjen, ved å bruke flere strategier ved forskjellige anledninger (ibid.:19). Forestillingen om at oppholdet skal være kort og temporær kan sette grenser i forhold til migrantens involvering i samfunnet:

«In their case, the process of becoming involved in the plural society is complicated by their knowledge that they will eventually leave, and either return home or be posted to yet another country. Thus there may be a hesitation to become fully involved, to establish close relationships, or to begin to identify with the new society» (Berry 2006:30).

Det er sjeldent at førstegenerasjonsmigranter, som informantene er, assimilerer seg, selv om noen vil flytte permanent (se Arnstberg og Ehn 1980:15). Etnologene Karl-Olov Arnstberg og Billy Ehn (1980) beskriver at dette henger sammen med at den kulturelle påvirkningen som mennesker er blitt sosialisert under, er som regel så stor at det nesten ikke er mulig å «miste»

den. Ofte er det slik at når førstegenerasjonsmigranter integrerer seg i vertslandets samfunn, vil andregenerasjonen vise sterke assimileringstendenser (ibid.).

Sosiologene William I. Thomas og Florian Znaniecki (1996 [1918-20]) beskriver i «The Polish Peasant in Europe and America» at polske migranternes tilpasninger i det amerikanske samfunnet handlet for førstegenerasjonsmigranter ikke om assimilering i det amerikanske samfunnet, men om en nyskaping.

«The fundamental process which has been going on [...] is the formation of a new Polish-American society out of those fragments separated from Polish society and embedded in American society. This Polish-American society as a whole is, indeed, slowly evolving from Polonism to Americanism, as is shown by the fact that its members, particularly those of the second generation, are continually acquiring more American attitudes and being more influenced by American civilisation» (ibid.: 107f).

Eli Zaretsky (1996 [se Thomas og Znaniecki 1996]), redaktør for en utgave av “The Polish Peasant in Europe and America” forklarer:

«Thomas and Znaniecki`s main point was to convince Americans that the Poles were not simply becoming `American´ but were becoming something different and unique: Polish-Americans, with their own culture, values, and institutions. The Poles do not simply “repeat” the culture they shared in Poland, according to Thomas and Znaniecki, but change it so that it becomes serviceable in the American context” (ibid.:105).

Thomas og Znaniecki`s studier er basert på brev mellom migrantene og hjemlandet og viser deres opprettholdelse av kontakt med Polen. Som vist tidligere, har den teknologiske utviklingen gitt migranter andre muligheter på ulike plan: den har blant annet ført til gratis internett-telefon og billige flyreiser. I Thomas og Znaniecki`s tid fantes brev og båt. Likevel ligger i disse ulike tidsepoker den samme intensjonen hos de fleste migranter: å opprettholde kontakt med hjemlandet.

Å ha kontakt med hjemlandet, enten det er med familien i Polen, gjennom polsk TV og nyheter eller gjennom kontakt med andre polske migranter i Norge, strider mot assimilering og marginalisering. Kontakt med hjemlandet åpner derimot for integrering og separering. Hvordan og i hvilken grad holder informantene kontakt med hjemlandet?

Det viser seg at alle informanter som har flyttet til Norge i voksen alder, følger med på polske nyheter, enten gjennom egen TV eller internett/Facebook etc. De som pendler følger ikke med

på norske nyheter, mens de som har et mer langsiktig perspektiv på oppholdet følger som regel med på norske nyheter, enten av ren interesse eller som et medium til å lære seg norsk. Paulina forteller for eksempel at foreldrene hennes, som hun bor sammen med i Norge, har bevisst valgt å ikke ha polsk TV: «Vi har norsk TV, fordi vi vil at min yngre bror skal se TV på norsk også (...) for å snakke bedre, fordi vi snakker hjemme polsk. Så det er bare til at han kan skjønne litt mer».

Det viser seg at alle har kontakt med andre polske migranter, enten på jobb og/eller i fritiden. Magdalena forteller:

«Jeg har to polakker jeg jobber med og vi har truffet noen ganger [og] vi har god kontakt på jobb [...] Jeg var her ett år kanskje, da [tenkte jeg], jeg kjenner ingen fra Polen [i Norge] og [...] jeg kunne ikke snakke polsk med noen. Jeg snakket enten engelsk eller norsk [...] Så plutselig, [jeg] hadde problemer med polsk, etter sånne store pauser. Så jeg begynte å tenke, ok, kanskje jeg bør gjøre noe mer i kirken. Og det er sikkert gode folk der. Så jeg gikk bare til messe, men du kan ikke bli kjent med folk [der], [...] for messe er ikke noe sted til å prate eller sånne ting. Så jeg begynte å rydde kirken, jeg begynte å, ta sånn kaffe etter messe. Så jeg ble kjent med folk på denne måten».

På etterspørsel bekrefter hun at hun ønsker kontakt med andre polske migranter, for å snakke de polske språket. Hun føler spesielt at språkproblemer begrenser hennes relasjon til nordmenn. Det å bare kunne snakke om alt, uten språklig barriere savner hun. Samtidig ønsker hun ikke altfor tett kontakt med polske venner, for å også kunne være en del av det norske samfunnet. «Nå for eksempel jeg har noen polske venner og av og til jeg føler at de ringer for ofte, så nå jeg setter mer pris på nordmenn» (Magdalena). Derfor ønsker Magdalena å bli kjent med det «norske»: «Så lenge jeg bor her, jeg vil ha mer kontakt med nordmenn, med Norge, bli kjent med Norge og norsk historie». Også Barbara begrenser ikke sine sosiale kontakter i Norge utelukkende til andre polakker: «Vi har noen [polske] venner, men jeg er ikke på en måte stengt for de andre, sant? [...] Det er ingen begrensning for meg at, ja, mine venner skal bare være fra Polen». Samtidig betyr dette ikke at hun kommer til å assimilere seg i det norske samfunnet:

«Jeg vet ikke om det finnes noe tidspunkt at jeg blir nordmann på en måte. Jeg tror det blir jeg aldri. Men språk det blir mye bedre, også videre og kanskje bli mer kjent med historie. Men jeg [...] spør meg om hvis jeg bare lever her hele livet: Blir det sånn at jeg føler meg som en av dere en gang? Eller blir det alltid forskjell? Og jeg tror det blir alltid forskjell».

I motsetning til Magdalena, som har lite kontakt med foreldrene i Polen, snakker Agata hver dag med sin mor og/eller søstrene sine i hjemlandet. Selv om hun har over tid mistet litt kontakt med vennene i Polen, er hun blitt kjent med mange polske migranter i Norge. Kontakten til nordmenn derimot er mer eller mindre begrenset til arbeidsplassen. «Jeg har mange polske venner her, så jeg har ikke så [mye] kontakt med norske folk, men på jobben min for eksempel, jeg har mange fine folk som [...] er veldig vennlige». I fritiden har Agata, som nevnt, ingen kontakt med nordmenn:

«Min kontakt er bare med de polske [...] Det er nok for meg [...] Vi har polsk kirke her, så [...] vi bruker som samlingssted, på grunn av vi kan, det er norsk tradisjon, [...] samle oss, i krypten [...] og drikke kaffe og bare, ja bli kjent med hverandre ... det finnes ikke i Polen, så derfor jeg sier at det er norsk tradisjon».

Kirken fungerer altså utover messene også som et møtested og etter messene «når noen har lyst og vil bli kjent med mer folk, trenger hjelp, det er mulig til å få det» (Agata). Kirken er som regel så fullt under de polske messene at «hvis du kommer fem på tre, så får du ikke sitteplass» (Barbara).

I tillegg finnes mange arbeidsplasser i Norge der en kan treffe andre polakker. Agata begynte å jobbe på flere kantiner og «der var alltid noen som kom fra Polen». At det finnes mange polske migranter i Norge, fører også til tilfeldige møter, som Agata forteller:

«Det var ganske morsom situasjon. Siste gang når vi har vært på Fjellveien med venninnen min, vi bare snakket polsk, også [...] vi hadde det moro og [...] en jente som gikk mot oss, også hun begynte å snakke med oss [ler]. Bare på grunn av [at] vi snakket polsk, så det er ikke, det er ikke vanskelig å treffe på polakker, der er mange polakker her, så ...»

I en by som Bergen finnes utover kirken en polsk forening som organiserer forskjellige arrangementer, for eksempel med polske kabaretgrupper. I tillegg organiseres det også «møter til barn [...] hvis det gjelder juletiden [...] [og] Halloween eller karneval», som Barbara forteller. Selv om disse er stort sett barnesamlinger, så er mange av foreldrene også med og møtes på denne måten.

Zusanna forteller at den polske foreningen i Bergen også «åpnet skole og barnehage. De er åpen annen hver lørdag [og] det er tilbud til polske barn». Skolen er altså ingen daglig skole, men

supplerende til den offentlige skolen. Noen av slike polske foreninger er ment til å gi støtte til den polske befolkningen i Norge på ulike plan. Zygmunt forteller:

«Some of them they help people if they have trouble [...] Like they need some [help] about language, about the laws, about possibilities, [...] to have fun [...] They make some concerts [...] So they are trying to make a little Poland for this people».

Et høyt antall polakker i Norge, fører også til nettverksbygging og mange kjenner hverandre gjennom ulike kontakter, men hovedsakelig gjennom arbeid og kirken:

«The religion part [...] it's connecting the people, you know? But the truth is, because I don't really work in this building construction [...] Most of the people they meet there, you know? Because I think around 70 per cent, this is my calculation, of Polish people works in the field of building constructions [...] So, the point is, they use to work together in different place, so that's how they meet. So, that's what's my opinion about how people know each other. Everyone knows this guy and that one, between Polish community" (Zygmunt).

Alle informanter er minst tre ganger i året i Polen og noen oftere. Hvor hyppig besøkene blir har ofte med deres ansettelseskontrakt å gjøre. Magdalena, Agata, Barbara, Zuzanna for eksempel er fast ansatt i Norge og derfor knyttet til den norske ferieloven som alle norske arbeidstakere. Pendlerne Fryderyk, Franciszek og Piotr følger sin turnus med som regel fem uker i Norge og deretter to uker i Polen. De bor dermed i Polen og er i Norge kun for å arbeide. Altmuligmann Zygmunt er i Polen som regel mellom seks til åtte uker i året. Studentene Paulina og Kinga reiser så ofte som mulig til Polen.

Analytisk kommentar

«Integration (and separation) can only be pursued when other members of one's ethnocultural group share in the wish to maintain the group's cultural heritage" (Berry 1997:11). Dette aspektet er helt klart oppfylt hos informantene. Alle gir uttrykk for at de er polske og ønsker å opprettholde hyppig kontakt med hjemlandet. Når det gjelder akkulturasjonsstrategien kan det identifiseres to tendenser. De som ikke pendler kontinuerlig integrerer seg: de opprettholder sterke bånd til hjemlandet og deltar samtidig på flere plan i det norske samfunnet. De informantene som pendler mellom familie/bosted i Polen og arbeid i Norge er på alle måter separert fra det norske samfunnet, selv om noen framhever sin «kontakt» med nordmenn på et diskotek i helgene, eller et sjeldent middagsbesøk hos en norsk kollega. Fakta er, at de har ingen

norskkunnskaper (ingen engelskkunnskaper heller), følger ikke med på norske nyheter, har ingen kunnskap om rettighetene sine i Norge og bor og arbeider sammen med landsmenn.

Det kan hevdes at integrering er et ideal i Norge. Men å integrere migranter som egentlig «lever» i Polen, også når de befinner seg fysisk i Norge, vil være vanskelig. For de første mangler de en motivasjon til å lære seg språket, som er en av de viktigste faktoren til integrasjon. For det andre legger også deres arbeids- og bosituasjon til rette for segregering. Studier har vist (se Stang 2008; Friberg 2011; Friberg og Eldring 2011) at det foregår segregering på norske byggeplasser, dvs. polske arbeidere jobber kun i lag med andre polske arbeidere. Samtidig har deres sosiokulturelle bakgrunn fra Polen også påvirkning på deres separasjon fra det norske samfunnet: De snakker svært lite engelsk og beskriver selv at norsk er «for vanskelig» til å lære.

Billy Ehn (1975) beskriver i sin undersøkelse av jugoslaviske migranter i Sverige fire aspekter som begrenser deres kontakt med lokalbefolkningen: «(1) språkbarrieren, (2) svak motivasjon til å lære seg et nytt språk og bygge opp en ny omgangskrets (3) tilgang på alternativ samvær samt (4) svenskenes unngåelse av dem» (Ehn 1975:117, egen oversettelse).

Når det gjelder informantene, gjelder punkt (1-3) for de informantene som pendler. Punkt (4) gjelder også for disse, men er samtidig et resultat av de tre andre. Punkt (4) er dermed ikke nødvendigvis knyttet til at nordmenn unngår dem bevisst, men manglende språkkunnskaper blir en «naturlig» barriere. Den språklige barrieren skaper en «ond» sirkel for pendlerne, som jeg vil demonstrere ved hjelp av informant *Fryderyk*.

Fryderyk svarer på spørsmålet om hvilke fremtidsplaner han har, at han ønsker å ha jobb i Norge. Hvorfor henter han ikke sin kone til Norge, hvis han ser sin arbeidsfremtid i Norge? «Jeg har vurdert det [og] alle har tenkt litt på det. Men da måtte jeg hatt fast jobb her. Også igjen for å få fast jobb så [...] kommer vi tilbake til den språkbarrieren, så språk er ikke helt på plass». Hvorfor lærer han seg ikke norsk? «Jeg prøvde å lære meg litt via internett, men det var veldig vanskelig». Blir ikke det vanskelig på jobb uten språkkunnskaper? «Formannen min er polsk og ellers så prøver jeg å kommunisere på engelsk». Så Fryderyk snakker engelsk? «Litt. [...] Jeg forstår mer enn jeg klarer å si [ler]». Samtidig nytter den lille engelskkunnskapen ikke alltid, spesielt ikke for å eventuelt forbedre sin arbeidssituasjon: «Du må være ganske flink å snakke engelsk. Jeg kan snakke litt engelsk, men det er litt sånn at hvis jeg blir nervøs eller litt stresset, så plutselig klarer jeg ikke å si så mye. Og det er viktig å være flink å snakke engelsk». Alt tyder på Fryderyk er i en ond sirkel: Han vil jobbe i Norge, men han snakker ikke norsk og

altfor lite engelsk. Uten språkkunnskaper kan han ikke få en fast stilling. Uten fast stilling kan han ikke hente sin kone til Norge. Det eneste som kan hjelpe er å lære seg språket, men det er for «vanskelig». Derfor kan det se ut at «hjem», som et trygt sted å vende tilbake til, vil for han forbli i Polen.

John W. Berry (1991) viser at de forskjellige akkulturasjonsstrategiene er også på forskjellige måter knyttet til en opplevelse av «*acculturative stress*» (ibid.:39). De som føler seg marginalisert opplever som regel høy stress og det samme gjelder de som er separert. Integrasjon er strategien som fører til minst stress, mens assimilasjon fører til en mellomtilstand (ibid.). «Stress» kan være en sentral faktor under et midlertidig opphold. Selv om informantene opplever mindre stress i arbeidslivet enn i Polen, så vil separasjon som strategi sannsynligvis begrense handlingsmulighetene i Norge og begunstige mange stressmomenter. Sosiologen Abdelmalek Sayad (2007) har beskrevet denne tilstanden som «The Suffering of the Immigrant».

Informantene som har et mer langsiktig perspektiv på oppholdet velger integrasjon som akkulturasjonsstrategi. For disse vil stressmomenter i hverdagslivet være tilstede (spesielt i begynnelsen), men ta av med tid. Studier i Skandinavia (se Westin 2006) viser at integrasjon er den mest funksjonelle og adaptive akkulturasjonsstrategien i de nordiske landene.

Denne delen har vist at informantene som pendler lever separert fra det norske samfunnet. Deres sosiale kontakter i Norge er knyttet til andre polakker, både på arbeidsplassen og i fritiden. Resten av informantene er på ulike måter integrert i det norske samfunnet, enten i fritiden og/eller på arbeidsplassen. Men er integrasjon et tegn på å være permanent i Norge? Eller kan en integrert migrant også være midlertidig?

5.10. Midlertidig eller permanent?

“Til alle tider har en betydelig del av menneskeheten vært i bevegelse [...] [og] en sirkulasjon må nødvendigvis medføre vedvarende turbulens. Det dreier seg om en kaotisk prosess som umuliggjør enhver form for planlegging, enhver langsiktig prognose» (Enzensberger 1993:9).

Forestillingen om å leve midlertidig i Norge kan ha betydning for migrantens tilpasninger til landet. Mange unngår å bygge opp nære relasjoner eller skape identifikasjon med den norske kulturen, som de pendlende informantene har vist. Men er dette et karakteristisk trekk ved temporær migrasjon? Eller kan migranter, til tross for et midlertidig opphold, integrere seg,

bygge opp relasjoner og skape identifikasjon med vertslandet? Finnes det forskjellige «typer» midlertidighet? I den nest delen vil jeg se nærmere på hvordan informantene oppfatter seg selv: midlertidig eller permanent? Hvordan beskriver informantene sin egen status?

Pendlerne Fryderyk og Franciszek, som begge har kone og barn i Polen, svarer tydelig at de er midlertidig i Norge. Piotr er singel og svarer det samme.

Magdalena forteller at spørsmålet er svært vanskelig:

«Jeg har det vanskelig å si om jeg vil tilbake eller ikke. Det er sånn at når jeg er her, jeg trives så godt og hvis noen spør meg om jeg blir her for godt, så gjør det vondt å si ja. Jeg vil heller ikke si at jeg flytter til Polen, for hvis jeg flytter til Polen så blir jeg i Polen og [da] blir det ikke Norge lengre eller en gang til. Det er liksom at jeg vurderer det, men jeg bare ser hvordan mitt privatliv skal se ut, for jeg er her helt alene og jeg flyttet alene».

Ideelt sett burde livet hennes kombinere Polen og Norge: «I perfekt liv, perfekt verden, jeg skulle bo samtidig i Norge og Krakow. Det er perfekt liv. Jeg vil ikke flytte fra her».

Magdalena framhever opplevelsen av å være todelt flere steder under intervjuet:

«Veldig ofte folk i Polen sier til meg [...] du skal bare fortsette i Norge, alltid, du kommer ikke tilbake. Å høre på det i Polen det gjør forferdelig vondt. Jeg vil ikke at det blir sånn, men jeg vil ikke flytte fra Norge. Så jeg vet ikke hvordan det løser seg til slutt. For jeg ser ikke noe løsning nå til det, at jeg bor i Polen og i Norge, på noen måte. Hvis jeg kunne koble det sammen, så det blir fantastisk. Men derfor jeg vil ikke bestemme ennå. Nå jeg bare nyter livet her ... det er så godt»

Zygmunt kan heller ikke bestemme seg og holder seg mulighetene åpen:

«I leave it open, because [I'm] not the best [in] predicting future. I have no idea [...] it depends also about [...] the economical situation here. Because that is true there is a lot of people coming from abroad, but economic is slowing down, right? I wouldn't say it will be a terrible disaster [...] If you are [a] person who speaks Norwegian, who have good qualifications, you will finally have a work, I believe. But it might be more difficult for us as foreigners, to live here with the good material status. I think so. We will see?».

Hvor vanskelig spørsmålet om permanent eller midlertidig er viser Zygmunt om og om igjen: «I'm planning to stay here ... but on the other hand ... I want to have all the gates open [...]

I'm just staying here for now, so that's ... more or less, I'm here ... yeah, that's it. It's difficult to say. Ja, that's it.”

Barbara er en av de få som forklarer at hun har i hvert fall planer om å bli permanent i Norge: «Jeg tror at det blir permanent, egentlig [...] Vi [hun og hennes polske samboer som hun traff i Norge] har våre planer bundet med Norge». Senere under intervjuet svarer Barbara på spørsmålet om hun tror at hun blir boende permanent i Norge: «Ja ... jeg sier aldri alltid, sant? Det gjør jeg ikke. Men planen er å være her. Men livet kan komme med forskjellige situasjoner, ja, for eksempel plutselig, vi blir nødt å komme tilbake. Men planen er å være her [ler]».

Zusanna ser også på oppholdet som mer langsiktig. På spørsmålet om permanent eller midlertidig svarer hun: «Puh, altså jeg visste ikke når jeg kom hit, jeg var ikke helt bestemt, også jeg var ganske ung ... men [...] nå bor vi her [...] litt over åtte år ... også ... vi vet ikke. Men vi tror at vi skal bo her ... litt lengre ...» Før Zusanna reiste til Norge hadde hun altså ingen planer om hvor lenge oppholdet skulle vare. Hennes to barn blir født i Norge, men er begge polske statsborgere. «Men, vi vet ikke, men vi tror ikke, vi har to barn her [...] de er i barnehage nå [...] han eldste gutten han skal begynne på skole ... om ett og et halvt år, så det blir ikke så lett til å flytte tilbake til Polen ... når han skal begynne på skolen her».

Analytisk kommentar

Informantenes fortellinger viser at det finnes myke og uklare overganger mellom midlertidig og permanent migrasjon hos polske migranter i Norge etter 2004. Først og fremst kan det se ut som om midlertidig migrasjon er knyttet til personer som har livets «midtpunkt» i Polen, og er i Norge for å arbeide. Samtidig har jeg nesten ikke truffet polske migranter, som kom til Norge i voksen alder etter EU-utvidelsen i 2004, som beskriver seg selv som *permanent migrant*. Ingen svarer «jeg bor fast i Norge og jeg skal ikke flytte tilbake til Polen». I stedet svarer disse «jeg tror vi blir her lenger», «det forandrer seg hele tiden» og «for now I'm living here». Den eneste informanten som virkelig svarer «permanent» er Paulina. Imidlertid kom hun også som midlertidig migrant til Norge, men har gjennomgått en *statustransformasjon*. Barbara og Zusanna beskriver også et mer langsiktig perspektiv på oppholdet, men dette blandet med usikkerhet. Informantene holder stort sett mulighetene åpen under mottoet «se hva som skjer» og derfor har svarene ofte den samme essensen: «Jeg vet ikke». «Vet ikke» gjelder altså ikke bare for de som har sin familie i Polen, men også for de andre. I og med at det handler om en heterogen gruppe, med tydeligvis ulike tilpasningsstrategier i Norge, er min antagelse at det finnes flere former/grader av midlertidighet. Jeg har identifisert fire forskjellige:

1. *Genuin midlertidighet*. Migranten holder seg til tidsfristen og drar tilbake. På engelsk betegnes disse som sojourners (for eksempel studenter som drar tilbake etter avlagt eksamen; eller sirkulære migranter og sesongarbeidere som drar tilbake etter fullført arbeid). Migranten har mer en status som *gjest*. Fremtiden ligger i Polen.
2. *Permanent midlertidighet*. Midlertidighet drar i langdrag; en permanent forlengelse av et midlertidig opphold. Selv om familien kan hentes til Norge, ligger fremtiden i Polen.
3. *Sirkulær midlertidighet*. En pendling mellom opplevelsen av å være permanent og midlertidig. Migrantens fremtid kan både ligge i Polen og i Norge.
4. *Transformativ midlertidighet*. Midlertidighet blir permanent. Fremtiden ligger i Norge.

Dette kan vises i følgende oppstilling:

	Genuin midlertidighet	Permanent midlertidighet	Sirkulær midlertidighet	Transformativ midlertidighet
<i>Norskkunnskaper</i>	Ingen, svært lite	Lite	Flytende	Bra
<i>Kontakt med nordmenn</i>	Ingen, svært lite	Lite	Jevnt	Jevnt eller mye kontakt
<i>Orientering til</i>	Polen	Polen	Polen og Norge	Norge
<i>Akkulturasjon</i>	Separert	Separert	Integrert	Integrert

Polske migranter som kom til Norge etter 2004, som denne tabellen er inspirert av, har ikke vært lenge i Norge. I definitorisk forstand, kan det likevel hevdes at de som har bodd her lengre enn fem år er permanente migranter. I et fenomenologisk perspektiv handler det derimot om hvordan informanten oppfatter seg selv. Og når ingen kan gi et entydig svar om de bor permanent i Norge, er de etter *subjektivitetsprinsippet* temporære migranter.

Opplevelsen av å være midlertidig er tilsynelatende ikke ansvarlig for migrantens tilpasninger til Norge, noe som betyr at det må finnes andre aspekter enn midlertidighet som fører til segregering hos mange polske migranter. Disse kan for eksempel ha sammenheng med deres utdanningsnivå og deres motivasjon. Det kan se ut som om følelsen av midlertidighet oppstår gjennom to viktige aspekter: På den ene siden den *levestandard* som Norge gir, og på den andre siden deres sterke *tilknytning* til Polen (eller det etniske fellesskapet).

Et kjennetegn ved midlertidig migrasjon, som vist tidligere, er at den ofte blir permanent. En viktig grunn til dette, innenfor økonomisk motivert migrasjon, kan være at mennesker blir vant til en høyere levestandard og begynner å definere seg gjennom denne:

«Who people feel they are, their social identities and self-concepts, may depend at least in part on what they are able and choose to consume. Individuals` conceptions of the kinds of people that they would like to be, and try to become, may be constructed in terms of consumptions» (Roberts 2002:166).

Å kunne konsumere er knyttet til penger. “Everything has a price. So what most people want above all else, and what they feel they really need, is money» (ibid.:172). At oppholdet blir ofte permanent kan altså på den ene siden knyttes til økonomiske årsaker. På den andre siden forblir «hjemstedet» aldri det samme som stedet som migranten forlot. Alfred Schütz (1971b) beskriver dette i «The Homecomer», som jeg vil sitere avslutningsvis:

«The home to which he returns is by no means the home he left or the home which he recalled and longed for during his absence. And, for the same reason, the homecomer is not the same man who left. He is neither the same for himself nor for those who await his return” (ibid.:115f).

Denne opplevelsen fører ofte til en skuffelse, som videre kan føre til at migranten flytter permanent til det landet, som han nå er blitt «vant» til.

6. Avslutning

6.1. Oppsummering

Det sentrale forskningsspørsmålet i denne masteroppgaven har vært om «alle» polske arbeidsmigranter i Norge, som kom etter EU-utvidelsen i 2004, er «midlertidige» migranter. Oppgavens problemstilling oppstod på grunn av at midlertidighet i migrasjonsprosessen framstår som et kjennetegn blant polske migranter i Norge: mange holder mulighetene åpne for fremtiden. Eriksen (2010) bruker begrepet «mellomting-innvandrere» for noen av de polske migrantene, som ikke vet selv hvilken status de har. Spørsmålet er derfor om «alle» polske migranter egentlig er «mellomting-innvandrere»?

Når en ser litt nærmere på årsaken hvorfor informantene flyttet til Norge, er disse som regel knyttet til noe som «lokker», først og fremst en økonomisk forbedring. De som pendler mellom

familieliv i Polen og arbeid i Norge har ofte et kortsiktig perspektiv på oppholdet og har primært økonomiske motiver. De informantene som flytter med et mer langsiktig perspektiv, har i tillegg til økonomiske motiver ofte et eller flere delmotiv, for eksempel det å bli kjent med en annen kultur. Etter Max Webers *intensjonsanalyse* kan informantenes migrasjonsprosess forklares hovedsakelig som en *formålsrasjonell handling*, selv om deres handlinger også kan være blandet med andre handlingstyper. Det fenomenologiske perspektivet i oppgaven kan tilskrives en metodologisk individualisme. Strukturell påvirkning i migrasjonsprosessen forklares i denne oppgaven med Berger og Luckmanns *sosialkonstruktivisme*.

Hverdagslivet er den primære sfæren i menneskenes subjektive, naturlige *hverdaglige livsverden* (Schütz og Luckmann 2003[1973]) og er både knyttet til organisering av dagliglivet og en erfaringsverden. Samtidig kan den av og til framstå som en «oppopping» av trivialiteter, imidlertid kan mange av disse få en viktig symbolsk betydning. I oppgaven har jeg undersøkt to sentrale aspekter i menneskenes hverdagsliv: arbeid og fritid.

Det viser seg i undersøkelsen at de informantene som snakker norsk, har fått arbeid som tilsvarer deres utdanningskompetanse, selv om noen begynte arbeidslivet i Norge innenfor andre segmenter. Mange kommentarer av informantene gir uttrykk for en forbedret livskvalitet etter flyttingen. Denne oppstår først og fremst av en økonomisk forbedring, som et resultat av arbeid. Et «ubetalelig» gode er i tillegg det norske «rolige» og «stressfrie» arbeidsliv, som alle informanter beskriver; til og med ferien i Polen kan være mer stressfullt enn å være på arbeid i Norge. Noen av informantene gir uttrykk for at de helst ikke vil jobbe i Polen. Dermed ligger det i arbeidslivet to veldig sentrale aspekter som kan begunstige permanent migrasjon: «mye» penger for «lite» stress. Hvem skal dra fra et land med «høye» lønninger og «lite» stress, tilbake til et land med «lave» lønninger og «mye» stress?

Det er ikke bare arbeidslivet i Norge som tilbyr «goder»; også fritiden gir slike i form av nærhet til naturen og «fred og ro» i hverdagen. I tillegg finnes det flere muligheter som gir et lite stykke Polen i Norge, hovedsakelig gjennom arbeidsplassene, polske messer i katolske menigheter, lørdagsskole for barn, eller kulturelle arrangementer. Å ha et omfattende polsk nettverk i Norge kan også ha innflytelse på avgjørelsen om å bli permanent. Dette kan gi migranten en følelse av å være «hjemme», også i Norge. Imidlertid forteller informantene at begrepet «hjem» er mindre knyttet til et geografisk sted eller et hus, men til de menneskene som står dem nært. Dette vil samtidig bety at et geografisk hjem kan etableres hvor som helst, så lenge den familiære kjernen holder sammen. Det kan derfor være sannsynlig at flere og flere vil etablere

seg permanent i Norge med familie eller partner, selv om deres hjemlengsel kan opprettholde en følelse av midlertidighet.

Det er åpenbart at informantene er usikre om fremtiden og alle er tilknyttet til en form for «midlertidighet». Informantene som pendler lever segregert fra det norske samfunnet. Både arbeid og fritid i Norge tilbringes med andre polakker og i tillegg opprettholdes veldig tett kontakt med familien i Polen, gjennom avanserte teknologiske kommunikasjonsmidler. Det kan derfor se ut som om de lever i Polen, selv om de fysisk oppholder seg i Norge.

Det viser seg at de informantene som ikke pendler, integrerer seg i Norge på ulike plan. Derfor oppstår det ofte en *dualitet* og *splittelse*, som fører til et ønske om å helst bevare seg begge deler, Polen og Norge. De opplever en form for *hybriditet*. Empirien viser at det å integrere seg i det norske samfunnet er ikke ensbetydende med å være permanent i Norge. Også de som lærer seg språket og deltar i samfunnslivet opplever til tider å være midlertidig i Norge.

6.2. Konklusjon

Det sentrale aspektet i denne oppgaven er *midlertidighet* i en *frivillig migrasjonsprosess*. Midlertidighet er en tilstand som **alltid** vil være *tidsavgrenset* og *forbigående*, ikke minst på grunn av livets *temporalitet*. Likevel kan denne *tilstanden* vare hele livet ut, så lenge den opprettholdes i migrantens *bevissthet*. En migrasjonsprosess (flytteprosess) oppstår som regel fordi noe *mangler*, fordi det foreligger et *behov*. Behovet er ofte økonomisk betinget. Hos en temporær migrant foreligger det en intensjon om å flytte tilbake en dag og dette kan være når som helst.

Ofte blir midlertidighet en måte å holde mulighetene åpne. Dette kan på den ene siden oppleves som en form for «trygghet», fordi vandreren kan vandre videre «når» som helst. På den andre siden kan dette føre til «utrygghet», fordi en «planlegging» blir nesten ikke mulig. En midlertidig migrant slår ingen røtter.

Midlertidighet i migrasjonsprosessen produserer ofte en form for *dualitet* og en *splittelse*, fordi migranten befinner seg mellom **to** steder. Det som kan føre til denne splittelsen i hverdagslivet, kan blant annet relateres til den geografiske distansen mellom de to stedene, eller til en indre «kamp» mellom *formålsrasjonelle* og *verdirasjonelle* aspekter. Formålsrasjonell står da for den økonomiske gevinsten (eller et annet mål) som tilstrebes i Norge, mens det verdirasjonelle står for familie, religion, eller andre sentrale verdier som er etterlatt i Polen.

I oppgaven har jeg identifisert fire forskjellige former for midlertidighet i migrasjonsprosessen blant polske migranter i Norge etter 2004: genuin-, permanent-, sirkulær-, og transformativ midlertidighet. Disse kan ha ulike *konsekvenser* for migrantens opplevelse av den nevnte dualiteten. Innenfor *genuin midlertidighet* og *permanent midlertidighet* finnes et paradoks: migranten befinner seg *mentalt* ofte bare på *et* sted. Nemlig i hjemlandet, der de grunnleggende verdiene ligger. *Dualiteten* kan derfor oppstå (i tillegg til den geografiske distansen og kampen mellom det formålsrasjonelle og det verdirasjonelle) fra en «splittelse» mellom det *fysiske* og det *mentale*: Kroppen er i Norge mens «hodet» er i Polen, og migranten lever segregert fra det norske samfunnet sammen med andre polakker. En slik akkulturasjon kan føre til en marginalisert tilstand, der migranten kan oppleve å befinne seg i en slags randsone, nærmest i et geografisk *ingenmannsland* og en *mental boble*, i hvilket de sentrale verdiene fra hjemlandet mangler, mens livet i Norge ikke tilfører noen. De sentrale verdiene som eventuelt dukker opp, for eksempel vennskap, er vanligvis knyttet til andre polakker og dermed også til Polen. Livet i Norge gir ingen stabilitet og ingen status i det norske samfunnet. Innenfor en genuin og permanent midlertidighet vil en integrasjon av migranten være vanskelig. Integrasjon forutsetter en gjensidig tilnærming mellom to eller flere parter, men i dette tilfelle mangler det en viktig part: migranten selv.

I den *sirkulære midlertidigheten*³⁰ opplever migranten også en *dualitet*. Men her er dualiteten ikke utelatende en splittelse mellom det mentale og det fysiske, men kan hovedsakelig fremstå som en «*mental*» *dualitet*, en form for *hybriditet*: Både Norge og Polen gir sentrale, ikke-økonomiske verdier (og i tillegg gir Norge økonomiske verdier) som migranten vil *holde fast* ved. Migrantens egen integrasjon i det norske samfunnet kan føre til en opplevelse av *hjemme* og *borte* både *her* og *der*. En gang kan migranten føle seg hjemme i Norge og fremmed i Polen, og ved en annen anledning kan han føle seg hjemme i Polen og fremmed i Norge. Det er en *kulturell pendling* mellom to steder. Konsekvensen av denne integrative akkulturasjonen kan oppfattes som en slags *kulturell synkretisme*.

At midlertidighet ofte *transformeres* til *permanens*, kan ha ulike årsaker. For eksempel kan det foreligge et fravær av grunnleggende sentrale verdier i Polen (familie, religion, kulturell identitet etc.), eller migranten er ikke knyttet til slike i hjemlandet. I tillegg kan sentrale verdier også etableres i Norge (for eksempel ved at hele familien flytter), eller de kan bygges opp i Norge (for eksempel ved å stifte sin egen familie). Når migranten oppfatter seg selv som

³⁰ Begrepet sirkulær er i dette tilfelle ikke knyttet til sirkulær migrasjon.

permanent, er midlertidigheten transformert. En *flytende tilstand* blir til en *fast tilstand*. Livet i transitt tar slutt.

6.3. Implikasjoner for fremtiden

En undersøkelse, som følger opp temaet temporær migrasjon, som hadde vært veldig interessant, er en studie om polske arbeidsmigranter som har opphold seg *midlertidig* i Norge, men som flyttet tilbake til Polen. Hvorfor holder seg noen til «tidsfristen»? Hvorfor flytter noen tilbake, mens andre gjennomgår en transformasjon? Det finnes mange åpne spørsmål som kan stilles i en slik undersøkelse.

Av interesse hadde også vært noen komparative studier om temporær migrasjon. Både i forhold til tidligere migrasjonsbølger og i forhold til andre migrantgrupper i Norge i dag, som kom i forbindelse med EU-utvidelsen i 2004 (blant annet litauere) eller 2007 (rumenere). I dag finnes det for eksempel like mange litauere i Norge som svenskere, og mange av dem lever «midlertidig» i landet. Opplever de det samme som de polske migrantene i Norge?

Det vil også være interessant å undersøke forskjellige *pendlerformer* blant polske migranter. Noen pendler forholdsvis «hyppig» mellom begge landene, mens andre bare noen få ganger i året. Hvordan påvirker forskjellige pendlerformer for eksempel familielivet?

Nordmenns forhold til polske migranter er, så vidt jeg vet, ikke utforsket på noen måte og det finnes derfor mange ulike tema i forhold til dette. Hvilket syn har nordmenn på polakker? Er de fortsatt «billig» arbeidskraft? Eller en etablert og respektert minoritet?

7. Litteraturliste

- Aakvaag, Gunnar C. 2007. Frihet på norsk: Den endimensjonale friheten. S. 79-110 i Thomas Hylland Eriksen og Arne Johan Vetlesen (red.). *Frihet*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Aakvaag, Gunnar C. 2008. *Moderne sosiologisk teori*. Oslo, Abstrakt Forlag.
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen 1997. *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Otta, Tano Aschehoug.
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen 2007. Challenges of Research Ethics. An Introduction. S. 11-55 i Bente Gullveig Alver; Tove Ingebjørg Fjell og Ørjar Øyen (ed.). *Research Ethics in Studies of Culture and Social Life*. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- Andrzejewska, Joanna og Johan Fredrik Rye 2012. Lost in Transnational Space? Migrant Farm Workers in Rural Districts. S. 247-268 i *Mobilities* 7(2), Routledge.
- Arnstberg, Karl-Olov og Billy Ehn 1980. *Etniska minoriteter i Sverige förr och nu*. Lund, Liber Läromedel.
- Backer, Berit 1986. Fra kvinnefellesskap til ektefellesskap – albansktalende kvinner i Oslo. S. 103-120 i Suzanne Stiver Lie (red.). *Mellom to kulturer. Kvinnelige innvandrere i Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bakke, Elisabeth 2006. Innleiing. S. 9-23 i Elisabeth Bakke (red.). *Sentral-Europa og Baltikum etter 1989*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- Barstad, Anders 2014. *Levekår og livskvalitet. Vitenskapen om hvordan vi har det*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk.
- Bauman, Zygmunt 1998. *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Oslo, Vidarforlaget.
- Berger, Peter L. 1993. *Religion, samfund og virkelighed*. Oslo, Vidarforlaget.
- Berger, Peter L. og Brigitte Berger 1972. *Sociology. A Biographical Approach*. New York/London, Basic Books.
- Berger, Peter L.; Brigitte Berger og Hansfried Kellner 1974. *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness*. New York, Random House.
- Berger, Peter L. og Thomas Luckmann 2000 [1966]. *Den samfunns skapte virkelighet*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Berger, Peter L. og Thomas Luckmann 2013 [1966]. *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag.
- Berry, John W. 1991. Understanding and Managing Multiculturalism: Some Possible Implications of Research in Canada. *Psychology and Developing Societies* 3 (1), Sage Publications.
- Berry, John W. 1997. Immigration, Acculturation, and Adaption. S. 5-68 i *Applied Psychology: An International Review* 46 (1).
- Berry, John W. 2006. Contexts of acculturation. S. 27-42 i David L. Sam og John W. Berry (ed.). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Bourdieu, Pierre 2006. Kapitalens former. S. 5-26 i *Agora* 24(1-2). Oslo, Tangen.
- Brekke, Ingrid 2014. *Da øst ble vest. Livet i Europa etter kommunismens fall*. Oslo, Kagge Forlag.
- Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli 2008. *A History of Immigration – The Case of Norway 900-2000*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bryceson, Deborah og Ulla Vuorela 2002. Transnational Families in the Twenty-first Century. S. 3-30 i Deborah Bryceson og Ulla Vuorela (ed.). *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford/New York, Berg.
- Bujra, Janet 2006. Lost in Translation? The Use of Interpreters in Fieldwork. S. 172-179 i Vandana Desai and Robert B. Potter (ed.). *Doing Development Research*. London, SAGE Publications.
- Castles, Stephen og Godula Kosack 1985. *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. Oxford, Oxford University Press.
- Claes, Dag Harald; Espen Barth Eide; Hanne Ulrichsen og Asle Toje 2003. *Norge og EU. Medlemskap, EØS eller «sveitsisk løsning»*. Oslo, Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland 2015. *EU. Mellomstatlig samarbeid og politisk system*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Daun, Åke 1999. *Det allmänmänskliga och det kulturbundna*. Stockholm, Prisma.
- Delaney, Carol og Deborah Kaspin 2011. *Investigating Culture. An Experiential Introduction to Anthropology*. Hoboken (New Jersey), Wiley-Blackwell.
- Ehn, Billy 1975. *Sötebrödet. En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle*. Stockholm, Tidens Förlag.
- Ehn, Billy 1996. Etnisitet: symbolisk konstruktion av gemenskap. S. 65-94 i Billy Ehn (red.). *Kultur och erfarenhet*. Stockholm, Carlsson Bokförlag.
- Ehn, Billy og Siv Ehn 1977. *En polsk familj*. Kristianstad, Tidens Förlag.
- Engelstad, Fredrik 1999. Innledning. S. 7-21 i Max Weber. *Verdi og handling*. Oslo, Pax Forlag.
- Enquête i Samtiden 2007. Hvordan er det å være polakk i Norge? Svar fra Aleksandra Marjańska. S. 51 i *Samtiden* (3). Oslo, Aschehoug.
- Enstad, Kristin 2000. Poland. S. 136-158 i Frank Aarebrot og Terje Knutsen (red.). *Politics and Citizenship on the Eastern Baltic Seaboard. The Structuring of Democratic Politics from North-West Russia to Poland*. Oslo, Høyskoleforlaget.
- Enzensberger, Hans Magnus 1993. *Den store vandringen. Treogtredve markeringer. Med en fotnote «Om noen særegenheter ved menneskejekten»*. Oslo, Cappelen.
- Eriksen, Thomas Hylland 2010. *Samfunn*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Faist, Thomas 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford, Clarendon Press.
- Friberg, Jon Horgen 2011. Culture at work. Polish migrants in the ethnic division of labour on Norwegian construction sites. S. 1914-1933 i *Ethnic and Racial Studies* 35 (11).

Friberg, Jon Horgen 2012a. *Arbeidsmigrasjon med åpen retur: Polske arbeidsinnvandreres tilpasninger i Norge*. Fafo Østforum 2012.

http://www.fafoestforum.no/arkiv/120515/jon_horgen_friberg.pdf [lest 23.9.2015].

Friberg, Jon Horgen 2012b. The stages of Migration. From going Abroad to Settling Down: Post-Accession Polish Migrant Workers in Norway. S. 1589-1604 i *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38 (10).

Friberg, Jon Horgen 2012c. The 'Guest-Worker Syndrome' Revisited? Migration and employment among Polish workers in Oslo. S. 316-324 i *Nordic Journal of Migration Research* 2 (4).

Friberg, Jon Horgen og Guri Tyldum (red.) 2007. *Polonia i Oslo 2010. En studie av arbeids- og levekår blant polakker i hovedstadsområdet*. Fafo-rapport 2007 (27).

Friberg, Jon Horgen og Line Eldring 2011. *Polonia i Oslo. Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden*. Fafo-rapport 2011 (27).

Friberg, Jon Horgen og Anne Golden 2014. Norges største innvandrerguppe. Historien om migrasjon fra Polen til Norge og om andrespråskorpuset ASK. S. 11-23 i *NOA norsk som andrespråk* 30 (2).

Frisch, Max 1967 [1965]. Überfremdung I. S. 100-104 i Max Frisch. *Öffentlichkeit als Partner*. Frankfurt am Main, Edition Suhrkamp.

Frykman, Jonas og Orvar Löfgren 1994. *Det kultiverte mennesket*. Oslo, Pax Forlag.

Fuglerud, Øivind 2001. *Migrasjonsforståelse. Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo, Universitetsforlaget.

Furnham, Adrian 1988. The Adjustment of Sojourners. S. 42-61 i William B. Gudykunst og Young Yun Kim (ed.). *Cross-Cultural Adaptation. Current Approaches*. London, Sage Publications.

Goffman, Erving 1992. *Vårt rollespill til daglig*. Oslo, Pax Forlag.

Grečić, Vladimir 1993. Mass migration from Eastern Europe. A challenge to the West? S. 135-151 i Russell King (ed.). *The New Geography of European Migrations*. London, New York, Belhaven Press.

Gullestad, Marianne 1988. Religious perspectives on secularized Everyday Life in Norway. S. 17-44 i Erik Karlsaune (ed.). *Religion as a Social Phenomenon*. Trondheim, Tapir.

Gullestad, Marianne 1993. *Kultur og hverdagsliv. På sporet av det moderne Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.

Hammersley, Martyn og Peter Atkinson 1996. *Feltmetodikk*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.

Hessen, Dag O. 2007. Frihet, rasjonalitet og materialisme. S. 32-48 i Thomas Hylland Eriksen og Arne Johan Vetlesen (red.). *Frihet*. Oslo, Universitetsforlaget.

Holm-Hansen, Jørn 2013. Polen. S. 325-340 i Knut Heidar; Einar Berntzen og Elisabeth Bakke (red.). *Politikk i Europa. Partier, regjeringsmakt, styreform*. Oslo, Universitetsforlaget.

Hüwelmeier, Gertrud 2013. "The Daughters have grown up". Transnational Motherhood, Migration and Gender among Catholic Nuns. S. 26-35 i *Ethnologia Europaea* 42 (2).

- Jordan, Bill og Franck Düvell 2002. *Irregular Migration. The Dilemmas of Transnational Mobility*. Cheltenham (UK)/Northampton (MA), Edward Elgar.
- Kjeldstadli, Knut 2008. *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*. Oslo, Pax Forlag.
- Klepp, Asbjørn 1993. Den mangetydige fritiden. S. 7-20 i Asbjørn Klepp og Liv Emma Thorsen (red.). *Den mangfoldige fritiden*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Körber, Karen 2012. So Far and yet so Near. Present-Day Transnational Families. S. 12-25 i *Ethnologia Europaea* 42 (2).
- Luckmann, Thomas 1978. Preface. S. 7-13 i Thomas Luckmann (ed.). *Phenomenology and Sociology*. Harmondsworth/New York, Penguin Books.
- Luckmann, Thomas 2004. *Den usynlige religionen*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.
- Lutz, Helma 2011. *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. London/New York, Zed Books.
- Markiewicz, Władysław 1987. Change in Social Structure and the Increased Significance of the Working Class. S. 71-80 i Lawrence S. Graham og Maria K. Ciechocinska (ed.). *The Polish Dilemma. Views from Within*. Boulder/London, Westview Press.
- Marody, Mirosława 2003. Polish identity in the process of Europeanisation. S. 144-152 i Willfried Spohn og Anna Triandafyllidou (red.). *Europeanisation, National Identities and Migration. Changes in boundary constructions between Western and Eastern Europe*. London/New York, Routledge.
- Meisingset, Kristian; Aleksandra Kawecka og Elzbieta Czapka 2011. *Polakk. De er kommet for å bli. Hvordan vil det gå?* Oslo, Frekk Forlag.
- Morawska, Ewa 2001. Structuring migration. The case of Polish income-seeking travellers to the West. S. 47-80 i *Theory and Society* 30. Kluwer Academic Publishers.
- Nash, Manning 1996. The Core Elements of Ethnicity. S. 24-28 i John Hutchinson og Anthony D. Smith (ed.). *Ethnicity*. Oxford/New York, Oxford University Press.
- NESH 2016. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo, De nasjonale forskningsetiske komiteene.
- Neumann, Iver B. 2001. *Norge – en kritikk. Begrepsmakt i Eurodebatten*. Oslo, Pax Forlag.
- Næss, Siri 2011. Språkbruk, definisjoner. S. 15-51 i Siri Næss, Torbjørn Moum og John Eriksen (red.). *Livskvalitet. Forskning om det gode liv*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Piore, Michael J. 1979. *Birds of Passage. Migrant labor and industrial societies*. Cambridge/London, Cambridge University Press.
- Piwowarski, Władysław 1987. Polish Catholicism as an Expression of National Identity. S. 81-92 i Lawrence S. Graham og Maria K. Ciechocinska (ed.). *The Polish Dilemma. Views from Within*. Boulder/London, Westview Press.
- Pollio, Howard R.; Tracy B. Henley og Craig J. Thomson 1997. *The Phenomenology of Everyday Life*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Reisel, Liza 2014. Kjønnssdeling på tvers. S. 30-47 i Liza Reisel og Mari Teigen (red.). *Kjønnssdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

- Reisel, Liza og Mari Teigen 2014. Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. S. 11-28 i Liza Reisel og Mari Teigen (red.). *Kjønnsdeling og etniske skiller på arbeidsmarkedet*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Repstad, Pål 1998. *Mellom nærhet og distanse*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Repstad, Pål 2007. *Hva er sosiologi?* Oslo, Universitetsforlaget.
- Roberts, Kenneth 2002. *Leisure in Contemporary Society*. Wallingford/New York, CABI Publishing.
- Rosander, Göran 1981. Muntlige kilder. Hva og hvorfor? S. 11-21 i Bjarne Hodne; Knut Kjeldstadli og Göran Rosander 1981. *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo/Bergen/Tromsø, Universitetsforlaget.
- Sam, David L. 2006. Acculturation: Conceptual Background and Core Concepts. S.11-25 i David L. Sam og John W. Berry (ed.). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Sassen, Saskia 2008. *Globaliseringens sosiologi*. Oslo, Pax Forlag.
- Sayad, Abdelmalek 2007. *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge, Polity Press.
- Schiefloe, Per Morten 2011. *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Schütz, Alfred (ed. Maurice Natanson) 1963. Common-sense and Scientific Interpretation of Human Action. S. 302-314 i *Philosophy of the Social Sciences. A Reader*. New York, Random House.
- Schütz, Alfred 1971a. The Stranger. S. 91-105 i Alfred Schütz (ed. Arvid Brodersen). *Collected Papers. I. The Problem of Social Reality*. Hague, Martinus Nijhoff.
- Schütz, Alfred 1971b. The Homecomer. S. 106-119 i Alfred Schütz (ed. Arvid Brodersen). *Collected Papers. I. The Problem of Social Reality*. Hague, Martinus Nijhoff.
- Schütz, Alfred og Thomas Luckmann 2003 [1973]. *Strukturen der Lebenswelt*. Konstanz, UVK Verlagsgesellschaft.
- Solheim, Jorun; Hanne Heen og Øystein G. Holter 1986a. *Nordsjøliv og hjemmeliv*. Del I. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet Rapportnummer 36/86.
- Solheim, Jorun; Hanne Heen og Øystein G. Holter 1986b. *Nordsjøliv og hjemmeliv*. Del II. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet Rapportnummer 36/86.
- Stang, Gunn Camilla 2008. "Vi spurte etter arbeid, men det var mennesker som kom". Polske arbeidsmigranter i norsk byggenæring. S. 133-146 i Thomas Hylland Eriksen og Hans Erik Næss (red.). *Kulturell kompleksitet i det nye Norge*. Oslo, Unipub.
- Taras, Ray 1986. *Poland. Socialist State, Rebellious Nation*. Boulder/London, Westview Press.
- Thomas, William I. og Florian Znaniecki (ed. Eli Zaretsky) 1996. *The Polish Peasant in Europe and America. A Classic Work in Immigration History*. Urbana/Chicago, University of Illinois Press.
- Thomsen, Trine Lund 2010. Tales of the Polish plumber. Irregular Migration in Denmark after the EU Enlargement 2004. S. 155-177 i Trine Lund Thomsen; Martin Bak Jørgensen; Susi

Meret; Kirsten Hviid og Helle Stenum (ed.). *Irregular Migration in a Scandinavian Perspective*. Maastricht, Shaker Publishing.

Thorsen, Liv Emma 1993. Den umoralske fritiden. S. 57-69 i Asbjørn Klepp og Liv Emma Thorsen (red.). *Den mangfoldige fritiden*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.

Westin, Charles 2006. Acculturation in the Nordic countries. S. 368-383 i David L. Sam og John W. Berry (ed.). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.

White, Anne 2011. *Polish Families and Migration since EU Accession*. Bristol, Policy Press.

Whyte, William Foote 1993 [1943]. Appendix A. On the Evolution of Street Corner Society. S. 279-373 i William Foote Whyte. *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago/London, The University of Chicago Press.

Øverbye, Einar 2011. Hva betyr innvandringsveien for seinere integrering i arbeidslivet? S. 78-112 i Bente Puntervold Bø (red.). *Multikulturell teori og flerkulturell praksis. Artikler om norsk minoritetspolitikk*. Oslo, Abstrakt forlag.

Avis

Eliassen, Ingeborg 2016. Polen unge vil vekk. S. 14-15 i *Bergens Tidende*, Nr. 65, uke 9, 2016 (6. mars) [trykt utgave].

Internett

NESH 2009. *Personopplysninger*. <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/personopplysninger/> [lest 14.10.2015].

SSB 2015. *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*. <https://www.ssb.no/innvbef/> [lest 20.10.2015].

SSB 2016. *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*. <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2016-03-03> [lest 7.5.2016].

St. Paul Menighet 2016. *Messetider*. http://bergen.katolsk.no/?page_id=58 [lest 9.3.2016]

UDI 2016. *Schengenområdet*. <https://www.udi.no/ord-og-begreper/schengen--schengenomradet/> [lest 15.5.2016]

Muntlige kilder

Følgende intervjuer er lagret ved Etno-folkloristisk arkiv (EFA), Universitetet i Bergen³¹:

Intervju informant 01. 19.11.2015. *Magdalena.*

Intervju informant 02. 26.11.2015. *Agata.*

Intervju informant 03. 08.12.2015. *Zygmunt.*

Intervju informant 04. 09.12.2015. *Barbara.*

Intervju informant 05. 12.12.2015. *Fryderyk.*

Intervju informant 06. 12.12.2015. *Franciszek.*

Intervju informant 07. 12.12.2015. *Piotr.*

Intervju informant 08. 16.12.2015. *Paulina.*

Intervju informant 09. 17.12.2015. *Zusanna.*

Intervju informant 10. 13.01.2016. *Kinga.*

³¹ Alle navn er endret.

Appendix 8.1. Intervjuguide

Hva jobber du med i Norge? Hva jobbet du med i Polen? Hvilken utdanning har du?

Jobber du «vanlige» dager? (Eventuelt: Hvilken turnus har du?)

Har du hatt andre jobber i Norge enn den nåværende?

Hvor lenge har du arbeidet i Norge? Bor du midlertidig i Norge? Hvis ja, hvor lenge har du tenkt å bo i Norge? Hvor lenge hadde du tenkt å bo i Norge før du flyttet hit?

Har du vært i arbeid hele tiden? (Etter noen år i Norge) Har arbeidssituasjonen forandret seg? Har du fått en «bedre» stilling enn i begynnelsen?

Er du fornøyd med jobben og stillingen din? Ønsker du deg en annen jobb? Hvilken jobb ville det vært?

Hvorfor flyttet du til Norge? (Er det en spesiell grunn at du valgte Norge?) Har du jobbet andre steder i Norge?

Bor du i Norge med familien eller alene?

Hva ønsker/ønsket du å oppnå med flyttingen til Norge? Har du et spesielt mål som du skal oppnå?

Hvordan satt du i gang flytteprosessen? Var det ditt eget valg eller skjedde det i samråd med familien? Fikk du hjelp av familie/venner (nettverk)?

Hvor ofte er du i Polen? Følte (føler) du deg godt integrert i Polen før du reiste til Norge? Har denne følelsen forandret seg i løpet av den tiden du har vært borte?

Hvordan bor du i Norge? (Sammen med kolleger, venner? Hvordan opplever du å bo sammen med kollegene?)

Har du venner i Norge som du kjenner fra Polen? (Familiemedlemmer?)

Hvor ofte snakker du med familien i Polen? Hvilken kommunikasjonsmidler bruker du?

Har familiesituasjonen forandret seg etter du flyttet til Norge? Har relasjonen til familien forandret seg etter du begynte å pendle?

Føler du deg som en del av det norske samfunnet? I hvilken grad?

Har du en følelse av å være sosialt integrert i Norge? Kanskje som en del av et polsk samfunn?

Følger du med på norske nyheter? Hvis ja, hvordan/hvilket? Hvis nei, hvorfor?

Følger du med på polske nyheter? Har du polske TV-programmer? Polsk avis?

Hvordan får du informasjon om rettighetene i Norge?

Jobber du sammen med nordmenn? Jobber du sammen med andre polske arbeidsmigranter? Føler du deg inkludert på arbeidsplassen? Eventuelt ekskludert? Hvorfor?

Har du kontakt med nordmenn, f.eks. arbeidskolleger? Har du mye kontakt med andre polske arbeidsmigranter i Norge?

Hva skiller hverdagslivet ditt i Norge fra hverdagslivet i Polen?

Opprettholder du de samme fritidsaktivitetene i Norge som i Polen? Er det kommet til noe nytt?

Hvilket forhold har du fått til Norge? Vil du savne landet når du flytter tilbake? Hva vil det eventuelt være?

Er du fornøyd med livet ditt i Norge? Hva liker du med Norge? Hva kunne vært «bedre»?

Snakker du norsk? Hvorfor ikke? (Ingen behov?)

Har du noen gang vurdert å flytte til Norge permanent (med familien din)? Hvorfor ja/nei?

Hva savner du mest fra Polen når du er i Norge? Hva savner du mest fra Norge når du er i Polen?

Føler du at du har forandret deg i løpet av den tiden du har bodd i Norge? Kan du selv se noen forskjeller fra før og nå? Hvordan?

Jobber mange av dine bekjente i utlandet?

Når du tenker tilbake fra nåtidens forståelse, vil du si at du hadde flyttet igjen, dvs. gjort alt som du har gjort (i forhold til migrasjonen til Norge) igjen? Hva hadde du eventuelt gjort annerledes? Hvorfor?

Har din følelse av tilhørighet (tilknytning) til Polen forandret seg i den tiden har bodd i Norge? (Har den eventuelt blitt sterkere/svakere?)

Kan du prøve å beskrive hva «hjem» betyr for deg?

Hvilke framtidsplaner har du?

Appendix 8.2. Samtykkeerklærings skjema

Tittel på forskningsprosjektet: *”Livet i transitt: Midlertidighet i hverdagslivet. En kulturvitenskapelig undersøkelse blant polske arbeidsmigranter i Norge”*

Studien er godkjent av Personvernombudet for forskning ved NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste).

Bakgrunn og formål Undersøkelsen er knyttet til en masteroppgave i kulturvitenskap ved Universitetet i Bergen (UiB). Den skal undersøke hverdagslivet til polske arbeidsmigranter som pendler mellom Polen og Norge. Pendling betyr i dette tilfelle ikke utelukkende at informanten reiser permanent fram og tilbake mellom Polen og Norge. Under begrepet inngår her også arbeidsmigranter som er usikre om og når de skal flytte tilbake. Målet med studien er å få innsikt i hvordan arbeidsmigranten opplever pendlerlivet og om/hvordan «midlertidigheten» påvirker hverdagslivet.

Hva innebærer deltakelse i studien? Datainnsamlingen skal skje gjennom intervjuer. Det er ønskelig at informanten har norsk-, engelsk- og/eller tyskkunnskaper. Intervjuene skal tas opp på lydopptaker.

Hva skjer med informasjonen om deg? Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun få personer som vil ha tilgang til disse: Studenten, veilederen og eventuelt eksamenskomiteen. Personopplysninger og opptak av intervjuene vil lagres adskilt fra øvrige data.

Datamaterialet blir aidentifisert og i publikasjonen vil det brukes endret navn, bosted og andre opplysninger som kan avsløre informantens identitet.

Prosjektet skal etter planen avsluttes i desember 2016. Deretter vil datamaterialet arkiveres ved Etno-folkloristisk arkiv (EFA) ved Universitetet i Bergen.

Frivillig deltakelse Det er frivillig å delta i studien, og informanten kan trekke sitt samtykke når som helst uten å oppgi grunner fram til analysen av intervjuene er påbegynt. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert (slettet).

Ønsker du å delta eller har du spørsmål til studien, ta kontakt med:

Student: Dag Henning Menge eller

Veileder: Haci Akman

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien «Livet i transitt: Midlertidighet i hverdagslivet. En kulturvitenskapelig undersøkelse blant polske arbeidsmigranter i Norge» og er villig til å delta.

Appendix 8.3. Kort presentasjon av informantene

Informant 1: *Magdalena*, i begynnelsen av 30-årene, fra Schlesien. Mastergrad, jobber innenfor sitt yrke. Har jobbet i Norge i over tre år. Hun er usikker om hun bor her temporær eller permanent. Det er noe som «forandrer seg med tiden». Har jobbet flere steder i Europa, spesielt Skandinavia.

Informant 2: *Agata*, i midten av 20-årene, ukjent hjemby. Mastergrad, jobber innenfor sitt yrke. Har bodd i Norge i fire år. Norge er det første landet hun har bodd utenom Polen. Midlertidig eller permanent? «Det er veldig vanskelig å si [...] Vi ville, når vi har kommet her, bo her permanent. Men nå, når vi må tenke om fremtid, det er vanskelig å bestemme. For nå, denne dagen, jeg vil si at vi skal bo her permanent, men [...] det er veldig vanskelig å bo langt fra familie».

Informant 3: *Zygmunt*, i slutten av 20-årene, fra Pommern, altnuligmann uten fullført utdanning. «I [don`t] work for one company. I do something sometimes with a friend, sometimes I help here, sometimes I do some extra jobs. That`s it.» Ved siden av «jobbene» i Norge, studerer han `in absentia´ i Polen og drar for eksamenene til Warszawa. Han har vært periodevis i Norge i nesten åtte år og har bodd her mer eller mindre sammenhengende i to år, fordi «I just realize that is a nice place to live for a while». For a while? Da bor han i Norge midlertidig? «For now I`m living here. I`m living here [...] [but] I can not say too much about the future, but I like this place, so I`m probably, for now, I can say I`m living here». Han kan betegnes som en «eurotrotter», som har tidligere jobbet i mange land i Europa.

Informant 4: *Barbara*, i midten av 20-årene, fra Pommern, uavsluttet studium. Har bodd i Norge i seks år. Begynte å jobbe som renholder, men har etter hvert funnet en fast stilling innenfor helsevesenet. Hun «tror at [oppholdet i Norge] blir permanent». Norge er det første landet hun har bodd i utenom Polen.

Informant 5: *Fryderyk*, i midten av 40-årene, fra Pommern, bilmekaniker, jobber som rørlegger, bor midlertidig i Norge og pendler. Han arbeider fem uker i Norge og reiser deretter to uker hjem til Polen. Han vil bli boende i Norge så lenge han har arbeid. Har jobbet tre år i Norge. Har kone og barn i Polen, men barna er flyttet ut. Tidligere opphold i Tyskland og Nederland.

Informant 6: *Franciszek*, i begynnelsen av 20-årene fra Pommern, mekaniker, jobber som rørlegger. Har jobbet i Norge i to år. Han bor midlertidig i Norge og pendler. Han arbeider fem uker i Norge og reiser deretter hjem til sin kone og sine to barn. Tidligere opphold i Nederland.

Informant 7: *Piotr*, i slutten av 20-årene, fra Pommern, utdannet maskinfører, jobber som rørlegger. Pendler og jobber fire-seks uker i Norge og reiser deretter to uker til Polen. Han har vært fire år i Norge og bor her midlertidig, men ønsker å bli «så lenge jeg kan». Tidligere opphold i Tyskland og Nederland.

Informant 8: *Paulina*, i begynnelsen av 20-årene, fra Pommern. Går på videregående skole. Flyttet til Norge med hele familien, bortsett fra en bror. Ønsker å bli boende i Norge permanent. Har bodd i Norge i rundt fire år.

Informant 9: *Zusanna*, i begynnelsen av 30-årene fra Pommern. Pedagog med bachelorgrad. Jobber innenfor sitt yrke. Har bodd i Norge i nesten åtte år. Permanent eller midlertidig? «Vi vet ikke, men vi tror at vi skal bo her litt lengre». Begge barna er født i Norge og derfor «blir [det] ikke så lett til å flytte tilbake til Polen».

Informant 10: *Kinga*, i begynnelsen av 20-årene, fra Schlesien. Hele familien flyttet til Norge når hun var i tenårene, så hun er dermed delvis oppvokst i Norge. Studerer og arbeider ved siden av studiene. Reiser så ofte som mulig til Polen.